

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Karmen Bukvič

Problematika vrtilčarske dejavnosti v Ljubljani – estetski vidik

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Karmen Bukvič

Mentor: Izr. prof. dr. Marjan Hočevar

Problematika vrtičkarske dejavnosti v Ljubljani – estetski vidik

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

ZAHVALA

*V prvi vrsti gre zahvala mojemu mentorju, dr. Marjanu Hočvarju, ki me je sprejel pod svoje
okrilje in spretno vodil v pravo smer.*

*Zahvaljujem se tudi dr. Alešu Smrekarju za vso pomoč ter mag. Maji Simoneti, Marini
Dolinar in Mateji Doležal za pomoč in sodelovanje.*

Posebna zahvala gre tudi moji družini za vso podporo in Tebi, ki mi vedno stojiš ob strani.

PROBLEMATIKA VRTIČKARSKE DEJAVNOSTI V LJUBLJANI – ESTETSKI VIDIK

Vrtičkarstvo v mestu obstaja povsod po svetu v urbanih okoljih, le da se ponekod pojavlja kot preživetvena strategija ponekod pa je zlasti prostočasna aktivnost. Kot neformalna družbena dejavnost zadovoljuje mnoge potrebe posameznikov, ki se uvrščajo med psihološke, fizične, socialne nenazadnje tudi eksistenčne potrebe iz ekonomskega vidika. Vrtičkarstvo pa spremljajo tudi mnoge negativne posledice, kjer so zlasti poudarjeni vplivi na okolje, problemi pa se nanašajo tudi na formalno-pravni vidik in prostorski vidik. Kot posebni aspekt problematike se izpostavlja tudi oblikovalski oziroma estetski vidik, saj je vrtičkarska dejavnost v Ljubljani bila prepoznana zlasti kot degradacija mestne podobe, z naraščajočo estetizacijo vsakdanjega življenja pa je tudi estetski vidik na vrtičkarskih območjih znatnega pomena. Pogosta je dilema, ali tovrstna po značilnostih ruralna dejavnost sploh sodi v mestni prostor, čeprav se pojavlja tudi drugod v urbanih okoljih. Kljub temu ugotavljamo, da je podlaga vrtičkarstva v Ljubljani v protiuurbanih vrednotah in življenjskem stilu vendar ob upoštevanju mnogih dejavnikov. Vrtičkarstvo pa je lahko ob ustreznih pogojih in urejanju ter nadziranju dejavnosti pozitivno v večih vidikih, ne le za uporabnike, marveč tudi za mesto in okolje samo, saj je pomembni del zelenih mestnih površin in kot tako zvišuje kvaliteto bivalnega okolja in vpliva na kvaliteto življenja. Konfliktna situacija, ki se je v Ljubljani vzpostavila zaradi sanacije vrtičkarskih območij, je zahtevala ustrezno reševanje problematike, kar se rešuje z vključitvijo dejavnosti v razvojne prostorske načrte mesta, kjer bo z začetkom veljave vrtičkarstvo dobilo tudi svojo legitimno noto, saj bodo določena vrtičkarska območja, hkrati pa bodo tudi ustrezno urejena in opremljena.

Ključne besede: vrtičkarstvo, estetika v javnem prostoru, protiuurbane vrednote, protiuurbanost kot način življenja.

ALLOTMENT GARDENING ISSUE IN LJUBLJANA – AESTHETIC ASPECT

Allotment gardening in cities has been present all around the world, only that in certain areas it is used as a survival strategy and in others mainly as a leisure activity. As an informal social activity which satisfies numerous needs of individuals, among which are psychological, physical, social and also existential needs seen from economic perspective. Allotment gardening is, however, also accompanied with numerous negative effects, among which most often mentioned are environmental impacts, yet many are also related to formal-legal and spatial aspects. A special aspect of this issue is also the aspect of design or aesthetics, since the allotment gardening activity in Ljubljana was particularly identified as degradation of the city's image, thus the increasing aesthetisation of the everyday life also influences the fact that the aesthetic aspect of the allotment areas is of significant importance as well. There is a common dilemma whether this characteristically rural activity belongs in the urban space. However, it was ascertained that the basis for the allotment gardening in Ljubljana is in anti-urban values and lifestyle according to numerous factors. In favourable conditions and with regulating and controlling the activity, allotment gardening can be seen as positive in many aspects, not only for the users, but also for the city as well as the environment too. The reason for this is that it presents an important part of the green urban areas and is as such an important factor for increasing the quality of the residential environment and also, consequently, influences the quality of life. The conflict situation that has occurred in Ljubljana due to the sanitation of the allotment areas needed a suitable solving of the problem, which is being solved by the inclusion of the activity in the development spatial plans of the city. When these will come into force, the allotment gardening will have a legitimate status, since the areas will be defined, and at the same time suitably regulated and equipped.

Key words: allotment gardening, aesthetics in public space, anti-urban values, anti-urbanism as a way of living.

KAZALO

1 UVOD	7
2 PROBLEMATIKA VRTIČKARSKE DEJAVNOSTI V LUČI URBANIZACIJE	11
2.1 SPECIFIČNOST SLOVENSKE URBANIZACIJE	12
2.2 POMEN ESTETIKE V JAVNEM PROSTORU	21
2.2.1 KDO NAREKUJE ESTETSKI RED?	30
2.2.2 ESTETIKA KOT ORODJE IDEOLOGIJE	34
2.2.3 ESTETIKA KOT POVOD REGULACIJSKIM POSEGOM V PROSTOR	37
2.3 JAVNE ZELENE POVRŠINE	39
3 VRTIČKARSTVO KOT DRUŽBENI FENOMEN IN KOT NEFORMALNA DRUŽBENA PRAKSA	43
3.1 ZNAČILNOSTI VRTIČKARSKE DEJAVNOSTI	44
3.2 PROSTORSKA UMESTITEV VRTIČKARSKE DEJAVNOSTI	50
3.3 RAZLOGI ZA NASTANEK VRTIČKARSTVA IN NJEGOV POMEN	52
3.4 PROBLEMI, KI IZHAJAJO IZ VRTIČKARSKE DEJAVNOSTI	58
3.5 (PROTI)URBANE VREDNOTE IN (PROTI)URBANOST KOT NAČIN ŽIVLJENJA ..	68
4 RAZČLENITEV PROBLEMATIKE VRTIČKARSTVA V LJUBLJANI	81
4.1 POPULACIJA VRTIČKARJEV V LJUBLJANI	85
4.2 SPECIFIKE LJUBLJANSKEGA VRTIČKARSTVA	89
4.3 VRTIČKARSTVO V RAZVOJNIH NAČRTIH MESTA	92
5 UKREPI, KONFLIKTI IN REŠEVANJE LJUBLJANSKE SITUACIJE VRTIČKARSTVA	100
5.1 KAM JE PRIVEDLA NEREGULACIJA?	102
5.2 UKREPI PROTI VRTIČKARJEM	104
5.3 REŠEVANJE PROBLEMATIKE	105
6 SKLEP	115
7 LITERATURA	119
8 PRILOGE	124

KAZALO PRILOG

PRILOGA A: Poglobljeni intervju s podpredsednico Društva vrtničkarjev Ljubljana, Marino Dolinar (12. 5. 2009)	124
PRILOGA B: Poglobljeni intervju s krajinsko arhitektko, mag. Majo Simoneti (15. 5. 2009)	135
PRILOGA C: Intervju z Matejo Doležal iz Oddelka za urejanje prostora Mestne občine Ljubljana, pristojno za opredeljevanje vrtničkarstva v Prostorskem izvedbenem načrtu (18. 5. 2009)	135

KAZALO SLIK

Slika 3.1: Vrtnički v Ljubljani leta 2003 – območja anketiranja vrtničkarjev	62
Slika 4.1: Vrtnički v Ljubljani leta 2005	81
Slika 4.2: Vrtnički v Ljubljani leta 2005 z označbo odstranjenih vrtničkov 2007 in 2008	83
Slika 4.3: Vrtnički v Ljubljani leta 2003	83
Slika 4.4: Vrtnički v Ljubljani leta 2005 in označba načrtovanih lokacij v Izvedbenem prostorskem načrtu MOL	96

1 UVOD

Pogosto slišimo govoriti, da je Slovenija »ena velika vas« ali pa je govora o malomeščanstvu v slovenskih mestih. Kljub temu da je takemu govoru podlaga zlasti »pogled od znotraj«, ki je bistveno bolj kritičen, hkrati pa celovit, mu ne gre odrekati pomembne vloge v tem kontekstu. Pozablja pa se, da so prebivalci sami akterji takega razpoloženja in da se znotraj obstoječega kulturnega sistema producira ta opažena malomeščanskost. Zlasti izkušnja kakšne druge visoko urbanizirane metropole nam dá vpogled v našo metropolo kot drugačno in v odstopanju od tega v mnogih aspektih. To je spodbudilo moje razmišljanje k temu, koliko je dejansko naše glavno mesto kot največji urbani sistem dejansko urbano in kako se ta urbanost izraža v zavesti meščanov in uporabnikov mesta. Kar je v urbanem okolju kompleksno in težko dosegljivo, je uspešno usklajevanje raznolikih interesov prebivalcev, zato pogosto prihaja do omejevanja identitet posameznikov na poti do samorealizacije. Povsem logično je sicer, da mesto usklajuje interese z možnostmi, pri tem pa tudi skozi določene politike ureja sam prostor, zato delovanje posameznikov v uporabljanju prostora ne more biti povsem prosto.

Za slovenski prostor ne moremo reči, da ima razvito kritično civilno družbo oziroma se zdi, da se ta počuti nemočna, zato je stopnja nekonvencionalne politične participacije nizka. Tako je moja pozornost pritegnilo medijsko poročanje o skupini vrličkarjev, ki so s protestom nasprotovali rušenju in sanaciji »njihovih« vrličkov. Ker se mi je ta skupina zdela precej atipična za tovrstne akcije, sem se začela spraševati, ali je imeti vrliček v mestu res tako pomembno, ali je potreba po tem res tako velika in zakaj se sanacijo doživlja kot napad ob vednosti, da se je večina vrličkov vzpostavila ravno na nelegalen način in so zato sankcijske posledice pričakovane. Ker pa vendarle govorimo o urbanem prostoru, se sprašujem tudi, če vrličkarstvo kot ruralna dejavnost po značilnostih sploh sodi v mestni prostor. Odgovor ni povsem preprost in se najdemo v zagati. Tako skozi diplomsko nalogo naslavljam vsa ta vprašanja in poskušam zaobjeti karseda veliko število aspektov te dejavnosti. Naloga bo pokazala značilne težnje in probleme vrličkarstva, ker pa vrličkarstvo zadeva mnoga področja in torej obširno tematiko, se je potrebno omejiti v poglobljenem proučevanju.

Nadalje, ker tudi strpnost in sprejemanje raznolikosti nista posebni vrlini, ki bi opredeljevali slovenski nacionalni značaj, se je veliko govorilo o estetski degradaciji mesta na račun vrličkov. Pomembno dejstvo okrog oblikovalskih značilnosti vrličkarstva je to, da je tendenca

k estetizaciji vsakdanjega življenja vseprisotna. Gre tudi za to, da skozi nocijo subjektivnosti estetskega doživljanja upamo trditi, da je na področju estetskih okusov in zahtev v sodobni družbi precej več različnosti, kot to dovoljuje urbanizem, in da gre za to, da je delno njegova naloga odpravljati to različnost in determinirati določeno podobo, ki je z vidika urbanistične stroke najprimernejša. Teza o vrtičkih kot o vizualni motnji je vseprisotna, pojavlja se celo med samimi vrtičkarji, pozablja pa se na morebitni aspekt vrtičkarstva kot vizualne kvalitete zaradi heterogenosti, ki priča o živosti narave, samoorganizaciji posameznikov in še čem. Zato se estetika ponekod v regulacijskih posegih v prostor izpostavlja kot »izgovor« ali pa dodatni razlog, ki lahko ali pa ne prikriva prave razloge. Znotraj neskončnih razprav o tem, kaj je estetika in kaj je estetsko, se bom tako osredotočila zgolj na nekatere aspekte estetike, ki so bistveni za to tematiko. Ker pa je estetska izkušnja naravna človekova potreba, sem se v vrtičkarski tematiki poglobljeno ukvarjala ravno z vidikom estetike.

V prvi vrsti se bom ukvarjala z razvojem in potekom slovenske urbanizacije, kar je podlaga razumevanju vrtičkarske dejavnosti in njene pomembnosti v slovenskem prostoru. Ker je bila urbanizacija v slovenskem prostoru drugačna kot drugod, na kar je vplivalo veliko število dejavnikov, se to odraža tudi v določenih prostorskih praksah. Z namenom raziskati, kako je potek urbanizacije v Ljubljani vplival na vrtičkarstvo, ki je sicer precej uveljavljena družbena dejavnost v mestnem prostoru pravzaprav povsod po svetu, bom navedla in opisala določene dejavnike vpliva in jih skušala razložiti v kontekstu te tematike. V drugem poglavju poskušam opredeliti tudi pomen estetike v javnem prostoru ter aspekte znotraj tega, ki so pomembni za tematiko vrtičkarske dejavnosti v Ljubljani. Ker je objektiviziranje estetske izkušnje pravzaprav nemogoče, bom obdelala estetiziranje prostora formalnih mehanizmov in tudi pomen estetike znotraj neformalnih prostorskih niš, saj je vrtičkarstvo v Ljubljani v veliki meri prav odraz neformalnosti v svojem delovanju. Zaradi subjektivnosti estetskega doživljanja in potreb sodobnih družb po estetiziranju prostora se sprašujem, kdo narekuje estetski red, ki se v prostoru uveljavi, in komu služi ta red. Ker se estetika zlasti uveljavlja tudi kot orodje ideologije in kot povod regulacijskim posegom v prostor in ker je v tem kontekstu pogosto predmet manipulacij, se mi zdi smiselno osredotočiti tudi na ta vidik, še posebej znotraj tematike vrtičkarstva.

Nadalje bom v tretjem poglavju sistematizirala koncept vrtičkarstva in opisala značilnosti te neformalne družbene prakse iz svetovnih mest in jih povezala z značilnostmi ljubljanskega vrtičkarstva. Pri tem je pomembna tudi prostorska umestitev dejavnosti, ki je vzpostavljena

bodisi skozi neformalno prostorjenje posameznikov bodisi določena s strani mestnih upravljalcev. Osredotočila pa se bom še na razloge za nastanek vrtičkarstva ter v tem sklopu opisala potrebe, ki jih urbano prebivalstvo zadovoljuje s to dejavnostjo. Pomemben vidik problematike, ki se vsekozi izpostavlja, so negativne posledice, ki izhajajo iz te dejavnosti in so mnogotere. Probleme in dileme, ki se pojavljajo okrog vrtičkarske prakse ter zagotovo niso zanemarljive, bom ugotavljala skozi številne raziskave na tem področju, hkrati pa bom navedla nekaj prednosti, ki jih ima vrtičkarstvo ne le za uporabnike, marveč za okolje samo, v katerem se pojavlja. Ker se v tem poglavju nanašam tudi na vrtičkarstvo kot družbeni fenomen, se mi zdi pomembno opisati tudi vrednote in življenjske stile, saj se skozi vrtičkarstvo prav tako izraža določen način življenja, razlogi za vključevanje v dejavnost, kasnejše prakse in pomen dejavnosti za posameznega uporabnika pa ležijo tudi v vrednotah uporabnikov. Vrtičkarstvo po značilnostih ruralna dejavnost namreč obstaja tudi v visoko urbaniziranih mestih tako razvitega sveta kot sveta v razvoju, zato posebno pozornost namenjam ugotavljanju, ali je v Ljubljani kot tako posledica urbanosti ali protiurbanosti.

Četrto poglavje se bo nanašalo zlasti na razčlemba vzpostavljene ljubljanske vrtičkarske prakse, kjer bom izpostavljala lokacije in pojavnost vrtičkov, hkrati pa bom skušala opisati vrtičkarsko populacijo po socio-demografskih značilnostih in njihovih praksah na ljubljanskih vrtičkih. Ker je problematika kompleksna, je potreben poglobljeni uvid vanjo, zato je na mestu kvalitativno raziskovanje. Skozi metodo poglobljenega intervjuja bom ugotavljala ljubljanske specifičnosti in posebnosti, naravo odnosov med vrtičkarji samimi in odnosov z mestnimi upravljalci ter nekaj značilnih odzivov drugih meščanov. Z namenom karseda objektivnega razumevanja obeh strani bom intervjuvala podpredsednico Društva vrtičkarjev Ljubljana kot predstavnico vrtičkarske skupnosti in pristojno osebo za opredeljevanje vrtičkarstva v prostorskem izvedbenem načrtu iz Oddelka za urejanje prostora Mestne občine Ljubljana. Vmesni člen med tema dvema stranema, kjer so se vzpostavili konfliktni odnosi, v kvalitativni analizi predstavlja strokovnjakinja iz področja vrtičkarstva, ki je velik del svojega raziskovanja namenila prav tej temi. Ker je bila situacija problematična in potrebna reševanja, še posebno pozornost namenim vlogi, ki jo ima vrtičkarstvo v razvojnih načrtih mesta, in kakšno vlogo bo zasedalo v bodočih načrtih prostorskega urejanja ter kakšno podobo bo imelo. V razpravi o vrtičkarstvu se ves čas obračam na estetski vidik, ki je v vsej svoji subjektivnosti in nezmožnosti objektivne opredelitve estetskega doživljanja vendarle bil opredeljen kot degradacija mestne podobe. Zato me zanima estetika, ki se kaže skozi individualizem, je neopredeljiva in je posledica urbane heterogenosti, estetika, ki opravičuje

mnoge regulacijske posege in estetika, ki so jo skozi enotni estetski red skušali vpeljati v urejevanju vrtilčarskih lokacij.

V zadnjem poglavju se osredotočam ravno na ukrepe, ki jih je mestna občina izvajala v sanacijskih in regulacijskih posegih proti vrtilčarjem, in kam so vodili ti ukrepi. Od začetnega nezadovoljstva in konfliktov vendarle ugotavljam pozitivno naravnano reševanje problematike, ki ima pozitivne posledice za prihodnost vrtilčarstva, ki dobiva svojo legitimno noto. Tako bom opredelila še nekatere konceptualne in konkretne rešitve, ki so mogoče v primeru reševanja problematike vrtilčarstva v Ljubljani.

Sodobni trendi gredo v smeri oblikovanja kvalitetnega odprtega javnega prostora, kar se povezuje s kvaliteto življenja, med temi pa je ena izmed legitimnih rab prostora tudi vrtilčarstvo v mestu, kar priča o naravnosti mesta k trajnostnemu razvoju. Zato je zanikanje dejavnosti v pričakovanju, da bo sčasoma izginila, naivna predpostavka. Tako je tudi reševanje problematike z ustreznimi mehanizmi v mestu nujno potrebno.

2 PROBLEMATIKA VRTIČKARSKE DEJAVNOSTI V LUČI URBANIZACIJE

Avtorji pogosto navajajo številne argumente glede Slovenije in njenega primanjkljaja urbanosti. Pri tem ne gre le za omejitve in možnosti pri urbanem razvoju prostora, marveč tudi za kulturne vzorce prebivalstva, ki v večji meri ni naklonjeno značilnostim urbanosti. Gre pa tudi za to, da so sami raziskovalci in strokovnjaki s področja prostorskega in družbenega proučevanja lahko producenti antiurbanega razpoloženja. S številnimi predlogi sprememb v prostoru, ki jih zasledimo v tovrstni literaturi, zlahka namreč zaznamo takšne, ki nam ne pričajo o naravnosti k večji urbanosti slovenskih mest, marveč ravno nasprotno. S tem mislimo na primer na predloge k »humanizaciji mesta«¹ ali urbanistične spremembe k »mestu po meri človeka«², kjer je že osnovna predpostavka o mestu kot prostoru, ki je neoseben, nehumaniziran, nezaželen s strani prebivalcev, ampak nujen in tako tudi negativno percipiran, ter je zato potreben sprememb v tem oziru, problematična.

V kontekstu dinamične industrializacije in urbanizacije se je v socioloških tekstih izpostavljala tudi problem dehumanizacije in demoralizacije mestnega prebivalstva. Poudajalo se je tudi, da mesto samo dolgoročno ne more biti alternativa podeželskemu življenju, saj ima negativne posledice z vidika fizične eksistence človeka (Mlinar 1983, 13–21), očitno pa tudi psihološke negativne posledice na samega mestnega prebivalca.

S širjenjem mestnega načina življenja in fizično rastjo naselij, skratka z urbanimi procesi, se na podeželje prenašajo vrednote in merila, ki so temu okolju tuji, navaja Drozg (1990). S pojavom urbanizacije je bila po njegovem mnenju prekinjena razvojna faza, ki je temeljila na naravnih omejitvah, kolektivni zavesti, prilagajanju in sožitju z naravo. Torej so instance, ki so mestu sicer tuje, kot predpostavlja, zaradi urbanizacijskih procesov ogrožene. Tako se pričakuje in tudi opaža nova faza razvoja podeželskih naselij, zaradi urbanizacije pa se poudarja kulturna dimenzija, ki temelji na pomembnosti ohranjanja in vzdrževanja fizične strukture naselij, torej podobe, kjer se razvijejo tudi ustrezne vrednote, kajti le v tem načinu je razvidno sožitje narave in družbe. Tovrstne teorije so lahko zaviralci ali ovire urbanemu razvoju. Protiurbanost torej ne obstaja le v zavesti prebivalcev, vrednotah meščanov ali ugotovitvah laikov, temveč je mnogo bolj razširjeno prepričanje.

¹ Mlinar (1983).

² »Grad po mjeri čovjeka« - Supek (1987).

Specifični tok urbanizacije v slovenskem prostoru, ki sicer predstavlja osnovo urbanemu razvoju, je prepoznan kot najpomembnejši razlog v primanjkljaju urbanosti. Ko govorimo o neurbanosti ali protiurbanosti v slovenskem prostoru, pa moramo upoštevati še mnogo drugih dejavnikov. Protiurbanost bomo tukaj obravnavali v smislu primanjkljaja urbanosti, ki ga zaznavamo v slovenskem prostoru, pa tudi v smislu zavračanja urbanosti, urbanih vrednot in urbanega življenjskega stila. Gre pa poudariti, da protiurbanost tudi ne sovпада z ruralnostjo v vrednotah ali načinu življenja ali ideologiji določenega kraja, čeprav lahko potegnemo določene zelo smiselne korelacije. V tem poglavju bomo poskušali sistematizirati koncept vrtičkarstva v povezavi s procesi urbanizacije. Pojav vrtičkarstva želimo obdelati v sklopu vrednot Slovencev glede rabe prostora in bivanjskih preferenc, zato bomo v tem poglavju razdelali okoliščine nastanka specifičnih vrednot in njihov recipročni vpliv na ocenjeno nizko stopnjo urbanosti Ljubljane. Vrednote so pomembne, ko govorimo o življenjskem stilu, oboje pa je smiselno obravnavati v sklopu vrtičkarstva, saj se vrtičkarska praksa odraža tudi v določenem načinu življenja, zato bomo v poglavju 3.5 poskusili opredeliti ta način. Pri vzpostavljanju vrednot glede prostora in prostorske rabe, ki prevladujejo med slovenskimi prebivalci, in pri vzpostavljanju načina življenja menimo, da gre za mnoge zunanje vplive in okoliščine, ki so pogojevale njihov nastanek. Če želimo torej razumeti določena odstopanja od drugih držav in podobno, moramo razdelati tok in smer urbanizacije v Sloveniji, hkrati pa za razumevanje (proti)urbanosti tudi specifične kulturne vzorce, ki se v Sloveniji pojavljajo.

2. 1 SPECIFIČNOST SLOVENSKE URBANIZACIJE

V tem poglavju se bomo nanašali zlasti na delo *Protiurbanost kot način življenja* (Uršič, Hočevar 2007) in skozi argumente slovenske urbanizacije ter druge dejavnike poskušali sistematizirati koncept vrtičkarstva. To delo bomo v proučevanju uporabili zlasti zato, ker sistematično opredeljuje dejavnike vplivanja na protiurbanost v Sloveniji in ker ugotavljamo, ali ima vrtičkarstvo v Ljubljani podlago v urbanosti ali protiurbanosti, je smiselno navajati ugotovitve iz tega teksta. Urbanizacija je namreč tukaj ključna, saj predstavlja pogoj za vzpostavljanje urbanih praks in vrednot, ki pa pogojujejo urbani način življenja. Na isti način pa prepoznavamo potemtakem tudi neurbanost oziroma protiurbanost. S tem se ukvarjamo zato, ker je vrtičkarstvo v svoji primarni dejavnosti ruralnega značaja, ker pa obstaja v mestih, tudi v visoko urbaniziranih mestih, ne moremo posplošiti tega družbenega fenomena na preprosto ruralno dejavnost, ki obstaja v urbanem okolju.

Ekonomska, politična, ideološka in/ali imaginarna ekspanzija mesta se je od antike naprej kazala kot postopek, ki ga danes imenujemo urbanizacija, navaja Rotar (1981). Z urbanizacijo se v splošnem razume razraščanje mest in naraščanje mestnega prebivalstva, kar je precej skopa definicija, ki ne zajema vseh aspektov tega pojava. Mnogo bolj natančna je definicija, ki opredeljuje urbanizacijo kot »dinamičen demografski, socialnoprostorski, komunikativni in kulturni proces, v katerem se nenehno pojavljajo novi elementi, ki spreminjajo razmerja med načinom dela, opravljanjem pristočasnih aktivnosti in načinom bivanja« (Jary, Jary v Uršič, Hočevnar 2007, 8). Urbanizacija se pogosto razume tudi v smislu širjenja napredka oziroma mestnega načina življenja proti periferiji (Drozg 1990, 255), po mnenju nekaterih avtorjev pa urbanizacija obsega koncentracijo ekonomskih in socialnih dejavnosti prebivalstva, prostorsko in funkcijsko povezovanje sosednjih naselij, dekoncentracijo družbenoekonomskih dejavnosti ter zmanjševanje razlik v življenjski ravni med mestnim in podeželskim prebivalstvom (Berg v Uršič, Hočevnar 2007, 8). Ta opredelitev upošteva bistveno večje prepletanje mesta in podeželja ter dejstvo, da je vedno težje razločiti, tudi zaradi podobne organizacije vsakdanjega življenja v ekonomsko razvitih državah, kje se končajo meje mesta. Sicer pa danes urbanizacija v smislu naraščanja urbanega prebivalstva obstaja zgolj še na globalni ravni, saj v nekaterih ekonomsko razvitih državah opažamo nelinearen urbani razvoj.

Urbanizacijo po Championu obravnavamo kot proces, ki označuje naraščanje prebivalstva v mestu in vključuje štiri faze urbanizacijskega cikla. Te faze si sledijo časovno in so urbanizacija, suburbanizacija, deurbanizacija in reurbanizacija (Champion v Uršič, Hočevnar 2007, 8). Tudi razvoj Ljubljane je po drugi svetovni vojni šel skozi te značilne faze urbanega razvoja (Jakoš 2006, 13). Prehajanje razvojnih faz urbanizacije pa kaže na spremembe v odnosu mesto – podeželje, pri čemer se meja urbanega območja nenehno širi. Sodobni trendi v družbenoprostorskih spremembah kažejo dinamiko, ki je ne moremo pojasnjevati s klasičnimi opredelitvami urbanizacije. Vse večja podeželska območja namreč pridobivajo lastnosti, ki so bile prej zgolj značilnost mest, mesta pa pridobivajo podeželske značilnosti. Ali je vrtičkarstvo v mestu stvar podeželskosti, ki jo prebivalci prenašajo v urbana okolja oziroma si urbano okolje prilagajajo z instancami podeželja, ker sam urbani prostor zavračajo, ali pa je to del urbanega razvoja in odraža urbanost v tem oziru po vzoru svetovnih trendov, bomo pojasnili nadalje.

Z zgodovinskega vidika je bila industrializacija ključna v razvoju mest, saj je takrat prišlo do povezav med mestom in zaledjem; mesta so prerasla mnoge bližnje vasi in podobno. Toda

tudi pri najbolj očitni povezavi med industrializacijo in urbanim razvojem, torej pri pospešeni rasti mest po vsej Evropi, je potrebno paziti, da se ne spregleda razmerij, ki izhajajo iz lokalnih posebnosti, to je specifičnih družbenozgodovinskih situacij ter kulturnih vzorcev v določeni družbi. Proces urbanizacije je namreč odvisen od teh lokalnih dejavnikov, kajti nastopajo lahko kot zaviralci ali podporniki procesa rasti urbanih območij. Za Slovenijo je na primer značilna zelo posebna, počasnejša oblika urbanizacije glede na primerljive države v istem obdobju. Zaradi trendov suburbanizacije pa se ugotavlja, da predmestja segajo globoko v mesta in podeželje ter s tem povzročajo izgubo distinktivnosti urbanega in ruralnega. Problemi urbanizacije so tako neposredno povezani s fizično in socialno sestavo ter gibanji prebivalstva (Premzl et al. 1999, 10).

Značilnosti urbanizacijskih procesov in dejavnikov, povezanih z njimi, ki so vplivali na slovenski urbani razvoj in urbanost slovenskih mest:

- a) manj intenzivni industrializacijski procesi – niso se izoblikovali veliki industrijski obrati v času industrializacije;
- b) manjše naraščanje prebivalstva, ki pa je tudi v vrednostnem pogledu vzpostavljalo zadržanost do mest v smislu bivanjskih praks. Nižja stopnja preselitve ljudi v urbano okolje nakazuje na dejstvo, da mesto ni primarna izbira okolja, ampak prej nuja oziroma velikokrat prilagoditev posameznikov drugim razmeram (npr. bližina delovnega mesta, ekonomske omejitve in podobno);
- c) velikost mest in odsotnost velikega milijonskega mesta ter velike strnjenosti poseljenih območij, kar bi pospeševalo urbanizacijsko dinamiko. Za slovensko urbanizacijo so namreč značilni razpršena poselitve in manjša urbana območja, pa tudi tista niso gosto naseljena, majhno število mest in osrednje metropolizirano območje s politiko policentrizma. Ko proučujemo velika metropolizirana območja, lahko izpostavimo označbo Ljubljane, ki jo je vzpostavila De Roojeva, in sicer gre po njenem mnenju za »značilno anonimno prehodno – koridorsko urbano območje – s poudarjenim 'učinkom tunela'« (De Roo v Hočevar 2000, 192). Pri tem so opaženi potenciali, transakcije in dostopnosti, ki jih urbano območje že ima, toda niso izkoriščeni z urbano krajevnostjo – prizoriščnostjo. Saj gre pri opredelitvi *krajev*, ki so specifični, v nasprotju s *prostori*, ki so univerzalni, preprosto za to, da so kraji »kvalitativna konkretizacija abstraktnih prostorov« (Hočevar 2000, 73). Tako je tudi vsakokratna urbana prizoriščnost konkretizacija urbane systemske abstraktnosti. V Ljubljani pa gre namreč za nakazovanje na trend potencialne krepitve instrumentalne

in zmanjševanje reflektivne nadnacionalne vloge mesta. To seveda vpliva na izbiro mesta kot bivanjskega okolja in s tem povezanega življenjskega stila. Če podrobneje razdelamo pojma instrumentalnih prostorov in reflektivnih krajev, moramo poudariti, da gre za dva osnovna tipa urbanih prostorov in njihovih pomenov s stališča prostorskih praks posameznikov ali skupin. Instrumentalna urbana prostorskost je v tem kontekstu namreč videna zgolj kot sredstvo za doseganje dostopnostnih ciljev, medtem ko gre pri reflektivni urbani prostorsosti za popolnoma drug cilj prostorske rabe, in sicer za cilj zadrževanja v njih, kajti ti prostori so vezani na nerutinizirane rabe, reflektivno razločevanje ter na aktivno identifikacijo posameznika s prostori in prostorsko selekcijo. Instrumentalni urbani prostori so z vidika vsakodnevnih poti akterjev vezani na časovno-prostorsko komponento in prostorsko organiziranost v smislu (ne)dostopnosti in (ne)dosegljivosti v prostoru. Reflektivni urbani kraji pa so vezani zlasti na »oblikovanje raznovrstnih aktivnih prostorskih identifikacij« in posledično na prostorsko izbiro (Hočevar 2000, 142). Gre pa še poudariti, da sta reflektivnost in instrumentalnost v prostorskem kontekstu dopolnjujoči in ne izključujoči, saj krepitev njunega funkcionalnega in simbolno-vizualnega razlikovanja še ne pomeni nujno prostorske ločenosti;

- d) manj izrazit trend metropolizacije – procesu zgoščevanja prebivalstva in ekonomskih dejavnosti sledi še pomestenje prebivalstva ter nato širjenje mesta globoko v zaledje, v Sloveniji pa je ta trend manjši zaradi specifičnosti družbene ureditve in manjše razvitosti;
- e) podurbanizacija – tako kot še v nekaterih drugih socialističnih državah je pojasnjena prav s posledicami socialističnih politik. Podurbanizacija je nasproten pojem od prekomerne urbanizacije in označuje procese, kjer prihaja do sorazmerno hitre rasti delovnih mest in nesorazmerne oziroma nižje stopnje selitve ljudi v mesta ter naraščanja urbane populacije. Pri obravnavanju specifičnih slovenskih procesov urbanizacije pridemo do ugotovitve, da »slovenski prostorski sistem ni nikoli dosegel visoke urbanizacije niti urbanosti (značilne za zahodne evropske družbe)« (Uršič, Hočevar 2007, 118). Tudi Premzl navaja, da je Slovenija hipourbanizirana oziroma še vedno ne izrazito pomestena država, čeprav v mestih živi več kot polovica vsega prebivalstva, vzroke za to pa gre po njegovem mnenju iskati zlasti v majhnosti mest in razpršenem poselitvenem vzorcu (Premzl et al. 1999, 8). V obdobju pred drugo svetovno vojno je bila urbanizacija upočasnjena in urbani razvoj zaradi postavitve Slovenije med drugimi urbani središči v Evropi drugotnega pomena. Zapostavljanje

ekonomskega razvoja ter politična in administrativna delitev Slovenije na posamezne ozemeljske enote, ki so povezane z urbanimi središči v drugih državah, so povzročili zamude pri razvoju industrije in deagrarizaciji, kar bi moral ravno biti temelj urbanizacije v Sloveniji. Očita pa se tudi, da urbanizacija v novejšem obdobju predvsem ni bila »dovolj domišljeno usmerjana« (Premzl et al. 1999, 70). Podarja pa se tudi, da v Sloveniji ni ustreznih orodij za spodbujanje urbanega razvoja, kar ima vsaj deloma svojo podlago tudi v prevladujoči protiurbani mentaliteti (Dimitrovska Andrews 2000, 13);

- f) suburbanizacija, pri kateri je ključnega pomena vedno bolj notranje diferenciran srednji sloj, s tem pa je povezana vzpostavitev zelenih bivanjskih in življenjskih stilov. Življenje v mestu v okviru tega procesa postaja individualna izbira in ne več nuja, v Sloveniji pa je nastopila faza suburbanizacije, še preden je prišlo do visoke stopnje diverzificirane urbanizacije, ki je sicer značilna za zahodne ekonomsko razvite družbe. To pomeni, da je obdobju kratkotrajnega porasta koncentracije ljudi in kapitala na urbaniziranih območjih sledilo umirjanje rasti urbanega prebivalstva in selitev ekonomskih, proizvodnih dejavnosti ter prebivalcev na območja zunaj mesta. V Sloveniji gre celo za psevdosuburbanizacijo, saj ni šlo za klasično suburbanizacijo zaradi prevelike koncentracije in obremenjenosti centralnih območij, ki ji sledi širitev v zaledje, ampak je šlo za drugačne vzgibe suburbanizacijskega procesa, ki so zlasti povezani s kulturnimi vzorci družbe ter dopuščenimi možnostmi za ta proces. Faza suburbanizacije v socialističnih družbah zatorej zaradi specifičnega poteka urbanizacije temelji na bistveno drugačnih osnovah kot v kapitalističnih družbah ter zato drugače učinkuje na prostorski razvoj in sociokulturne prostorske prakse;
- g) pretirano politično vmešavanje v prostorske ukrepe v socialističnih družbah z usmerjeno deagrarizacijo, to pa se je odražalo v zaviranju intenzivnosti tokov ljudi, dobrin in informacij, ti elementi pa so ključni za mesto kot dinamični, kreativni in inovativni prostor. Mesto je bilo natančno in uniformno populacijsko določeno, država pa je imela nadzor nad stanovanjsko gradnjo z namenom zagotovitve čim bolj egalitarne razdelitve dobrin med prebivalce. Urejali so uniformne in obsežne zelene površine med predeli različnih namembnosti. Uniformnost v urejanju javnega prostora tako ostaja instanca iz časa socializma, v uporabi pa jo zasledimo tudi danes;
- h) nizka stopnja zaokrožene funkcionalnosti v glavnem mestu, naraščajoča socialna heterogenost in s tem nesorazmerna prostorska heterogenost;

- i) poselitvena struktura, kjer gre zlasti za razpršen poselitveni vzorec, ki se je vzpostavil v Sloveniji in ki ga pojasnjujeta tudi dve oznaki – **suburbani presežek**, ki označuje naselitev ljudi primarno na podeželju kljub novim zaposlitvam v industriji, in **urbani primanjkljaj**, ki pa pomeni neskladje med deležem kmečkega in mestnega prebivalstva (Kos 1993). Razlogov za nastanek suburbanega presežka je mnogo. Nekateri izmed njih so prostorska politika zmernega policentrizma, sorazmerno dobra dostopnost, pomanjkanje bivanjskega fonda v mestih, sorazmerno cenena gradnja enostanovanjskih lastniških hiš v izvornih krajih bivanja na podeželju v primerjavi z nakupom stanovanja v mestu, socialne in ekonomske okoliščine krepitve fenomena polkmetstva in delno tudi kot posledica vseh naštetih – odpor ljudi do življenja v gosto naseljenih območjih. Tem okoliščinam se je do neke mere prostorsko načrtovanje prilagajalo, tudi z dopuščanjem oziroma nesankcioniranjem neformalne gradnje v smeri mest. Kljub temu odsotnost načela metropolizacije torej otežuje možnosti krepitve urbanosti kot načina življenja in uveljavljanja diverzificiranih življenjskih stilov;
- j) vrednotni (zlasti protiurbani) vzorci prebivalstva – prebivalstvo, ki je šlo skozi procese deagrarizacije in se je zaposlilo v novih industrijah, se ni preselilo v mesta, marveč je ostalo na podeželju. K temu so pripomogli pomanjkljivo delujoč trg nepremičnin in prepočasna gradnja stanovanj v mestih. Pri slednjem problemu so si ljudje pomagali z zasebno, neformalno gradnjo, ki je bila ključni dejavnik, ko je prišlo do drobitve kmetij, spreminjanja namembnosti kmetijskih zemljišč in velikega števila nelegalnih gradenj. Kos tovrstno gradnjo pojasnjuje kot socialne blažilce negativnih učinkov nesmiselne prostorske politike države (Kos 1993). Mesto torej tudi v teh procesih ni šlo skozi obdobje velikega priseljevanja in so ljudje raje ostajali na podeželju. Zato lahko iz tega sklepamo o povezanosti Slovencev s podeželjem, kar pa se tudi prenaša v mesta. Ena izmed teh praks je tudi vrtičkarstvo. Tako lahko rečemo, da urbanizacija ni prinesla akulturacije, kjer bi se ljudje prilagodili novemu kulturnemu okolju. Ljubljani namreč v vsej svoji zgodovini modernizacije ni uspelo razviti izrazitejših značilnosti in vrednot tipične urbane centralnosti, torej razločljive urbane kulture in urbanosti kot načina življenja. Problem pri tem je tudi ta, da je bilo tudi v obdobju najmočnejše urbanizacije priseljevanje v mesta zlasti socialni in ne kulturni fenomen (Hočevar 2002, 29). Več o vrednotah, ki vplivajo na pojav in razširjenost vrtičkarske dejavnosti, bomo povedali v poglavju 3.5;

k) kulturni vzorci – ob upoštevanju tega znotraj določene družbe moramo navesti posebne dejavnike, ki vplivajo na bivanjsko okolje kot izbiro in s tem povezano izbiro življenjskega stila. V Sloveniji gre za »kulturno identifikacijo slovenstva s podeželjem« oziroma lahko rečemo, da gre za povezovanje slovenskega načina življenja s podeželskim (Uršič, Hočevar 2007, 59). Če torej mestno populacijo definiramo kot »skupnost prebivalstva, ki se preživlja z nekmetijskimi proizvodnimi, tržnimi in storitvenimi dejavnostmi« (Premzl et al. 1999, 6), to ne drži povsem za naša mesta oziroma konkretno za Ljubljano. To opazimo na primeru vrtičkarstva, ki je opredeljeno kot kmetijska dejavnost in se znatni delež mestnega prebivalstva z njim ukvarja, delno tudi preživlja. V tej dejavnosti lahko tudi vidimo povezovanje načina življenja s podeželskim, kar pa nakazuje tudi na zavračanje mestnosti, kar pa se pojavlja kot zaviralec urbanega razvoja. Kulturni vzorec Slovencev je namreč posledica prevladujoče ruralne zavesti, kjer mestni prebivalci za kvalitete urbanega okolja navajajo tiste kvalitete, ki so po značilnostih ruralne (Hočevar 1993, 502), urbane kvalitete pa izpuščajo ali zavračajo kot kvalitete.

Kako pa je prišlo do tega relativno šibkega urbanega sistema, ki je kulturno zaprt in ne prepušča veliko zunanjih vplivov, in do izoblikovanja povezav med slovensko nacionalno zavestjo ter protiurbanimi življenjskimi vzorci, nam pojasnjuje vrsta dejavnikov. Na tem mestu gre poudariti, da je ena izmed praktičnih ideologij, ki je bistvena za slovenski prostor, po Rotarju »**domačijstvo**« ter tako predstavlja eno izmed različnih protiurbanih ideologij, ki so se izoblikovale v preteklosti zaradi daljše odsotnosti nacionalne države in so služile za družbeno povezovanje in mobilizacijo družbene zavesti Slovencev v kriznih obdobjih (Rotar v Uršič, Hočevar 2007, 60). Prav zaradi prevelikega poudarjanja domačijstva pa je to pomenilo **izpad liberalnejše različice slovenskega nacionalizma**, ki pa predstavlja večji elitizem, temelječ na življenju v mestu ter meščanskih vrednotah, in ima zato večji vpliv meščanstva. Omogočal bi večjo individualnost posameznika, močnejši stik s tujimi kulturami in večjo prepustnost zunanjih elementov. Zaradi prevlade konzervativne različice nacionalizma pa se je zgodilo ravno obratno. Takšna vrsta nacionalizma pa med meščani pomeni tudi nesprejemanje različnih rab istega prostora. Zlasti ko se na območju vzpostavi določena neformalna dejavnost, ki sicer konkretno v primeru ljubljanskega vrtičkarstva resda odreka druge možnosti uporabe tega prostora drugim meščanom, se pojavijo konflikti med družbenimi skupinami. Obstajajo pa raznolike vizije (neformalnih) namembnosti določenih območij, ki ne sovpadajo. Ko se funkcije določenega območja prepletajo, pogosto pride do

konfliktov in nesprejemanja. Upravljalci s prostorom imajo potem težko nalogo v urejanju, ko želijo zadostiti raznolikim potrebam uporabnikov istega prostora.

Nadalje imamo tudi veliko popularnost **folklorizma** z določeno obliko **nostalgije**, s katero prebivalci zadovoljujejo svoje potrebe po pokrajinski pripadnosti ali po izvornem, ruralnem načinu življenja. Isti argument lahko navajamo za enega izmed razlogov za razmah vrtičkarske dejavnosti, torej kot določena vrsta nostalgije po ruralnih praksah in dejavnostih ter doživljanju prostora kot izvornega ruralnega kot nasprotje nenaravnemu, grajenemu, kulturnemu prostoru, ki je mesto.

Rotar opredeljuje vplive urbanizma in urbanizacije na vrednotni ravni prebivalcev v okviru funkcionalistične ideologije arhitekture takole: »Nostalgija, ki jo občutita meščan do podeželja in podeželan do mesta, je znamenje globoke, čedalje večje želje: tehnični napredek prenaša urbano civilizacijo na podeželje, hkrati pa uvaja naravo v srce mesta« (Rotar 1981, 257).

V Sloveniji se opaža zlasti nostalgija meščanov do podeželja, saj, kot bomo opisali kasneje, v prostorskih vrednotah Slovencev in njihovih preferencah tudi podeželski prebivalci ne izražajo večje težnje po mestu kot preferiranem bivanjskem prostoru. Če se na tem mestu nanašamo na potrebe urbanega prebivalstva, kjer gre za eksistenčne potrebe (poleg zaposlovanja, izobraževanja, tehnološkega razvoja, zdravstvene in socialne oskrbe tudi rekreacija), tehnično-funkcionalne potrebe (sodobna prometna, energetska, komunalna, informacijska, trgovinska in druga infrastruktura) ter kulturne in estetsko oblikovne potrebe (kakovostna urbana in arhitektonska podoba mesta) (Maslow v Premzl et al. 1999, 44), vidimo, da je lahko relativna dostopnost zaradi majhnosti mest in dobrih povezav vzrok, da podeželan v našem prostorskem sistemu ne občuti večje težnje po bivanju v mestu ali prevzemanju mestnega načina življenja. Zlasti pa je to del prevladujočih vrednotnih vzorcev.

Na tem mestu bomo izpostavili tudi **pastoralizem** kot »idejo harmoničnega odnosa med človekom in naravo« (Uršič, Hočevnar 2007, 67). Potreba posameznikov, ki živijo v mestu, po stiku z naravo dokazuje pomembnost zelenih mestnih površin za kvaliteto življenja. Tukaj ponovno prepoznamo zavračanje mestnega načina življenja in zavračanje možnosti, ki jih ponuja mesto, ter izrabljanje zelenih površin tudi na načine, ki so značilni za ruralna območja. Toda v veliko primerih gre za paradoksalen odnos, kar se tiče pastoralizma in dejanske

situacije – na deskriptivni ravni se namreč ljudje pogosto opredelijo v smislu harmonije človeka in narave, čeprav so njihova delovanja prepogosto vse prej kot odraz te harmonije in tudi destruktivna za naravo. Pastoralisti, ki so v tem kontekstu pojmovani kot skupine ljudi, ki se trudijo zavarovati svojo »vizijo ruralne idile« pred poskusi modernizacije podeželja (Murdoch et al. v Uršič, Hočevar 2007, 68), so lahko tudi ljubljanski vrtničkarji, ki so ostro nastopili, ko je šlo za zavarovanje »njihovega« vrtnička. Torej vrtnički v Ljubljani za marsikoga pomenijo nostalgijo za podeželjem in ruralno idilo. Uršič in Hočevar (2007) vrtničkarje na obrobju mest uvrščata v poskuse posnemanja pastoralne idile oziroma dejanske realizacije nekakšne psevdopastoralne idile, ki služi kot neke vrste eskapizem iz mesta in mestnega načina življenja.

Ker je nenaravnost definitorna značilnost mest, bodo dezurbanizacijski tokovi, ki pa se povezujejo zlasti z iskanjem bolj naravnih okolij, sčasoma odnos med urbanim in podeželskim spremenili do te mere, da ne bomo več govorili o »naravi v mestu« ampak o »mestu v naravi« (Kos 2008, 8). Povedali smo že, da je mestom, ki so se skozi zgodovino spreminjala, skupna ločenost od agrarne produkcije. V modernem mestu je ostalo dejstvo, da mesto temelji na presežku agrarne produkcije, spremenil pa se je način reprezentiranja te in vsake druge produkcije na družbeno-simbolni ravni mesta (Rotar 1981, 33). Vrtničarska dejavnost tako poskuša vnesti določeno stopnjo povezanosti mesta in podeželja, če upoštevamo agrarno produkcijo kot primarno značilnost podeželja. Ko pa se nanašamo na načine reprezentiranja določenih rab v mestu, pa gre poudariti tudi, da se bo v prihodnje ob veljavi nove vrtničarske politike znatno spremenila tudi vrtničarska produkcija v svoji reprezentaciji navzven. S tendenco legitimizacije vrtničarske dejavnosti v Ljubljani je namreč urejanje vrtničarskih območij z ustreznimi ukrepi in predpisi precej formalistično zasnovano, kar pa je v popolnem nasprotju s predhodnim stanjem.

Potreba po vrtničarstvu, ki je glede na prostorsko razčlenitev mest v Sloveniji zelo velika, je kot taka tudi posledica te specifične urbanizacije v slovenskem prostoru, ki ni prinesla akulturacije, ampak se vztraja pri povezanosti s podeželjem, med drugim tudi s podeželskimi praksami v mestu. Ta odsotnost uveljavljene izrazite urbane kulture je tudi glavni razlog v pojasnjevanju in argumentiranju prevladujoče protiurbane ideologije v Sloveniji.

2.2 POMEN ESTETIKE V JAVNEM PROSTORU

Estetska izkušnja je globoka in naravna človekova potreba (Shusterman v Dziemidok 1996, 19). Naraščajoča tendenca k estetizaciji vsakdanjega življenja pomeni tudi to, da estetiziranje sega od individualnega stiliziranja, urejanja mest in ekonomije do teorije. Estetsko preoblikovanje vodi v predstavitev celotne stvarnosti kot estetskega konstrukta (Zeidler-Janiszewska 1996, 100). Tendenco k estetizaciji je razširjena tudi na okolje, tako urbano kot naravno, na produkcijo potrošniških dobrin, navade in rituale ljudi ter v vse oblike popularne kulture (Dziemidok 1996, 16).

Pojem estetika se je na začetku pojavil skozi razumevanje estetike kot discipline, ki se ukvarja s čutno spoznavno zmožnostjo. Čeprav obstaja tesna zveza med njima, pa je estetika ločena od umetnosti, saj, kot pravi Strehovec (1995), umetnost potrebuje estetiko za svojega razlagalca, estetika pa potrebuje umetnost za svoj dokaz. Ko se sprašujemo o pomembnosti estetike v oblikovanju in urejanju prostora, Sitte pravi, da je »oblikovanje mesta v celoti, kot tudi njegovih posameznih delov /.../ pomembno umetniško dejanje« (Sitte v Dimitrovska Andrews 1994, 8). To pomeni, da je estetika znotraj disciplin prostorskega urejanja pomemben vidik.

»Zahteve po vedno bolj neposrednem doživljanju narave in interes ljudi za stanje bivalnega okolja se kažejo tudi skozi smeri oblikovanja« (Simoneti 1997a, 19). Če je potreba po estetiki v urbanem prostoru ena izmed potreb, ki jih ima urbano prebivalstvo (Maslow v Premzl 1999, 44), gre temu nameniti nekaj pozornosti, zlasti še v obravnavanju naše tematike. V sklopu tega poglavja bomo obdelali organizacijo in razvoj sodobnih urbanih aglomeracij, hkrati pa bomo razdelali dve smeri. V sklopu urbanega planiranja se bomo osredotočili na arhitekturo in urbanizem kot tehniki urejanja, obdelali pa bomo tudi neformalne prostorske prakse, ki prav tako pomembno sooblikujejo sodobne urbane prostore v večih vidikih, tudi v estetskem. V kontekstu vsake od teh smeri bomo poskušali razčleniti aspekte estetike. Estetizacija je vedno bolj izražena v arhitekturi kot v urbanizmu. Določene funkcije estetike ter urbanizem in arhitekturo bomo razdelali z namenom ugotovitve, zakaj se v sodobnih mestih izpostavlja potreba, da se določene neformalne dejavnosti, kot je vrtničkarstvo, legitimno vključijo v prostorske načrte in se jih v skadu s tem tudi oblikovno in drugače načrtuje. Razumevanje arhitekture in urbanizma nam služi kot podlaga v razumevanju organizacije prostora, estetskega reda oziroma pomena estetike v javnem prostoru.

Javno in zasebno opredeljujeta razliko med prostorom družbenih skupin in med prostorom posameznika, tako prvi prostor opredeljujejo temelji kontrole in drugega temelji svobode. Za javni prostor lahko rečemo, da je opredeljen z abstraktno idejo o lastnini ali predstavo o vsakodnevni rabi (Robbins 2008). Javni prostor namreč definirajo zlasti dejavnosti in omejitve v njem, hkrati pa ga določa lastništvo, čeprav je namenjen in dostopen vsej javnosti, ki pa ga tudi sooblikuje. Ko pa se določeni deli javnega prostora vedno bolj dojemajo kot reflektivni prostori, pri katerih gre za nerutinizirano rabo in identifikacijo posameznika s prostorom, se vnašajo prakse zasebnega, torej prakse, ki temeljijo na svobodi, kar pa vodi v prepletanje interesov in zato kompleksne problematike.

Tako estetika v javnem prostoru ni nikoli brez funkcije – ali je uporabljena z namenom, da potrošnike pritegne, reprezentira nekaj, polepša ali revitalizira območje in dvigne kvaliteto bivanjskega okolja – nikoli ni sama sebi namen, saj je v končni fazi v *javnem* prostoru in namenjena javnosti, zato ima določene funkcije za javnost. V sodobni umetnosti pa postane funkcija estetike sekundarnega pomena ali odsotna. Tudi v arhitekturi, ki jo opredeljujemo kot umetnost, ki se od klasične umetnosti sicer razlikuje po svoji uporabni vrednosti, potemtakem ne gre več za estetiko v prvi vrsti, čeprav je ravno estetika lahko orodje komunikacije med arhitekturnim objektom in javnostjo. Tako lahko pritegne ali pa odvrne potencialne uporabnike ali v jeziku kapitalistične potrošnje, potencialne potrošnike. Včasih sta se zlasti s spektakularnostjo arhitekture reprezentirala moč in ugled vladajoče elite, danes pa gre zlasti za potrošnjo.

Če je bila baročna (klasična) organizacija mesta nasledek odklonitve helenistične in rimske geometrične sistematizacije in srednjeveškega načina življenja v mestni skupnosti, ki je bila prej izraz ekonomske in socialne organizacije kot pa politične, ter tako namenjena reprezentiranju posvetne oblasti, kjer lahko že zaznamo zametke modernega urbanizma, pa je organizacija sodobnih urbanih aglomeracij drugačna (Rotar 1981, 34). Instance iz preteklih zgodovinskih obdobj v urbanističnih praksah ostajajo tudi danes. Kapitalistična organizacija mesta je reorganizacija na osnovi novih načel in tako postane temeljno načelo profit in načelo kvantifikacije postane nova kvaliteta življenja v mestu. Kar pa je skupno mestom, ki so se skozi zgodovino spreminjala, je ločenost od poljedelske produkcije. Spremenjeno reprezentiranje agrarnih in drugih produkcij v mestu na družbeno-simbolni ravni Rotar imenuje urbanost in jo opredeljuje kot samozavedanje mesta. Razlika kapitalističnega mesta pa ni splošno v urbanizmu, marveč v kapitalistični podobi mesta kot kraja, v katerem se

artikulira potreba po urbanistični regulaciji in njenih družbenih konsekvencah. Mesto ostaja kraj politično-administrativne superstrukture družbe na točki tehničnega in družbenega razvoja, kar pa ustvarja sistem delitve in menjave, ki zahteva sistem družbenih razredov, politični sistem in vladavino enega razreda, sistem investiranja in sistem menjave z zunanostjo. Temeljno je tudi, da moderno mesto kot diskurz temelji na potlačitvi agrarne produkcije (Rotar 1981, 31–37). Zaradi že zgodovinske ločenosti mesta od agrarne produkcije naleti vrtničkarstvo v mestu kot neformalna družbena praksa na ovire in tudi na nezadovoljstvo nekaterih mestnih prebivalcev, saj se pojavljajo dvomi o tem, če ta dejavnost sploh sodi v mesto. To tudi odgovarja na očitno vprašanje, zakaj so zelene površine v mestih dobrodošle, v kolikor gre za urejene površine rekreativne narave, površine agrarne produkcije, ki so preveč na očeh, pa instanca, ki ni primerna v mestih in jo je potrebno odpraviti ali dopuščati le, če se do potankosti ureja in regulira. Deloma pa se zaradi te potlačitve agrarne produkcije pri urbanih prebivalcih pojavlja ruralna nostlagija, kot značilnost pri dojemljanju urbanega prostora.

Arhitektura je tako hkrati produciranje prostora in obvladovanje produciranega prostora ter zavajanje te produkcije v reprezentacijsko ideologijo, torej v urejanje, kar rezultira tudi v določenem estetskem vidiku. Arhitekturna podoba ima po Lynchu tri poglavitne poteze, ki so identičnost, struktura in pomnjenje. V tem oziru Lynch poudarja, da je podoba identifikacija, ki obstaja le v razmerju do drugih predmetov in se od njih razlikuje; tako »ni podobe okolja, če tega okolja ne moremo identificirati«. Struktura podobe nadalje pomeni, da se okolje (predmeta) lahko postavi v prostorsko razmerje do drugih objektov in do subjekta, pomnjenje pa se nanaša na emotivno in praktično relacijo med objektom in subjektom. Tako je »Lyncheva podoba mesta del mehanizmov za prilagajanje subjekta okolju«. Preko te podobe pa se po Lynchu organizirajo obnašanja, ki tako ali drugače »ustrezajo« prostorskemu okolju (Lynch v Rotar 1981, 13–14). Pomen podobe mesta za posameznika je torej v tem, da je eden izmed mehanizmov, kako se posameznik prilagaja okolju, v katerem živi, zlasti če je to okolje videno kot nuja in ne kot izbira, hkrati pa je pomembna potreba po estetski izkušnji, ki jo posameznik občuti. Torej lahko zagovarjamo tezo, da sta podoba mesta in estetika v tem pogledu pomemben vidik z gledišča posameznika. V tem kontekstu lahko trdimo, da si posameznik prilagaja okolje, v katerem živi, zato da se prilagodi temu okolju. Iz tega dejstva lahko potemtakem do določene mere razumemo tudi neformalne prakse v rabi prostora, kjer gre za prilagajanje okolja in okolju.

V razpravi o mestu kot estetskem pojavu Močnik prav tako razlaga, kako je estetizacija mesta lahko adaptacijski mehanizem posameznika. Mesto dojema kot nevaren prostor, ki ogroža posameznika³, rešitev iz tega pa predstavlja ravno estetska mistifikacija, kjer se fascinacije v estetsko prakso preseže in se vzpostavi iluzorična obramba pred ogroženostjo (Močnik 1993, 160). Benjamin, ki je začetnik teorije estetizacije kot adaptacije, ugotavlja, da je bilo mesto sprva percepcijski problem, se pravi, da je mesto predstavljalo šok za svoje prebivalce (Benjamin v Močnik 1993, 161).

Uršič pravi, da je »najbolj značilen primer odpora proti enodimenzionalnim prostorskoestetskim praksam individualizacija oziroma personalizacija neživljenjske arhitekture« v smislu predrugačenja bivalnega okolja, čeprav v nekaterih primerih rušenja edinstvenih estetskih načel (Uršič 2008, 59). Uršičevo tezo lahko povežemo z našo tematiko. Ponovno se izpostavlja potrditev predpostavke prilagajanja okolja subjektu v sodobni družbi, ker pa proučujemo estetski vidik vrtičkarske dejavnosti in ker so najpogostejši očitki ravno okrog estetske degradacije okolja zaradi tega, se zdi ta teza primerna.

Arhitektura je tista operacija, ki organizira zidave, hkrati pa ji daje namen in pomen, zato obstaja kot umetnost in kot stroka. Arhitektura namreč sodi med »lepe umetnosti«, ki so posebna kategorija svobodnih umetnosti. Arhitekturni objekti so kot umetnine družbeno priznani in potrebni, kar omogočajo tri arhitekturna načela, ki jih je po Vitruviju izoblikoval Alberti. Ta načela zadevajo namembnost (*utilitas*), tehniko zidave (*firmitas*) in lepoto (*venustas*) (Alberti v Rotar 1981, 189). Ko gre za arhitekturo torej ne moremo reči, da je estetika marginalnega pomena, saj ta načela niso le stvar zgodovine, so v celoti aplikabilna tudi na sodobni čas in prostor. Da pa so ta načela renesančne arhitekture ostala v veljavi, pa ne pomeni, da so ostala nedotaknjena ali da so imela ves čas enako vlogo. Treba je poudariti, da vprašanje arhitekturnega izročila v okviru moderne arhitekture ni preprosto vprašanje kontinuitete, temveč vprašanje zgodovine ideologij. Pomembnost estetike v arhitekturi in arhitektovskem poklicu lahko najdemo v primeru iz 19. stoletja, ko so arhitekti prav zaradi tega pojmovanja svobodnega poklica in statusa umetnika zašli v estetiško specializacijo, ki pa ni bila v skladu z normami industrijske revolucije. Toda arhitektura kot tehnika je lahko tudi predmet politične, ideološke, ekonomske in podobnih manipulacij. V tem smislu so nameni,

³ To ponovno kaže na pogosta dojetanja mesta kot nekaj nenaravnega, nekaj, kar ni človeku blizu in je zato ogrožujoče za človeka.

pomeni in cilji arhitekture seveda različni in so lahko reprezentirani bodisi kot družbene vrednote bodisi kot estetske vrednote (Rotar 1981).

Kos meni, da je najboljši tisti urbanizem, ki se odreka avtoritarnemu iskanju ene resnice in se tako usmerja v iskanje številnih, drobnih, včasih na prvi pogled marginalnih rešitev. Kajti diferenciacija mestnega prostora, torej praktična realizacija največjega možnega števila razlik, je po njegovem mnenju najboljši približek sicer utopičnemu cilju, to je »mestu po meri človeka«. Integracija raznolikosti v mestu je eden najosnovnejših urbanih problemov, saj je rangiranje zelo različnih predstav in interesov, ki so ponekod celo izključujoči, praktično nerešljiv problem (Kos 1992, 78).

Urbana estetika je tako produkt okoljske olepšave (*environmental beautification*), ki pa je interpretirana skozi oči opazovalca (Ojo, Kayode 2006, 544). Če izhajamo iz razvoja mesta skozi zgodovino, je vsak nivo razvoja do določene mere interpretacija prejšnjih nivojev. Rotar meni, da je antagonizem med izkoriščevalci in izkoriščanci »naddoločenost arhitekture, ki jo na ravni mesta izvršuje urbanizem, na ravni poslopja pa estetika, higiena, oprema« in podobno. Če skušamo povezati estetiko s prostorsko regulacijo, iz zgodovinskih primerov vidimo, da so regulacijski posegi šli v dve smeri, to je v tehnično in estetizirajočo smer z olepševanjem mesta (Rotar 1981, 56–65, 97). Za sodobna mesta bi lahko rekli, da gredo v smer, ki hoče ali vsaj poskuša obe smeri združiti v eno. V teh primerih je estetika pogosto drugotnega pomena ali pa dodatni (marginalni) razlog za regulacijske ukrepe. In če je včasih edina zapovedana in posledično edina pravilna in sprejeta estetika v javnem prostoru bila uniformnega, geometričnega značaja, je nekaj te miselnosti ostalo tudi danes, saj sta red in simetrija že od nekdaj bila splošna kriterija estetike in klasifikacije, kaj je lepo. Ker torej geometrijsko simetrične oblike predstavljajo estetiko, planerji pogosto v tem vidijo edini pravi estetski red. Meščani oziroma uporabniki prostora pa nujno ne dojemajo tega tako. Pojem lepega znotraj estetike je nesporno subjektivne narave in prepuščen interpretacijam, ki pa se seveda razlikujejo med seboj. Po mnenju Kurenta (1992) v ljubljanskem urbanizmu najdemo tri antične kompozicijske principe, kot so modularni ritem, proporcionalnost mer in gematrična ideja. Po Vitruviju je namreč *evrythmia*, kar razumemo pod pomenom »lepe proporcije«, prijetna oblika in lep videz glede na sestav posameznih členov. To je takrat, ko vse ustreza svojim modularnim meram oziroma simetriji, zato lahko ta aspekt uporabljamo kot dokaz, da je še danes proporcionalnost videna kot estetska in se jo tako tudi dojemata. V uniformnosti namreč tudi ni dopuščene individualizma, kar daje osnovo kontroli in

regulaciji. In če se je s teorijo proporcev, zaradi katere sta bila rimska arhitektura in mesto samo lepa, vzpostavil »estetski argument za racionalizirajočo regulacijo« (Rotar 1981, 131), pa je danes pluralizacija argumentov, ki tega ne izključuje. V preteklosti se je urbani prostor uniformiral in podredil enemu estetskemu sistemu («okus dvora je bil državni okus») že iz razlogov centralizacije, ki je zahtevala nadzor nad vsem (Rotar 1981, 120–122).

Drugače pa je v primerih estetizacije prostora monumentalnega značaja oziroma umetnosti v javnem prostoru, kjer je ravno estetska funkcija poglavitna, kajti tudi sama umetnost v javnem prostoru je brez očitne specifične funkcionalnosti za javnost, ima pa sporočilno vrednost oziroma nekaj sporoča bodisi intencionalno ali ne, to pa so lahko na primer komemoracijske, reprezentančne ali religiozne funkcije umetnosti v javnem prostoru. To pomeni, da imajo urbanistični posegi v prostor še toliko večjo težo zaradi funkcije in njihovo oblikovanje ali pa estetska vrednost, čeprav manjšega pomena, še toliko večjo sporočilno vrednost. Urbanistični posegi tako posredno sporočajo, kaj lahko meščani na določenem območju počnejo, kaj je dovoljeno in kaj ne, kako lahko preživljajo prosti čas in podobno. Rigidno oblikovana vrtičkarska območja imajo precej jasno sporočilo – delovanje vrtičkarjev je omejeno, upravljalci s prostorom pa narekujejo, kje so te meje in katere aktivnosti bodo na območjih. Lahko bi rekli, da so že s sanacijskimi posegi sporočali, kdo »ima besedo« pri tem, kako se bo uporabljal prostor.

Tudi nekateri avtorji (Koprivšek 2008) opazajo manj monumentalnih gradenj v sodobnem času. Ko se nanašamo na umetnost v javnem prostoru, gre za to, da ni le dekoracija tista in ustvarjanje socialnega tkiva, marveč tudi izločitev tega prostora iz drugih sfer, ki si ga hočejo prisvojiti, na primer izločitev iz konteksta tržne logike in integracijo v prostor »druženja in doživetij« (Koprivšek 2008, 74). Kajti subjekt arhitekture kot umetnosti zidanja je pluralen in nehomogen in v tem nasproten monolitnemu subjektu arhitekture in/ali urbanizma kot tehnike urejanja, pravi Rotar (Rotar 1981, 18). Dejstvo o heterogenem subjektu umetnosti, torej pluralizaciji virov (estetskega) ustvarjanja, je v nasprotju z urbanizmom kot urejevalsko doktrino, kjer praviloma obstaja tisti estetski red, ki je (načeloma) vezan na funkcijo. Podobno lahko rečemo za doživljanje estetike v prostoru, ki je subjektivne narave in stvar interpretacije posameznika in tako tudi v družbi pluralno in nehomogeno ter težko privede do skupnega konsenza o estetiki v določenem okolju. Konsenz o estetizaciji prostora v smislu urejanja prostora je težko dosežen, hkrati pa estetska potreba v urbanem prostoru nima primata v urbanizmu. Arhitektura je namreč v primerjavi z urbanizmom bolj podrejena kriterijem

estetike, urbanizem pa je bolj namenjen regulaciji in korekciji družbenih problemov v urbanem prostoru; estetika torej ni tista, ki bi imela pri urbanizmu primat.

Estetska dimenzija v javnem prostoru pa ne more biti reducirana le na oceno pojavnosti oziroma vizualne komponente, saj je potrebno upoštevati še socialne, ekonomske in kulturne okoliščine oblikovanja, navsezadnje tudi omejitve mesta glede prostora, ekonomskih zmožnosti in oblikovnih opcij v urejanju. Tudi v zakonskih določitvah o urejanju prostora in graditvi so oblikovalski vidiki zaznamovani s splošnimi načeli estetike in spoštovanja kulturnozgodovinskega izročila. Tako sta oblikovanje in estetika opredeljena kot dve sestavini istega procesa, kajti oblikovanje se nanaša na »aktivnost pri organizaciji oblik in prostorov«, estetika pa na »vizualno presojo končnega izdelka« (Dimitrovska Andrews 1994, 7). Čeprav arhitekti poudarjajo, da so določila v urejanju slovenskega prostora pretoga in ne morejo biti ustvarjalni (Priloga B), pa se očita ohlapnost oblikovalskih določil v zakonskih predpisih. Predpisi, ki se nanašajo na oblikovanje v prostoru, temeljijo na kvalitativnih merilih, kot so kompatibilnost, harmonija, identiteta, pomen prostora, prijetnost ambienta in dostopnost, nanašajo pa se na javno podobo (Dimitrovska Andrews 1994, 11).

Estetika v formalnem prostorjenju in estetika v neformalnih prostorskih nišah se med seboj razlikujeta. Kajti estetika v formalnem prostorjenju je stvar urbanizma in stvar arhitekture, določenega estetskega reda. Estetika v neformalnem prostorjenju pa ima seveda svoje lastne estetske prvine, ki so zunaj določenega estetskega reda. Lahko z njim sovpadajo ali pa ne, saj je estetika tu najbolj izražena kot subjektivna prvina.

Ne bomo se preveč opirali na vzroke črnih gradenj in njihov vir legitimnosti, ampak bomo poskušali obdelati vidik estetike znotraj tega. Sicer obstajajo razlike v primerih, ko je črna gradnja nastala zaradi socialne nuje ali pa zaradi ocene tveganj črnograditeljev. V vsakem primeru gre za prisvajanje prostora kot redke dobrine. Neformalnost v optiki prevelike kompleksnosti formalnih sistemov postane strukturna značilnost modernih družb. Castells ugotavlja, da se namesto formalnega reda, ki ni sposoben rešiti akumuliranih problemov, vzpostavi nov – neformalni red (Castells v Kos 1994, 49). Z vidika prostorskega planiranja so črne gradnje in podobne oblike neformalnega prostorjenja pojav, ki ne glede na motive, nuje in potrebe degradira okolje in povzroča škodo. Nezakonito prisvajanje prostora pa je lahko izraz deprivilegiranosti v smislu nuje (na primer rešitev iz življenjske stiske), lahko pa je tudi

izraz privilegiranosti (na primer politična moč črnograditeljev, ki si to »lahko« privoščijo) (Gantar 1993, 435).

Razlago lahko poiščemo v »klasičnem« mestu, kjer so deklasirani mestni sloji doživljali absolutistično podobo mesta kot segregativni pritisk, deprivacijo in policijski nadzor. Takoj ko se je v mestih vzpostavil ta antagonizem med delavskim razredom in kapitalistično buržoazijo, se je vzpostavil tudi del prebivalstva, ki ni imel nobenih možnosti za družbeni vzpon, zato se je obnašal spontano in drugače od družbenega sloja prebivalstva, ki ga cenzura podobe mesta ni izločila, saj se mu je šlo predvsem za obstanek. Ta odklonskost se je kazala v uporih »drhali«, nasilnih dejanjih, pa tudi z »vdori v podobo mesta z 'lumpen' arhitekturo, s stojnicami, lopami, kramarijami na reguliranih in olepšanih urbanih prostorih /.../«. Poleg estetskih prekrškov v mestu pa so te črne gradnje zmanjševale preglednost in prepustnost racionalnih urbanih prostorov, ki so si jih ti deli prebivalstva prilaščali. S tem so se začeli urbani boji, boji za mesto, med »proletariatom in eksploatorji mestnih zemljišč«, ki jih je mogoče zaslediti tudi dandanes in ki so znatno vplivali na zmanjšanje namembne funkcionalnosti predelov racionalne ureditve mesta. Deprivirani sloji so pravzaprav delovali v smeri zmanjševanja estetike, saj je estetika zmeraj estetika vladajočega razreda in je zanjo potemtakem vsakršna nenadzorovana produkcija vladanih razredov pojmovana kot neestetska. Rotar (1981, 140–141) pravi, da se na ravni estetike razredni antagonizem kaže deformirano, in sicer kot razmerje ali spopad med kulturo in nekulturo ter estetiko in neestetiko. Tako se izpostavi funkcija estetike, ki je hkrati reprezentacija in prikrivanje določenih družbenih antagonizmov, segregativnih ter represivnih dejanj vladajočega razreda.

Če poskušamo najti razlago, zakaj je nelegalno vrtičkarstvo v smislu prisvajanja lokacij in določenih aktivnosti tako dolgo kot tako obstajalo v Ljubljani brez sankcij, se lahko opremo na razlago »paralelnih urbanih prostorov«. Ti so namreč pojmovani kot enklave, ki obstajajo znotraj formalnega urbanega reda, hkrati pa so v stalni koliziji ali celo konfliktu s sistemom. V primerih, ko obstoj samega sistema zaradi pojava teh prostorov ni ogrožen, pa pride do relativno trajnega sobivanja, lahko celo do produktivnejšega sožitja v smislu vira inovacij, ki jih lahko takšne neformalne oblike urbanega življenja predstavljajo za formalni urbani sistem (Castells v Kos 1994, 49). Tako je tudi v našem primeru prišlo do določenih inovacij v urbanističnem oblikovanju vrtičkarskih območij v namen izboljšane sobivanja.

V diskurzu o črnih gradnjah in neformalnih prostorskih nišah so se raziskovalci zedinili v tem, da je prostor omejena dobrina znotraj zelo kompleksnega sistema, ki ga vodi restriktivno-represivna politika urejanja prostora, kar pa omejuje težnje individualizma posameznikov (Gantar 1993; Hočevnar 1993; Mlinar 1993; Kos 1994). Mlinar opaža še pestro pojavnost nedovoljenih posegov v prostor, kjer gre za širok razpon raznovrstnosti. V vseh primerih pa gre za določena nasprotja med individualnim in splošnim oziroma javnim interesom. Z vidika prostorskega urejanja je sicer razumljiva, toda v prevladi je napačna predpostavka, ki predpostavlja, da bo z večjo stopnjo nadzora tudi večja disciplina akterjev (Mlinar 1993, 427–428).

Ko imamo opraviti z redko dobrino, kot je prostor, moramo nujno upoštevati tudi socialni vidik, torej zagotovitev enakih možnosti dostopa do te dobrine, kar zahteva določeno socialno regulacijo. Najbolj izrazit primer zahtev po dodatni regulaciji dogajanj v prostoru je sklop ekoloških vprašanj, ki so tudi potencialno vir obsežnih normativnih posegov v prostor. Reguliranje urbanega prostora z uporabo planskih in drugih formalnih mehanizmov je vsekakor zelo kompleksno in razvejano področje, ki se še povečuje. Tako je v urbanem prostoru vedno manj prostora za dejavnosti, ki bi se lahko odvijale spontano, saj vedno naletijo na določene formalne postopke. Problem pri prostorski regulaciji pa nastane, ko je leta tolikšna, da prihaja do nasprotja zelenim učinkom (Kos 1994, 50–52). Kljub temu je razlika urbanega in ruralnega prostora ta, da mesto gradi s projekti, z razliko od vasi, ki se bolj ali manj gradijo spontano, mestu pa so potrebna večja načrtovanja, saj stihijski razvoj ne sme biti dopuščen, sicer nastane konglomerat, ki ne funkcioniira (Souvan 2004, 45).

Sicer pa lahko neformalno delovanje v prostoru obravnavamo kot »znak disfunkcij formalnih regulacijskih mehanizmov« ali kot že omenjeni »znak nastajanja vzporednih prostorov« (Kos 1994, 52). V prvem primeru gre za neformalno prakso, ki se razširja kot spontana korekcija slabega delovanja formalne prakse ali dolgotrajnih legalizacijskih postopkov. Najbolj značilen primer je črna gradnja. V drugem primeru pa gre za komplementarni potencial neformalnega delovanja, ki se lahko pojavi neodvisno od formalno regulirane prakse. V tem primeru gre za neke vrste svobodno izbiro med dvema opcijama – formalno in neformalno. Takšen razvoj lahko prispeva tudi k deregulaciji in posledično k znižanju kompleksnosti sistema. Tako so konfliki med neformalnimi samoorganiziranimi skupinami in mestno oblastjo skorajda pravilo, saj ponazarjajo razliko med modernističnim togim formaliziranim sistemom in zametki postmoderne pluralističnega dojemanja urbanega prostora (Kos 1994, 52–53).

Na tem mestu gre poudariti še en pomemben vidik, in sicer se posledično zaradi restriktivnosti prostorske politike pojavi »nocija samolegitimnosti brez dogovora«. To se nanaša na pomen in smisel razmer, tako kot jih posamezniki razumejo in jih opredeljujejo za realne. Tukaj ne gre le za izkoriščanje slabosti sistema, marveč tudi za nezavedanje nezakonitih ravnanj (Hočevar 1993, 500). Podobno ugotavlja tudi Gantar glede pomembne kulturne značilnosti črnograditeljstva, in sicer da je podobno »delu na črno«, ki kljub nezakonitosti ni smatrano kot kriminalno dejanje. Potem pa še v sklopu tega navaja primer mobilizacije javnega mnenja v korist črnograditeljev, kar so nanaša na »posameznikovo marljivost, spretnost, delavnost in zasebnost« nasproti državi (Gantar 1993, 436–442). Tudi legitimitnost nekaterih nezakonitih posegov v prostor s strani vrtničkarjev bazira na ocenjevanju situacije in prostora na te načine. Njihova legitimitnost tovrstne rabe prostora izhaja že iz tega, da so neurejen prostor sami uredili ali da so si pomagali v socialnem smislu ter tako niso na bremenih državnih socialnih pomoči in podobno. Ugotavljajo pa se tudi pomanjkljivosti sistema v opredelitvah in regulaciji (tudi s strani vrtničkarjev), zato je bilo takšno delovanje tako dolgo mogoče.

Nocija samolegitimnosti se nanaša tudi na primere, kjer obstaja formalno lastništvo zemlje in tako posledično pomeni samovoljen način njegove izrabe (Hočevar 1993, 502). Če torej črnograditeljstvo ali na splošno neformalne posege v prostor dojemamo v povezavi z nekim kulturnim pojavom ali kulturnim vzorcem in če upoštevamo določene sheme neke družbene kolektivitete, je pomembna implikacija tega, da tudi družbena regulacija tak vzorec vsebuje, sicer je neučinkovita (Gantar 1993; Hočevar 1993). Če se nanašamo na vrtničkarstvo, torej ne gre pojava odstraniti in pričakovati zaton te potrebe s strani uporabnikov. Kajti če je kulturni vzorec Slovencev posledica prevladujoče tako imenovane ruralne zavesti, kjer mestni prebivalci za kvalitete urbanega okolja navajajo tiste kvalitete, ki so po značilnostih ruralne (Hočevar 1993, 502), in vrednote glede prostora sovpadajo zlasti z ruralnimi ali pa neurbanimi vrednotami, to pomeni, da dejavnost, ki je v svojem bistvu ruralna, ne bo izginila in ni nepomembna v kvaliteti življenja uporabnikov.

2.2.1 KDO NAREKUJE ESTETSKE RED?

Zaradi opredeljenosti estetskega kot čutnega zaznavanja in zato varljivega ter nezanesljivega (Strehovec 1984), pridemo do zaključka, da je doživljanje estetike subjektivno doživljanje in estetski red, še posebej ob naslonitvi na gledanje v konceptu določenega časa in prostora, ni nekaj objektivnega in splošno veljavnega ter se spreminja. Sicer pa je kljub razlikam in

variabilnosti estetskega okusa oziroma občutka za lepo in estetskih nagnjenj mogoče najti v vseh kulturah zahtevo po lepem ali potrebo po polepšanju izgleda neposrednega okolja in objektov vsakdanje rabe. Na tej skupni točki pa gre v poglobljenem pogledu poudariti, da različnost in spremenljivost estetskih nagnjenj spremlja veliko število oblik ter vrst lepote, kar pa pomeni onemogočanje determiniranja univerzalnih in nespremenljivih kriterijev lepote (Dziemidok 1996, 17). Po Lynchu je podoba mesta produkt neposredne zaznave in preteklih izkušenj, kar pa pomeni, da sicer ima določeno racionalno objektivno funkcijo, nima pa racionalne eksistence, marveč zgolj subjektivno impresivno eksistenco. Subjektiviranje podobe mesta pa odreja možnost objektivni urbani artikulaciji, namreč, empirični elementi fizično obstajajo, vrednoteni pa so subjektivno. Podoba mesta je torej po Lynchu individualna interpretacija objektivno obstoječih elementov (Lynch v Rotar 1981, 244–245). Zaradi tega je dovzetna za različne vrste manipulacij.

Arhitektura je uporabljala slikarsko in kiparsko umetnost bodisi pri urejanju prostora, asanaciji ali ekspanziji zidave na splošno. V 16. in 17. stoletju je cilj arhitekturne umetnosti čedalje bolj postajala »olepšava« na ravni estetske reprezentacije in na ravni obvladovanja prostora. V področje zidave, ko se je arhitektura zdela larpurlartistična, so začele vdirati nove dominante, zlasti politične in gospodarske, ki pa tudi danes določajo estetski red (Rotar 1981, 191–215).

Tako se nam zastavlja vprašanje, kdo narekuje estetski red v oblikovanju javnega prostora. Na eni strani »urbanizem« arhitektov in planerjev, s čutom za formo, geografske strukture in tehnične funkcije, in na drugi strani mesto kot politična družba, za katero je notranja prostorska ureditev drugotnega pomena. Ta dualizem je učinek strukture, ki obvladuje obe strani – vladajoča ideologija zahteva oblikovanje in načrtovanje med drugim tudi političnih institucij v mestnem prostoru (Rotar 1981). Po akterjih estetskega reda pa se sprašujemo še zaradi dodatnega dualizma, ki se nam poraja v tem kontekstu, in sicer med formalnimi in neformalnimi praksami urejanja prostora. Kajti določen estetski red se vzpostavi tudi skozi neformalno prostorjenje, ki je lahko popolnoma individualiziran ali pa sovпада s prevladujočim, gre le za to, da ne obstoji in je slej ko prej pričakovana odprava te neformalnosti.

Če upoštevamo dva osnovna tipa reakcije ali ocenjevanja oblike grajenih form v prostoru, ki sta senzualna in intelektualna reakcija, nam prvi spet potrjuje subjektivnost estetskega

doživljanja laikov, ki je družbeno in historično determiniran, ter prevlado drugega, ki pa ima svojo podlago v znanju in izkušnjah v razumevanju okolja vključno s socioekonomskimi in kulturološkimi vplivi. Še dodatni argument, zakaj so kritike nekaj običjanega tako s strani laikov kot strokovnjakov glede urbanističnega oblikovanja, ki se nanašajo zlasti na podobo oziroma estetiko mesta v slovenskem prostoru. Vzroki za to so tudi v pomanjkljivih in presplošnih oblikovalskih usmeritvah (Dimitrovska Andrews 1994, 7–12).

Glavna značilnost estetske presoje je tudi to, da je »estetsko 'znanje' v arhitektonskem in urbanističnem pogledu vsota intuitivnih, profesionalnih, ideoloških in izkustvenih informacij, ki vključujejo tudi socio-zgodovinske in tehnološke vidike« (Dimitrovska Andrews 1994, 8). Problematika arhitekture in posledično urbanizma je povezana tudi s položajem arhitektovskega poklica, saj je podoba pripadnika duhovni eliti, ki se je izdelala v srednjem veku, pri arhitektih danes še precej prisotna. Gre za razliko med ročnim in intelektualnim delom, razliko med *artes meccanices* in *artes liberales*, pri čemer se izpostavlja neizpodbitna predpostavka večvrednosti slednje. *Artes liberales*, kamor sodi tudi arhitektura od 15. stoletja dalje, ima posebni status svobodne umetnosti in izobrazbe, ki ni obrtniške narave, marveč je intelektualne narave. S to umestitvijo arhitekture med svobodne umetnosti arhitektova vednost ni postala pojmovana kot specialistična, marveč humanistična (Rotar 1981, 183–185).

Alberti utemeljuje arhitektovo univerzalnost z naslednjo segregacijo: »Ime arhitekt bom dal tistemu, ki, prvič, zna z razumom ter s čudovitim in natančnim pravilom z duhom in s pametjo ločevati reči, drugič pa tistemu, ki zna, kako je treba pravilno med gradbenim delom zbrati vse te materiale po gibanju in teži, da združevanje in kopičenje teles lahko učinkovito in častno služita človekovim potrebam. Pri izvrševanju te naloge pa potrebuje najbolj izbrano in najbolj pretanjeno vednost« (Alberti v Rotar 1981, 185). Ta navedek utemeljuje arhitekturo kot umetnost in stroko, hkrati pa daje legitimnost tezi, da je arhitekt pripadnik duhovne elite in je zatorej njegovo dojemanje estetike (ki mu je načeloma podlaga védenje) višje vrednoteno in presega druga dojemanja o estetiki ter zato obvelja. Teza (deloma idealistično) utemeljuje tudi humanistično težnjo arhitekta, ki deluje v skladu z normami, da služi človekovim potrebam. Kljub temu teza sploh nekritično obravnava elito in možnost izrabe moči, ki lahko posledično s svojim delovanjem presega javne interese.

Predpostavlja se tudi, da pripadnik duhovne elite v vsakem trenutku deluje častno, teži k skupnemu dobremu in ne izrablja moči za lastne interese, vanj pa se nikoli ne dvomi, saj

poseduje vednost te vrste, ki ni dosegljiva vsakomur. Na tem mestu gre za izvrševanje določene segregacije na ravni vednosti in del, gre za poseben aspekt morale in je na ravni humanističnih vednosti. Arhitektova vednost ni tehnična vednost v modernem pomenu besede, ki pomeni »intelektualiziranje« obrtne veščine, ampak vsebuje resnico obrti, ki sami obrti ni dostopna, to pa je humanistična vrlina. Rotar (1981) navaja, da je arhitekt v bistvu v poziciji subjekta zidave, torej izključen iz objektivističnega pomena zidave, čeprav je sam kot avtor njegova edina referenca. »Tako je s to arhitekturo, ki jo arhitekt načelno 'dela' za druge, pravzaprav je arhitekt inkorporiran v »družbo«, toda ne tako, da bi se podrejal nekakšnim zahtevam /.../, temveč tako, da »družbo« naseljuje v svojih izdelkih, da ji izdeluje prostore, tako kakor on dojema njene želje« (Rotar 1981, 228).

S tem se potrди teza o skupini, ki ima moč in zato narekuje estetski red. Ta moč v tem primeru izhaja iz poklica in izkušenj, zato je arhitektovo videnje in doživljanje estetike večvredno, čeprav je prav tako individualistično in subjektivno kot vsako drugo, razlika je le v moči. Zakaj potemtakem »arhitekt in vrtičkarstvo ne gresta skupaj« (Delo), kot so vrtičkarji poudarjali svoje očitke na estetsko rigidnost bodočih vrtičkarskih lokacij, je vprašanje, ki se nanaša zlasti na to humanistično vednost arhitekta, ki pa po mnenju vrtičkarjev le ni tako humanistična ali filantropična, kot se predpostavlja.

Z upoštevanjem opredelitve estetskih doživljanj kot posebne skupine občutij, s katerimi odgovarjamo na vprašanja na poddimenziji lepo – grdo, kar tudi oblikujemo ves čas življenja in s katerimi se odzivamo na čutne dotoke iz okolja, prepoznavamo tiste dotoke, ki v nas vzbujajo ugodje kot estetske pojave (Tomc, 1999). Tukaj pa se nam poraja vprašanje, zakaj so bila vzpostavljena vrtičkarska območja v Ljubljani s strani večine opazovalcev videna kot neestetska in zakaj so tudi bodoča načrtovana vrtičkarska območja, za katera bi lahko rekli, da so v nasprotju s prvimi, ponovno prepoznana kot neestetska. Odgovor na to vprašanje ni povsem preprost. Kot najbolj verjetni argument na vprašnje neestetskosti že vzpostavljenih vrtičkarskih lokacij lahko navedemo netoleranco do drugačnosti in raznolikih rab prostora, nekontrolirano širjenje vrtičkarskih lokacij in prosto delovanje skozi raznolike prakse brez ustreznega nadzora. Ta območja so mnogim predstavljala oviro, hkrati pa so bila precej individualizirana, zato se je uveljavilo večinsko prepričanje neestetskosti. Odgovor na vprašanje o neestetskosti načrtovanih vrtičkarskih lokacij pa lahko iščemo v argumentih pretirane rigidnosti v urejanju, formalističnih pogojih in vzpostavljeni konfliktni situaciji med

uporabniki, ki so v svojih praksah in oblikovanju bili svobodni, kar poslej ne bo več mogoče, in upravljalci z mestnim prostorom.

2.2.2 ESTETIKA KOT ORODJE IDEOLOGIJE

Upoštevati pa moramo, da ne obstaja tehnična realnost zunaj konkretne zgodovine in da se vsaka intervencija države v organizaciji družbenega življenja dogaja v povezavi z navzočimi družbenimi silami. Potemtakem sprejemamo tudi dejstvo, da če država torej odraža interese celote vladajočih razredov, potem urbano planiranje ne more biti instrument zgolj družbene spremembe, temveč je »orodje gospostva, integracije in reguliranja /.../« v družbenem vidiku. Na ravni ideologije lahko rečemo, da je urbanizem »zastopnik ideologije v mestu«, saj daje legitimnost urejevalski intervenciji, četudi je ta v nekaterih primerih destruktivna (Rotar 1981, 23). Na tem mestu se pojavi vprašanje, v kolikšni meri upravljalci mesta zadostijo javnim interesom in jih upoštevajo. Tako ni presenečenje, ko prebivalci mesta ne zaupajo utemeljitvam urbanističnih sprememb, da so interesi določenih »akcij« dejansko interesi skupnega dobrega in ne prikriti zasebni interesi. Po Rotarjevem (1981) mnenju namreč v sedanjem času najdemo primere, ki dokazujejo, da so najbolj totalne in kompleksne realizacije urbanizma praviloma najmanj urbane. V urbanističnem diskurzu naj bi bile družbene vrednote zagotovljene z načrtnim nadzorovanjem zidave, ta pa predvideva eno logiko – logiko kapitalne racionalnosti – in izključuje pluralnost.

Ker je javni prostor »ideološki prostor«, ki je diverzificiran v skladu s hierarhijo družbe, razumevanjem zgodovine in njeno imaginacijo prihodnosti, lahko trdimo, da ima tudi oblikovanje le-tega določeno podlago v vladajoči ideologiji. Včasih se je reprezentirala oblast, religija in podobno, danes pa kapital, saj ima oblikovanje v svojem namenu in funkciji v javnem prostoru kriterije kapitala in politike (Smrekar 2008).

Urbana umetnost je korelat arhitekturni umetnosti na ravni mesta in mesto pojmuje kot umetnino. Mesto je v tem smislu živo, v nenehnem nastajanju, ne da se ga reducirati na načrte in sheme – to pojmovanje pa je v nasprotovanju z idejo urbanizma. Temeljne značilnosti urbanističnega urejanja so namreč načrtovanje in obvladovanje tako prostora kot družbe in v tem kontekstu imamo tehnike prostorske segregacije, ki se je vedno bolj spreminjala v tehniko prikrivanja razredne segregacije v kapitalistični družbenoekonomski formaciji (Bardet v Rotar 1981, 193). Lahko navedemo tudi Castellsovo opredelitev urbanizma kot produkta

mehanicističnega racionalizma, saj bi urbano planiranje v tem pogledu »rado bilo tehnično, nevtrarno in racionalno« (Castells v Rotar 1981, 21). Ker pa gre za družbeni prostor, težko govorimo o popolni objektivnosti že zaradi nehomogenega predmeta obravnave ter ob upoštevanju zgodovinskega in kulturnega konteksta. Zadostiti potrebam do najboljše mere je v sodobnem času zelo kompleksno.

Poudarja se enaka pomembnost družbene infrastrukture in tehnične, pri čemer je ključna strukturalna prisila. Tukaj gre za mehko obliko prisile, ki ne sili posameznika fizično k spoštovanju formalno določenih pravil, ampak ga na drugačen način opozarja, kdaj krši splošno sprejete družbene norme. Tako so ideologije v družbah tisti del strukturalne prisile, ki so učinkovite na ravni posameznikove samocenzure (Uršič, Hočevar 2007, 60).

Urbanizem je na eni strani tehnika urejanja prostora in družbe, opredelimo pa ga lahko tudi kot družbeno gospostvo, ki ni ideološko nevtrarno. Kljub temu nam omogoča, da imamo zaradi preseganja te ideološke intencionalnosti na ravni postopkov in produktov tudi področje zidave onkraj terminov ideološkega (bodisi ekonomskega, političnega, estetskega, skratka družbenega) gospodovanja (Rotar 1981, 167).

Ko gre za razpravo o dveh tako abstraktnih in kompleksnih pojmov, kot sta ideologija in estetika, moramo pojmovno razčleniti oba ter biti previdni pri njunem povezovanju. Ideologija kot taka je sistem idej, izražen v raznih oblikah družbene zavesti ali »praktičnih ideologij«, nanašajoč se na Althausserja. Pri temeljni ideji o praktičnih ideologijah pripada poleg morale, religije, arhitekturne doktrine, urbanizma in podobno tudi estetika. Te ideologije so po njegovem mnenju kompleksne formacije pojmov in reprezentacij. Izpostavlja se paradokсна struktura ideologije kot večne in hkrati v vsakem trenutku zgodovinsko sproducirane in omejene. Zato Althusser pravi, da ideologije funkcionirajo kot sistemi praktičnih norm, ki obvladujejo konkretna stališča in obnašanja ljudi v odnosu do realnih objektov, problemov tako v družbenem kot v individualnem življenju teh ljudi ter v razmerju z zgodovinsko situacijo. S spoznanjem o nujnosti ideologij pa pride do vplivanja nanje in njihovih transformacij v »orodja premišljenega učinkovanja« (Althusser v Rotar 1981, 176–177). Če bi želeli zavrniti tezo, da je ideologija imanentna lastnost vsake družbe in da je vprašanje o splošnih javnih interesih, ki ne odražajo le interesov vladajočega razreda, na mestu, potem si lahko predstavljamo utopično idejo sveta, saj si lahko (ironično) le ideološko pojmovanje sveta predstavlja družbe brez ideologij.

Kasneje se arhitektura v kapitalističnem načinu produkcije spremeni iz umetnosti zidanja v tehniko urejanja, pri čemer so pri slednji glavni kriteriji zlasti ideološki, kjer razredna ideologija prevlada v kateremkoli kontekstu (Rotar 1981, 17). Tukaj se sprašujemo o estetizaciji prostora kot orodju ideologije in orodju regulacije v sodobnem času. Pojavi se tudi vprašanje, ali ta način res služi prebivalcem oziroma uporabnikom določenega prostora in kot tak mehanizmom za prilagajanje subjekta okolju ali je v njegovem nasprotju. Ko pride do izpada konsenza med javnimi in zasebnimi interesi, pride seveda tudi do konfliktnih odnosov. Če namreč kapitalistično mesto temelji na profitu, ni presenteljiv dvom javnosti v interese mestnih upravljalcev, ko gre za urejanje tistih delov prostora, ki zadovoljujejo zlasti psihološke in zato zelo imaginarne in neoprijemljive potrebe posameznikov, kot recimo potrebo po stiku z naravo, in ne potrošniških potreb.

V času družbenih sprememb in razvoju urbanizma se je pojavil tudi poskus predvidevanja urbanih problemov s pomočjo skupka ukrepov, institucij in praks, torej sistema urbanega planiranja, s katerim bi državni aparat odpravljaj protislovja in blažil konflikte v imenu tehnične racionalnosti, ki je z državne perspektive način usklajevanja divergentnih družbenih interesov. Kljub temu so po mnenju Castellsa prav »urbana družbena gibanja resnični viri spreminjanja in inoviranja mesta, ne pa planerske institucije« (Castells v Rotar 1981, 51). Urbanizem se lahko pojavi tudi kot ideološko-represiven aparat države. Če nanj gledamo tako, so očitki vrtičkarjev na pravem mestu in ukrepi urbanistov, planerjev in arhitektov odražajo zasebne interese oziroma interese vladajoče ideologije, ki nima posluha za javne interese in se med njimi pojavlja velik razkorak. Če upoštevamo Rotarja (1981, 53), lahko gremo še dlje z njegovo tezo, da je vladajoča ideologija, ki jo uteleša urbanizem za področje zidave, prej pripravljena dopustiti ali celo povzročiti razkroj mesta, kot pa uvideti zmotnost svoje pozicije. Tukaj ni treba posebej poudarjati, da je tako razumevanje moči v urbanizmu problematično.

Sicer pa se funkcionalistična ideologija legitimira v zahtevku filantropične akcije vladajočega razreda na področju organizacije prostora, ki je argumentirana z argumenti ekonomističnega, sanitarnega, moraličnega oziroma humanitarnega in estetiškega ideološkega registra. Estetika kot ideološki register, ki je v bistvu opisna značilnost z značilnostjo ideološke označitve ideala mesta, je prikazana kot harmonija, raznolikost, slikovitost, umetnostna volja, celota umetnine in tako naprej (Rotar 1981, 294–298). In če je včasih oblikovanje mesta obstajalo predvsem v skladu družbene in prostorske segregacije in na načelih spektakularnosti,

teatralnosti, prikrivanju heterogenega in (izumetničenem ter tudi iluzornem) razkazovanju sijaja mesta v luči sijaja politične oblasti (Rotar 1981, 133–134), potem za sodobna mesta, kraje in prostore na splošno ne moremo reči, da so popolnoma »očiščeni« podobnih intenc. Vsaj latentno se dogaja tudi danes podobno. Najpomembnejša razlika danes je ta, da so dopuščene subjektivne interpretacije o estetiki v prostoru. Z isto tezo subjektivnosti estetike pa se lahko zagovarjajo tudi tisti, ki se poslužujejo neformalnih prostorskih praks ali vsaj do neke mere odklonskih rab prostora in tako opravičujejo svoje dejavnosti.

2.2.3 ESTETIKA KOT POVOD REGULACIJSKIM POSEGOM V PROSTOR

Red se je začel v mestih uveljavljati z nastopom tako imenovanega spontanega urbanizma, ki pa je ustvarjal nekontrolirana in za kontrolo nedostopna območja mesta, zato se je kasneje v tej vlogi uveljavila organizirana akcija vladajočega razreda, ki je imela sprva obliko asanacijskega posega, nato pa naravo urbanističnega projektiranja in regulacije. Gre pa za dosego dveh ciljev v urbanizmu, to sta gospodarska rast in organizacija vsakdanjega življenja ljudi. Predpostavka, ki je temeljna urbanizmu, pa je odprava heterogenosti v prostoru in tako možna artikulacija prostora. V sklopu tega prikrivanja heterogenosti in težnje posameznih mest, da bi elegantne četrti bile videne kot edina podoba mesta, kot reprezentančni kraji mesta, se je vzpostavil mehanizem prikrivanja ljudskih četrti. Pojavila se je ideološka zapora oziroma estetska zapora in z njo segregacijsko načelo. Posegi v organizacijo družbenega prostora zlasti političnih in ideoloških elit so že od nekdaj pojmovani kot estetski red in njihove akcije kot olepšave mesta. Tako je bila v preteklosti glavna funkcija estetike uvedba idealnosti v polje urbanega (Rotar 1981) in isto funkcijo lahko pripišemo estetiki v prostoru tudi danes. Prikrivanje heterogenosti lahko zaznamo tudi v urejanju problematike vrtičkarstva, kjer se poskuša popolnoma unificirati področje, ki bo namenjeno vrtičkarstvu. Segregativni pomen se tukaj nanaša na to, da je za idealno podobo mesta potrebno »žrtvovati« določene družbene skupine ali pa njihove oblike prostorjenja in jih predstaviti na manj reprezentančne kraje mesta, torej potiskati na obrobje in tako do največje možne mere onemogočiti vpliv na vizualno podobo mesta, saj je vrtičkarstvo percipirano kot vizualna degradacija mesta.

Od začetka 19. stoletja je bila arhitektura pojmovana kot urejevalka družbenega in zasebnega življenja, moč naj bi imela nad odpravljanjem perečih družbenih vprašanj in s tem dosegala družbeni mir. Ideologija družbenega miru je stala za nekaterimi arhitekturnimi poskusi, kot so bila snovanja delavskih mest ali vrtnih mest, kar so bili precej utopični poskusi. Pri

socialističnih in drugih utopistih pa arhitektura nastopa kot orodje za socialistično transformacijo družbe. Po Rotarjevem mnenju cilji regulacijskih posegov v prostor v svoji dejanskosti v prvi vrsti predstavljajo zagotovitev kontrole mesta. Čeprav so povodi zanje različni – od prenaseljenosti, sanitarne neustreznosti, lahko še dodamo črne gradnje in podobno – pa so cilji razrešitve te problematike kot tudi njihovi izboljševalni učinki sekundarnega pomena (Rotar 1981, 26, 236–237). Po Rotarjevem mnenju so torej urbanistični posegi v prostor izvajanje kontrole nad množico prebivalcev, vse ostalo je reprezentacijske narave. Torej je edini pravi razlog zanje nadzor, medtem ko so vsi ostali (sanacija, asanacija, estetika, sankcije) reprezentacijski. Ko smo se lotili razčlenbe tega dela poglavja, smo razpolagali s hipotezo, da je estetika tista ali pa eden izmed tistih razlogov, ki so precej nepomembni in se jih uporablja, da se zakrije prave razloge za posege v prostor.

»Nikakršna zmota ni, če red urbanih prostorov ali red, ki ga prek urbanizma kot specifične oblastne instance /.../ mesta zahteva policijska, vojaška, administrativna, socialna in ideološka organizacija kapitalističnega mesta /.../ prikažemo kot estetski red, realizacijo tega reda pa kot 'olepšavo' ali 'obnovo' mesta. Le vprašati se moramo, kakšni so dejanski socialni zastavki te estetike, olepšave oziroma obnove« (Rotar 1981, 38). Po Rotarjevem mnenju pa estetika ni edini »izgovor« za urbanistične posege v mestno tkivo. Veliki regulacijski posegi se najpogosteje razlagajo kot obnova (olepšava) in asanacija. Najpogosteje jim botruje ideologija higienizma, ki povezuje tako fizično kot moralno zdravje. Vizualni nered naj bi potemtakem pogojeval nemoralnost posameznikov ali družbene skupine in tudi obratno ter je kot tak povod urbanističnim posegom v prostor. Higienistični diskurz prevladuje tudi v govoru o vrtičkarstvu. Ojo in Kayode pa tudi menita, da je okoljsko olepševanje v komplementarnem odnosu z okoljskim zdravjem (*environmental health*), če uporabimo organicistični diskurz⁴, saj oba aspekta težita k izboljšanju okolice in delujeta kot katalizatorja pri preprečevanju odklonskosti (Ojo in Kayode 2006, 544–545). Okoljski aspekt je še zlasti pomemben za našo tematiko, kot bomo pojasnili v poglavju 3.4.

S tezo o subjektivnosti estetskega doživljanja razumemo tudi dejstvo, da je na področju estetskih okusov in zahtev v sodobni družbi precej več različnosti, kot to dovoljuje urbanizem, in da gre za nalogo odpravljanja te različnosti ter determiniranja določene podobe, ki je z

⁴ Organicistični diskurz se po mnenju Kosa kot tip v urbanističnih diskurzih uporablja skozi poudarjanje bioloških oziroma organskih metafor za mesto in mestne pojave (Kos 2006, 87). Te metafore imajo po našem mnenju učinek približanja določenih problematik v razumevanju in hkrati učinek soodgovornosti.

vidika urbanistične stroke najprimernejša in ki obvelja. Čeprav se urbanizem danes omejuje⁵, pa ga še vedno prežemajo instance regulacijskih postopkov, ki ostajajo povezane z interesi vladajočega razreda, kljub temu pa konkretne posege sooblikujejo pritiski vladanega razreda. Kar določa diferenciacijo sodobnega mesta v socialnem, političnem in estetskem smislu, pa je prav nearhitektura, neurbanizem ali celo gradbena neveščina, ki se odraža v specifičnih aglomeracijah – favele, barake (Rotar 1981, 56–63), navsezadnje nekatera vrtičkarska območja v Ljubljani. Če se strinjamo z Rotarjem na tem mestu, potem zagovarjamo, da so te neformalne prostorske niše nekaj mestu imanentnega in potrebnega za notranjo diferenciacijo.

Po Rotarju prava definicija urbanizma v kapitalističnem načinu produkcije leži v iluzoričnem jeziku dominantne družbene skupine, ki si lasti pozicijo edinega družbenega subjekta. Elegantne četrti v mestu so produkt mestnih olepšav, kar pa je le drugo ime za gospodujočo racionalizacijo. Cilj velikih urbanističnih posegov je že v preteklosti v vseh večjih mestih bil vzdrževanje reda. Splošno kapitalistično nasprotje med izkoriščevalci in izkoriščanimi se lahko kaže tudi na ravni urbanega prostora in njegove organizacije, in sicer kot prilaščanje »prostorskih presežkov«, ki se v mnogih primerih producirajo z izginjanjem določenih kategorij prebivalstva iz zaželenega področja mesta na manj ugodne lokacije. Rotar navaja primere asanacij in revitalizacij delavskih četrti, haussmanovsko obnovo, olepšavo in asanacijo Pariza, kjer je prikriti cilj odprava legel bede in s tem središč upora v mestu (Rotar 1981), mi pa lahko to tezo spet apliciramo na naš primer prelociranja in prestrukturiranja vrtičkarske dejavnosti. Spremembam lokacij vrtičkarstva zaradi določenih interesov (okoljevarstvenih, higienističnih, regulacijskih, kapitalističnih) vrtičkarji očitajo le kapitalistične interese (Delo). Dvoumnost asanacijskih in obnovitvenih projektov oblasti, ki jo je Rotar opazil na določenih drugih zgodovinskih evropskih primerih mest, lahko opazimo tudi v primeru regulacijskih posegov proti vrtičkarjem v Ljubljani.

2.3 JAVNE ZELENE POVRŠINE

»Javne zelene površine so se tekom časa umestile v mestno strukturo kot enakovredna, nenadomestljiva prostorska prvina z oblikovalsko strukturnimi, funkcionalno programskimi in zdravstveno higienjskimi funkcijami« (Simoneti 1997a, 19). Javne zelene površine so mestne prvine, ki pomembno vplivajo na bivalne kvalitete, so pa deležne razmeroma majhne

⁵ Z razliko od določenih dogodkov v preteklosti, v mislih imamo na primer haussmanovski urbanizem v Parizu.

strokovne pozornosti, saj zaradi svojega značaja dajejo vtis, da za njihov pojav in obstoj ni potrebnega pretiranega strokovnega »napora«. Prav zaradi prepletenosti značilnosti, funkcij (na primer rekreacijska, varovalna, družbena, ekološka, mestotvorna funkcija) in pomena javnih zelenih površin pa najhitreje pride do različnih neformalnih posegov v prostor s strani meščanov. Funkcije javnih zelenih površin se lahko namreč prekrivajo, sovpadajo ali pa obstajajo čisto samostojno, enako pa je, ko gre za povezovanje z drugimi mestnimi dejavnostmi (Simoneti 1997a). Ker v kolikor zelene površine niso programsko dodelane oziroma puščajo prostor za interpretacijo uporabnosti meščanom, lahko razumemo in tudi pričakujemo neformalne ali celo nelegalne družbene prakse.

Prebivalci so zaščitniško kritični do posegov v javne zelene površine, saj se tudi njihovo zanimanje za aktivno rabo povečuje, hkrati pa se temu delovanju oporeka estetskost in neupoštevanje pravil. Ljubiteljstvu namreč ne gre dopuščati prostega vzdrževanja in urejanja javnih zelenih površin, ampak je potrebno načrtno uveljavljanje načinov rabe prostora, saj so te površine brez nadzora in vzdrževanja izpostavljene spremembi namembnosti, Simonetijeva pa meni, da je sodelovanje prebivalcev lahko eden izmed inštrumentov optimalnega urejanja in vzdrževanja teh površin (Simoneti 1992; Simoneti 1997a). O pomembnosti zelenih površin v mestih pa nam priča tudi dejstvo, da zeleni sistemi velikih evropskih mest iz leta v leto naraščajo zaradi naraščajočih potreb in zahtev meščanov (Simoneti 1998, 45). Tako ni narava v mestu tista, ki priča o neurbanosti mesta ali potreba po naravi ključna v argumentiranju teze o protiurbanih vrednotah meščanov. Pri ugotavljanju tega gre za druge pomembne vzgibe, ki smo jih deloma že navedli.

Sicer pa so zeleni prostori v mestu po Rotarju (1981, 300) tisti, ki znotraj sodobnega družbenoekonomskega sistema niso potrebni za produkcijo ali komunikacijo, vsaj ne neposredno, temveč so bolj nefunkcionalni dodatek utilitarne dejavnosti in služijo za prosti čas in rekreacijo. V razvoju urbanih aglomeracij je narava spet dobila svoj pomen in funkcijo v smislu zadovoljevanja določenih življenjskih potreb posameznikov, ki živijo v mestu. Kot taki se javni zeleni prostori dojemajo zlasti v smislu kvalitete življenja posameznikov, problem pri načrtovanju pa izhaja tudi iz te predpostavke nefunkcionalnosti, vsaj ekonomske oziroma potrošniške nefunkcionalnosti, toda potrebno se je zavedati, da je tudi odprti javni prostor tisti, »ki daje kvaliteto grajenemu prostoru« (Žagar 2008). Kučan (1994, 65–66) pa meni, da ima mestno zelenje že samo po sebi svojo funkcijo, ne glede na človekove potrebe. Smiselnost zelenega sistema temelji na treh glavnih vlogah, ki jih ima tak sistem v mestu, to

so socialna vloga (gre za zelene površine, namenjene določeni rabi, ki opredeljuje lego, programsko pestrost in velikost površin), ekološka vloga (gre za pretok vrst iz naravnega v mestno okolje in obratno) ter morfološka vloga (vidna obogatitev mestne podobe). Pri slednji navedeni vlogi lahko rečemo, da gre med drugim tudi za pomemben estetski vidik, saj gre za gradnjo mestnega tkiva, usmerjanje pogledov in sanacijo degradiranih območij. Sicer pa je zlasti kvantitativni vidik zelenih površin po Kosovem mnenju tisti, ki določa vitalnost in »zdravje« mesta, oblikovna kakovost pa je v tem pogledu drugotnega pomena (Kos 2008, 5). Kljub temu se poudarja, da imajo zeleni klini poleg ekoloških in socialnih funkcij tudi estetske funkcije v mestu (Trajekt).

Vrtičkarska območja, obravnavana v kontekstu javnih zelenih površin, lahko poleg vrtnarjenja pod nadzorom nudijo določeno kvaliteto okolja tudi za druge uporabnike javnega zelenja v mestu. Bolj kot se oddaljujejo mestu, manj javna je njihova funkcija (Simoneti 1997b, 1), kar lahko razumemo v smislu zagovarjanja stališča, da če prostorsko (lokacijsko) marginaliziramo dejavnost, bosta tudi njen pomen in funkcija ostala marginalizirana. Kajti dejavnost se je pokazala kot sicer že problemsko marginaliziran pojav s stališča mestnih upravljalcev, s potiskanjem dejavnosti na obrobje pa se situacija ne utegne izboljšati. Če se namreč prostorsko marginalizira že tako obrobna problematika, bo ta postajala še bolj obrobnega pomena, pogoji nadzora pa bodo ostajali enaki. Poraja pa se nam vprašanje, koliko je v resnici vrtičkarsko območje na voljo nevrtničkarjem glede dostopnosti in uporabe prostora ne glede na mestni ali primestni značaj. Tudi če se nanašamo na planirano prostorsko ureditev, veliko več od boljše prehodnosti skozi območje, se nevrtničkarjem in drugim uporabnikom javnih zelenih površin ne obeta širok razpon uporabe teh površin. Predpostavljamo, da je bil ta aspekt upoštevan tudi v kvantitativnem vidiku opredeljevanja zelenih površin v mestu za vrtičkarske, kajti druge zelene površine (parki, rekreacijske površine in podobno) so praktično namenjene in dostopne vsem, medtem ko je vrtiček po zakupu namenjen le tisti dotični osebi.

Narava v mestu je po Kosovem mnenju le »bolj ali manj uspel nadomestek, ki le težko zadovolji temeljno potrebo po avtentičnosti, kar pravzaprav potreba po naravi je«. Tako narava v mestu predstavlja del kulturnega oziroma grajenega okolja in kot taka le reprezentira ali simbolizira naravo. Celó se izpostavlja teza, da so zelene površine v mestu le »mimikrija narave« (Kos 2007, 158). Mesto kot kulturni prostor res ne more nadomestiti naravnega prostora (Beck v Kos 2007, 158), toda lahko ga kar se da uspešno poskuša integrirati v urbani

sistem in skozi uporabnost vsaj do določene mere nadomeščati naravni prostor ter zadovoljevati to potrebo urbanih prebivalcev.

Nočemo trditi, da potreba po stiku z naravo mestnih prebivalcev izraža protiurbanost, gre le za to, da se v tako majhnem mestu, kjer »že po petih minutah vožnje iz strogega centra srečamo orginalne kmečke motive« in kjer je »nadpovprečno visok odstotek zelenih površin« (Kos 2007), nenehno izpostavljajo zahteve po še več narave, ki pa jih mesto s svojimi omejitvami ne more popolnoma zadovoljiti. Sicer pa tudi v Angliji, ki je »zibelka« moderne industrijske urbanizacije, raziskave kažejo podobno nostalgijo po naravnem podeželskem prostoru (Halfacree v Kos 2007, 159). Torej je ta potreba tudi v visoko urbaniziranih mestih izpostavljena in zato ne gre zanemarjati njene pomembnosti.

3 VRTIČKARSTVO KOT DRUŽBENI FENOMEN IN KOT NEFORMALNA DRUŽBENA PRAKSA

Vrtičkarstvo bomo poskušali razložiti kot neformalno družbeno prakso – dopolnilno, dodatno in vezano na prosti čas, kjer gre zlasti za opredeljevanje značilnosti in prostorske pojavnosti dejavnosti, v opisovanju vrtičkarstva kot družbenega fenomena pa se bomo nanašali zlasti na prostorske vrednote Slovencev in ideologije znotraj tega, življenjski stil in vzgibe, ki pogojujejo dejavnost samo. Nadalje bomo vzpostavili pomen te dejavnosti v družbi, torej tako za posameznike kot za prostor, in izpostavili negativne posledice, ki jih vrtičkarstvo lahko sproži in so v glavnem vir polemike okrog te tematike.

Različni avtorji (Mougeot 2000; Jacobi et al. 2000) so že opazili pomanjkanje proučevanja na področju vrtičkarstva v mestih, opozarja pa se tudi na nekoherentnost različnih raziskav in težjo primerljivost med raziskavami zaradi uporabljenih različnih kriterijev in drugačnega opredeljevanja določenih aspektov tega pojava. Ko pa se osredotočimo na slovensko situacijo, vidimo, da je bilo na tem področju narejenega zelo malo raziskovalnega dela, saj lahko razpolagamo le z dvema znatnejšima raziskavama (*Usmeritve in pogoji za nadaljnji razvoj vrtičkarstva v Ljubljani – razvojno aplikativna enoletna raziskava* in *Vrtičkarstvo v Ljubljani*), ki sta dokaj celostno pristopili k problemu, kjer pa so tudi opazne določene pomanjkljivosti. Tudi to je eden izmed razlogov našega zanimanja za poglobljeno razumevanje problematike vrtičkarske dejavnosti v Ljubljani.

V konceptualnih pogledih na vrtičkarstvo naletimo na zelo raznolike poglede nanj. Pri raziskavah urbanega kmetijstva (*urban agriculture*) držav v razvoju gre zlasti za promoviranje dejavnosti, saj je lahko ena izmed strategij preživetja. Tako bomo v urbanističnih in drugih diskurzih tudi težko našli raziskave ali študije, ki odkrito obsojajo vrtičkarstvo, na kar nas opozarja že Mougeot (2000), raziskave se namreč zlasti posvečajo pozitivnim učinkom vrtičkarstva na okolje in posameznika, medtem ko negativne izpuščajo ali le omenijo. Zlasti se kritike in negativne posledice vrtičkarstva pojavljajo v diskurzih urbanega planiranja, javnega zdravja ter iz vrst okoljevarstvenikov. Raziskave so se osredotočale tudi predvsem na vidik družbene prakse, zato opažamo tudi manj raziskovalnega dela, narejenega iz vidika družbenega fenomena, saj zaznavamo pomanjkanje podatkov o vrtičkarski populaciji, organiziranih oblikah vrtičkarstva, vrednotah in razlogih za vključevanje v dejavnost in podobno. Več podatkov najdemo o lokacijah vrtičkov, njihovi pojavnosti, značilnostih,

pozitivnih posledicah in vlogi dejavnosti zlasti za okolje, navajajo pa se tudi negativne posledice.

3.1 ZNAČILNOSTI VRTIČKARSKE DEJAVNOSTI

Vrtičkarstvo je eden od običajnih sodobnih pojavov v mestnem prostoru, kar se tiče rabe prostora, le da se slovenska situacija od svetovne ali evropske razlikuje zlasti v nereguliranju in neobvladovanju pojava. Po mnenju Simonetijeve, ki je zasnovala prvo poglobljeno študijo o vrtičkarski dejavnosti v Ljubljani⁶, sta tudi v Ljubljani potrebna, tako kot drugod po svetu, opredelitev vrtičkarskih območij ter obvladovanje ekoloških, organizacijskih, formalnopравnih in oblikovalskih vidikov. Podoba vrtičkarskih območij je torej odvisna od splošnega nivoja nadzora in oblikovanja mestnega prostora, ki ga mesto prakticira (Simoneti 1997b, 1). Razlog za primerjavo dejavnosti, ki je v slovenskem prostoru drugače izražena kot drugod, z drugimi svetovnimi prostori, pa lahko pojasnujemo z dejstvom, da še posebej znotraj prostorske sociologije narašča pomembnost relacijskega pristopa pojasnjevanja pojavov. To pomeni, da je pojasnjevanje posameznih lastnosti vedno bolj mogoče relacijsko, tudi če gre za še tako majhne prostorske entitete, pri čemer se upošteva tudi vse druge ravni prostorske organiziranosti. Tako potem nastajajo tudi študije mikro-prostorskih fenomenov v kontekstu z makro-prostorskimi trendi (Hočevar 2000, 59–60), zato bomo tudi pojav vrtičkarstva poskušali obravnavati v tem smislu in razdelali definicije vrtičkarstva različnih avtorjev na podlagi različnih urbanih okolij.

Najbolj razširjen pojem, ki ga uporablja mnogo avtorjev, kjer je zajeta tudi vrtičkarska dejavnost, je urbano kmetijstvo (*urban agriculture*), toda pojem je precej širši od našega razumevanja vrtičkarstva, kot bomo pojasnili nadalje. Pojem so sprva za ta družbeni fenomen uporabljali znanstveniki in mediji, kasneje pa so ga prevzele tudi agencije Združenih narodov, kot sta UNDP (*United Nations Development Programme*) in FAO (*Food and Agriculture Organisation of the United Nations*). Poudarja pa se pomembnost interne koherence in eksterne funkcionalnosti v doseganju konceptualne razvitosti pojava z namenom boljšega razumevanja in potemtakem možnosti uspešnega delovanja na tem področju. To pomeni, da je

⁶ Usmeritve in pogoji za nadaljnji razvoj vrtičkarstva v Ljubljani, katere naročnik je Mestna občina Ljubljana. Cilj naloge predstavlja pomoč mestnim strokovnim službam pri izvajanju ureditvenih posegov na tem področju (Simoneti 1997b). Če je ta študija dosegla svoj cilj v uporabnosti, smo ugotavljali v empiričnem delu naloge (Priloga B) in ugotovili, da so se v letih sanacije in priprave novih ukrepov glede vrtičkarske dejavnosti nekateri podatki in predlogi tudi uporabili.

za boljšo znanstveno, tehnološko in politično uporabnost koncepta potrebno dimenzije koncepta urbanega kmetijstva stopnjevati in jih razvijati (Mougeot 2000, 1–3). To nam pove, da je poglobljeno razumevanje pojava ključno v kakršnikoli intervenci v dejavnost – bodisi gre za podporo in pomoč v razvoju dejavnosti bodisi za izključevanje ter ukinitvev dejavnosti iz sistema možnosti uporabe javnega prostora.

UNDP definira urbano kmetijstvo kot »/.../ aktivnost, ki proizvaja, obdeluje in trguje s hrano in ostalimi produkti na zemljiščih in vodnih površinah na urbanih in periferno urbanih območjih, z uporabo intenzivnih pridelovalnih metod in ponovno uporabo naravnih virov in komunalnih odpadkov z namenom pridelovanja raznolikih pridelkov in živine« (Smit et al. 1996). FAO v definiranju upošteva obseg potreb urbane populacije in definira urbano in periferno urbano oziroma primestno kmetijstvo v smislu kmetijskih praks »/.../ znotraj in okrog mest, ki se potegujejo za določene vire (zemljišče, voda, energija, delo), ki bi sicer lahko služili tudi drugim namenom v zadovoljevanju potreb urbane populacije«. Pomembni sektorji znotraj tega konkretno vključujejo vrtnarstvo, gojenje živine in živinske krme, mlečno produkcijo, ribogojstvo in gozdarstvo (FAO-COAG v Jacobi et al. 2000, 4–5). Sicer po pregledu definicij opazimo, da so različne definicije na prvi pogled zedinjene predvsem v lokaciji dejavnosti, ki je, kot bomo kasneje videli, najbolj problematična kategorija konceptualizacije pojava, in v določenih praksah, ki se odvijajo znotraj te dejavnosti, ki jih opredeljujejo bolj ali manj specifično. Mougeot recimo urbano kmetijstvo opredeljuje precej široko, in sicer kot industrijo, ki vključuje vse dejavnosti, ki smo jih našteali že prej, poleg tega pa ne govori o trgovanju per se, ampak o »/.../ distribuciji prehrabnenih in neprehrabnenih produktov /.../« (Mougeot 2000, 10), kar pomeni, da lahko vključuje tako formalno trgovanje kot tudi distribucijo znotraj neformalne mreže uporabnikov. Pri tem tudi ne omenja eksplicitno posameznih dejavnosti, ampak s to opredelitvijo vključuje vse možne. Kajti le širše definicije urbanega kmetijstva poleg prehrabnenih pridelkov in sadnega drevja v mestih upoštevajo tudi različne vrste živine, zdravilna zelišča in okrasne rastline (Jacobi et al. 2000, 5). Mougeot celovito opredeli tudi »/.../ ponovno uporabo zlasti človeških in materialnih virov, produktov in storitev znotraj in okrog urbanega območja ter v zameno oskrbovanje človeških in materialnih virov, produktov in storitev v to urbano območje« (Mougeot 2000, 10). S tem se upoštevajo raznolike aktivnosti posameznikov in gospodinjestev v doseganju prehrabne preskrbljenosti in ustvarjanja dohodka. Pri tem pa ne gre le za urbano pridelavo hrane, saj tako skupnostno kot individualno pridelovanje hrane v mestih pomeni zadovoljevanje širših potreb urbane populacije, kot so trajnostni urbani razvoj in varovanje

okolja (Jacobi et al. 2000, 5). Ravno trajnostni urbani razvoj v povezavi z vrtničkarstvom se pojavlja v večih študijah in raziskavah mednarodnega značaja (Deelstra, Girardet 2000; Mougeot 2000), izpostavljajo pa se tako socialni kot ekonomski in okoljski vidik trajnostnega razvoja. Pomembno dejstvo je tudi, da lahko urbana produkcija hrane nadomešča uvoz hrane bodisi iz podeželja bodisi iz tujine, ki je namenjen urbani potrošnji (RUAF; Deelstra, Girardet 2000; Mougeot 2000) in tako pripomore k večji samozadostnosti mesta v prehranbenem sistemu.

Mougeot v definiranju urbanega kmetijstva navaja nekaj skupnih konceptualnih dimenzij, kot so vrsta ekonomske aktivnosti, pri čemer gre za to, da sodobne definicije v to vključujejo tudi obdelovanje in trgovino pridelkov, nadalje imamo prehrambene in neprehrambene kategorije produktov in podkategorije, kjer gre za raznolike agrikulturne pridelke za ljudi ali živino, nekateri vključujejo tudi okrasne in agroindustrijske rastline, sicer pa se definicije razlikujejo tudi v tem, ali vključujejo še produkcijo neprehranbenih produktov. Pomembne dimenzije so tudi mestni in primestni karakter lokacije, vrsta območja, kjer se dejavnost izvaja, kar se nanaša na lokacijo glede na bivališče (na zemljišču ali ne), na razvojni status lokacije (ograjen ali odprti prostor), na način pravice do posesti (na primer najemna pogodba, avtorizirano ali neavtorizirano lastništvo in podobno) ali na uradno namembnost zemljišča določenega sektorja (stanovanjski, industrijski in podobno). Definicije se nanašajo tudi na vrsto sistema produkcije, namembni kraj proizvoda (lastna poraba in trgovina) in stopnjo proizvodne serije. Največ spora pri definicijah predstavlja karakter lokacije, čeprav je to tudi najpogostejši element v definicijah. Redki namreč razlikujejo med mestnimi in primestnimi lokacijami, tisti, ki razlikujejo, pa uporabljajo različne kriterije (velikost populacije, gostota, mestne meje in podobno). Primestno območje je tako na primer definirano kot lokacija, kjer so lahko prednosti kombiniranja kmetijskega in nekmetijskega dela izražene v največjem obsegu (Mougeot 2000, 5–8). Redka primerjava ruralnega in urbanega kmetijstva definira urbano kot tisto, ki se izvaja znotraj ali na obrobju mesta, kjer je nekmetijska raba lokalnih virov realna opcija, medtem ko je ruralno na območjih, kjer ta opcija ni problem (Moustier v Mougeot 2000, 6). Glavna lastnost urbanega kmetijstva, ki ga loči od ruralnega, je ta, da je urbano kmetijstvo integrirano v urbani ekonomski in ekološki sistem. Urbana lokacija torej ni tista, ki razlikuje urbano kmetijstvo od ruralnega, marveč dejstvo, da je le-to vtisnjeno v urbani ekosistem ter v interakciji z njim (Richter et al. v Mougeot 2000, 9). Tako lahko tudi vrtničkarstvo kot neformalna družbena praksa sobiva z drugimi praksami v mestnem okolju. Skozi ta pregled definicij lahko vidimo kompleksnost pojava vrtničkarstva kot družbenega

fenomena. Tudi iz tega razloga ne bomo pojasnjevali urbanega značaja dejavnosti samo zaradi njegove lokacije ali neurbanega samo zaradi praks, marveč bomo upoštevali več dejavnikov v proučevanju tega.

Pojav vrtnarstva bomo v tej nalogi obravnavali znotraj definicije vrtnarjenja v mestu, »ki se ne odvija na vrtovih, pripadajočih individualnim in večstanovanjskim objektom« (Simoneti 1997b, 4), ampak drugod v mestu, na javnih ali poljavnih površinah⁷, ki so namenjene za to vrsto dejavnosti, ali območjih, ki so jih vrtnarji zasedli, ker so se jim zdela primerna. V sklopu dejavnosti so pridelava vrtnin, redko poljščin, nekateri viri, kot smo že navedli, pa v to dejavnost prištevajo tudi gojitev malih živali, kar se je ponekod dogajalo tudi v Ljubljani, ampak to ni niti dovoljena⁸ niti zaželjena praksa (Simoneti 1997b, 4).

Vrtiček je, če se nanašamo na Odlok o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup, »zemljišče, namenjeno za pridelavo vrtnin in sadja ter gojenja okrasnih rastlin za lastne potrebe«, vrtnarstvo pa »prostočasna dejavnost /.../ z namenom samooskrbe in negospodarske pridelave« (2. člen, Ur. l. RS 28/2009). Tako se vrtnarstvo pri nas, kot je opredeljeno v Odloku, lahko rečemo, da v ožjem smislu, v nekaterih določilih razlikuje od drugih definicij, saj ne dovoljuje vrtnarjenja v smislu komercialne pridelave, prepoveduje pa tudi reja živine ali prisotnost malih živali na teh območjih. Glede prodaje izdelkov tudi v anketi iz leta 2007 (Jamnik et al. 2009) ni nihče izjavil, da svoje izdelke tudi prodaja, čeprav smo v intervjuju s podpredsednico Društva vrtnarjev Ljubljana ugotovili, da želja po prodaji presežka pridelka med vrtnarji obstaja (Priloga A), oziroma lahko predstavlja racionalno opcijo v maksimiziranju potrošnje oziroma uporabne vrednosti pridelkov.

Nugent pa razlaga tip urbanega vrtnarstva, ki ga poimenuje *allotment gardening* ali *urban gardening*, ki prevladuje v severnoameriških in evropskih mestih in v največji meri sovпада z obliko vrtnarstva v Ljubljani. Ta tip vrtnarstva se odvija zlasti na dvoriščih ter javnih oziroma za to namenjenih območjih (*community gardens*, *allotment gardens*). Pomembna značilnost je, da je relativno intenzivno in produktivno ter zlasti za lastno porabo, ti vrtnarji pa predvsem iščejo rekreacijske prednosti, organsko ali drugače zdravo hrano in družbeno interakcijo (Nugent 2000, 70). Lahko rečemo, da ta tip vrtnarstva sovпада z vrtnarstvom

⁷ Čeprav Simonetijeva (1992) trdi, da javnost območja določata predvsem način rabe in dostopnost, ne lastnina.

⁸ V skladu s še nedavno veljavnim *Odlokom o urejanju vrtnarstva na območju ljubljanskih občin* sta bila prosto gibanje psov in reja ter paša živali prepovedana (12. člen, Ur. l. SRS 15/1985), tako pa je tudi v novem *Odloku o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup* (Ur. l. RS 28/2009).

razvitih držav, tudi v literaturi opazamo, da je izraz *allotment gardening* najden zlasti za te države, medtem ko se termin *urban agriculture* nanaša bolj na države v razvoju, saj načeloma zajema tudi širši obseg dejavnosti, ki se tam odvijajo. Pri nas nekateri (Simoneti 1997b) enačijo pojem urbanega kmetijstva z vrtničkarstvom, toda opazamo, da je to mnogo širši pojem od samega vrtničkarstva, ki bolj ustreza pojmu *allotment gardening* kot evropskemu modelu vrtničkarstva. V tej nalogi teh dveh pojmov ne bomo enačili, ker se po pregledu definicij, čeprav se prepletata, tudi razlikujeta v večih aspektih. Razlike med razvitimi državami in državami v razvoju so namreč znatne zlasti v vzrokih v vključevanje v dejavnost in potrebah, ki jih zadovoljuje – za države v razvoju vrtničkarstvo predstavlja pomembno strategijo preživetja, v razvitih državah pa je vedno pomembnejši vidik rekreacije in prostega časa, čeprav sta oba vidika relevantna v obeh primerih. Razlike se izpostavljajo tudi v odnosih mestnih upravljalcev in naravnosti mestnih politik do dejavnosti, kajti v državah v razvoju je tendenca k podpori in promociji dejavnosti, v razvitih pa se problematika pogosto marginalizira ali celo ignorira. V Sloveniji se so predvsem zanikali pomembnost vrtničkarstva in učinki, ki jih ima na meščane, ter se je z razvojem pričakovalo, da se bodo te prakse sčasoma opustile. Šele ko je postalo jasno, da se to ne bo zgodilo, ker obstaja med drugim kot del slovenskega kulturnega sistema, se je pozornost namenila ureditvi in opredelitvi vrtničkarstva kot ene izmed legitimnih rab prostora.

Kar se tiče proučevanja dejavnosti kot družbenega fenomena, bomo navedli nekaj ugotovitev različnih avtorjev, ki pa so bolj splošna opažanja kot pa na zanesljivih podatkih temelječe ugotovitve. Po pregledu številnih raziskav, izvedenih v različnih urbanih okoljih, se opažajo precej podobni rezultati. Tako je ena iz med najpogostejših ugotovitev ta, da vrtničkarji (*urban farmers, allotment holders*) kot uporabniki izhajajo iz vseh dohodkovnih skupin, pri čemer gre poudariti, da večina predstavlja tiste z nižjimi dohodki, ki gojijo hrano za lastno porabo ali za generiranje dohodka. Večina kultiviranja je neformalnega z nično ali majhno podporo. V določenih komponentah urbanega kultiviranja prevladujejo ženske, medtem ko moški dominirajo v komercialni urbani produkciji hrane. V nekaterih državah so vključeni tudi otroci, predvsem pri zalivanju in pletvi. Značilno je tudi sodelovanje med vrtničkarji v izmenjavi pridelkov ali odpadkov (Jacobi et al. 2000; Mougeot 2000). Na tem mestu gre poudariti, da je velika večina teh raziskav iz področja urbanega kmetijstva oziroma vrtničkarstva izvedena na primerih držav v razvoju s tendenco promoviranja dejavnosti, kot smo že navedli, zato so tudi določene značilnosti in tudi prakse vrtničkarstva lahko razlikujejo s tistimi v razvitih državah. Tudi mednarodne raziskave opozarjajo, da niso le revni urbani

prebivalci tisti, ki pridelujejo hrano v mestu, gre le za to, da so ti bolj odvisni od te dejavnosti z vidika dohodka in oskrbe s hrano. Posamezniki pa se v slednjih primerih odločajo za pridelovanje hrane zlasti, ko je to manj potratno v denarnem in časovnem smislu kot kupovanje hrane, sicer pa so razlogi za vključevanje v dejavnost številni in različni. Urbani prebivalci se povsod soočajo s kombinacijo dejavnikov, kot so gostota, podnebje, dostopnost do različnih virov, kulturnih in upravljalških pogojev, pod katerimi je mesto bolj ali manj naklonjeno vrtničarski dejavnosti. Nadalje, urbana populacija vrtnari ali kmetuje v mestu zaradi kulturnih faktorjev, kot je dolga tradicija prehrabene produkcije v mestu ali ko možnosti za to niso otežene, torej v primerih, ko politični in ekonomski faktorji ustvarjajo pobude za to dejavnost (Nugent 2000, 70–73). Slednje je pomembno zlasti za države v razvoju, ampak velja tudi ponekod v razvitih državah, kot je primer Kanade, kjer obstaja Oddelek za urbano kmetijstvo (*Canada's Office of Urban Agriculture – City Farmer*), preko katerega se že 15 let izdaja tudi časnik – *Urban agriculture notes*, ki je dostopen tudi na njihovi spletni strani z informacijami praktične narave za vrtničarje v mestih (City Farmer). Podoben primer je tudi Berlinsko državno združenje vrtničarjev (*Landesverband Berlin der Gartenfreunde*), ki prav tako izdaja mesečni časopis (*Berliner Gartenfreunde*), ki služi kot orodje za informiranje, izobraževanje ter združevanje vrtničarjev, predstavlja cilje skupne vrtničarske politike ter možnosti političnega udejstvovanja vrtničarjev (Groening v Jamnik et al. 2009). To sta le dva od primerov, kako je lahko v razvitih državah vrtničarstvo ali urbano kmetijstvo integrirano v urbani sistem na večih nivojih v smislu dostopnosti do informacij, navsezadnje dostopnosti do samega vrtnička, društvenih formacij in tako naprej. Sicer pa so pomembni tudi določeni kulturni faktorji, značilni za določeno družbo, saj se pridelovanje lastne hrane ponekod močno odraža v kulturnih vzorcih, kot je to na primer pri Slovencih.

Nadalje med glavnimi značilnostmi vrtničarstva ugotavljamo, da je to urbana dejavnost, ki zanima raznoliko interesno skupino prebivalcev in predstavlja zlasti sezonsko in prostočasno neformalno aktivnost. Vrtničarje v tej nalogi pa obravnavamo kot tiste meščane, ki nimajo pripadajočih vrtov ob stanovanjskih objektih in tako obdelujejo zemljo nekje v mestu, pri najemanju zemlje pa gre načeloma za najem obdelovalne površine, ki je lahko organiziran (preko društev vrtničarjev) ali pa individualen (Simoneti 1997b, 5–8). Ker obstaja v Ljubljani veliko stihijske in točkovne pojavnosti vrtničkov, razpolagamo s hipotezo, da se v večini primerov vrtničarstvo vzpostavi kot individualna praksa. Pri tem upoštevamo tudi dejstvo, da si uporabniki v nekaterih primerih izbirajo lokacije, kjer ne gre nujno za najem obdelovalne površine, ampak povsem prosto izbiro pri zasedanju določene površine. Še posebej v

primerih, ko potencialni uporabnik oceni, da je površina neuporabljena in tudi nefunkcionalna, kar pomeni, da tudi njegovo zasedanje lokacije ne bo v oviro, stopi v ospredje ponovno nocija samolegitimnosti, kjer pravica do površine izhaja iz obdelovanja zemlje in skrbi za dotično površino.

Sicer pa lahko navedemo tudi dejstvo na podlagi podatkov Oddelka za agrikulturo Združenih držav (*United States Department of Agriculture*), da v drugih svetovnih mestih in deloma gotovo tudi pri nas vrtičkarji niso omejeni le na zelene mestne površine, saj si nekateri uredijo vrtičke ali posamezne vrtnarske enote na terasah na strehah ali balkonih svojih stanovanj (USDA). Pobuda za vrtičkarstvo v mestih pa je skoraj v vseh primerih prišla s strani skupnosti samih, bodisi s strani posameznikov, posameznih družbenih skupin ali nevladnih organizacij, ki so prevzele vodstvo v zagotavljanju produktivnega prostora v mestu (Smit et al. 1996).

Kar pa je ključna značilnost te problematike, pa je to, da vrtičkarstvo povzroča spremembe v prostoru v smislu drobne parcelacije in spremljajočih funkcionalnih objektov, kjer se pogosto poslužuje zlasti tudi neformalnih prostorskih rab (Simoneti 1997b, 8), in sicer v smislu prisvajanja javnega prostora na območjih, kjer je to bilo pač mogoče, in na različne načine ter tudi v smislu črne gradnje na teh območjih.

3.2 PROSTORSKA UMEŠTITEV VRTIČKARSKE DEJAVNOSTI

Smit in ostali avtorji poudarjajo, da »/.../ največji potencial za razvoj urbanega kmetijstva oziroma vrtičkarstva predstavljajo velika območja javnih zemljišč, ki se varujejo kot nezazidljiva za oblikovanje krajine in širitev mesta« (Smit et al. 1996, 75). Značilnost vrtičkarstva v sodobnih mestih pa je ravno prehodna raba prostora, saj se mora dejavnost pogosto umakniti gradnji ali drugim javnim programom, kot se to dogaja tudi pri nas in je sedaj ta možnost tudi opredeljena v novem Odloku⁹. Kljub možnosti prenehanja zakupne pogodbe določenega vrtičkarskega območja zaradi drugačnih prostorskih načrtov mesta se poskuša z novim Odlokom zagotoviti poleg začasnih tudi zemljišča, ki so trajno namenjena vrtičkarstvu in jih bo Mestna občina Ljubljana (v nadaljnjem besedilu MOL) oddajala v zakup (Ur. l. RS 28/2009). Ugodno za mesto in tudi javno dobro pa je, da se razmišlja v smeri

⁹ *Odlok o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup* namreč predvideva možnost prenehanja zakupne pogodbe, »če MOL potrebuje zemljišče, na katerem je vrtiček, za druge namene v skladu s prostorskimi akti MOL« (11. člen, 2. odstavek, Ur. l. RS 28/2009).

trajnega vrtičkarstva ter se tako poskuša dejavnost umestiti na območja, ki so nezazidljiva zaradi svojih naravnih značilnosti in tako primerna za to dejavnost.

Pri problematiki vrtičkarstva moramo upoštevati dejstvo, da ni pomanjkanje prostora tisto, ki predstavlja problem, marveč pridobivanje legalnih pravic za uporabo, ki pa so pogoj za opredelitev časa uporabe. Potrebno je najprej raziskati možnosti za izbor ustreznih lokacij, nadalje določiti pogoje za legalno rabo, potem pa še določiti kaj in kako naj se prideluje, torej dejavnosti, ki bodo potekale na teh območjih (Simoneti 1997b, 4–5). Kot se je pokazalo na primeru Ljubljane, so prav dejavnosti tiste, ki so bile sporne v vseh vidikih problematike, torej okoljevarstvenem, formalno-ureditvenem, prostorskem in seveda tudi estetskem vidiku, kar bomo nadalje tudi podrobneje obdelali (glej poglavje 3.4).

Gälzer trdi, da dolgoročni načrti nekaterih velikih evropskih mest vključujejo vrtičke kot »/.../ povsem merodajno prostorsko rabo, vrisano v mestne načrte na mnogih robnih pa tudi v jedro mest segajočih lokacijah /.../« (Gälzer v Simoneti 1997b, 8). Simonetijeva na eni strani zagovarja stališče, da je vrtičkarstvo bolj primerno izven mestnih območij tudi zaradi lažje opredelitve vrtičkarstvu namenjenih območij in zaradi potrebe po javnih zelenih površinah, ki morajo biti javno uporabne in vsem dostopne, po drugi strani pa meni, da lahko ta dejavnost ob ustrezni ureditvi razmer dobro funkcionira tudi v centralnih mestnih območjih in lahko dobro sovпада z ostalo okolico. Z odnavjanjem dejavnosti na mestna obrobja se izraža skrb, da se s tem pojavi praznina v nadzoru nad dejavnostjo, zato je ob upoštevanju le-tega kriterija boljša opcija mestno jedro. Simonetijeva tudi meni, da obstajajo realne možnosti za zagotovitev potrebnih površin v mestu in tako ni potrebe odnavjanja na obrobje, pa tudi za uporabnike so privlačne tiste lokacije, ki so v bližini stanovanjskih območij. Kljub temu pa odsvetuje vrtičkarstvo v centralnih mestnih območjih in predlaga čim manj trajnih območij na izpostavljenih mestnih lokacijah v izključno vrtičkarski rabi. Dejavnost je tudi bolj sprejemljiva na neizpostavljenih lokacijah, predvsem zaradi razmer, ki so se vzpostavile dandanes (Simoneti 1997b). Ker je že v preteklosti obstajal velik razkorak med načrtovano rabo in dejanskim stanjem v prostoru, se tukaj do določene mere izraža zadržek do popolnega zaupanja v učinkovito regulacijo v prihodnje in se nakako iz preventive predlagajo neizpostavljene lokacije v tem kontekstu. Postavlja se nam tudi vprašanje, kolikšna bi bila stopnja sprejemanja ali zadovoljstva s strani neuporabnikov oziroma meščanov nasploh glede opcije, da bi vrtičkarstvo, tudi ob najboljši ureditvi, zasedalo centralne mestne površine, glede na to, da imamo na ljubljanskem območju opraviti z relativno visoko stopnjo nesprijemanja te

dejavnosti. Čeprav sodobni urbanizem teži k heterogenosti prostora, pa vse bolj opažamo določeno stopnjo nepripravljenosti mestnih prebivalcev v smislu sprejemanja določenih dejavnosti ali nemembnosti določenih porostorov, ne le vrtnarstva v tem oziru.

3.3 RAZLOGI ZA NASTANEK VRTIČKARSTVA IN NJEGOV POMEN

Zanimali nas bodo predvsem sociološki vzgibi za nastanek in razmah dejavnosti, ki so nedvomno mnogoteri. Med vzroki, ki ustvarjajo potrebo po vrtnarjenju v mestu, lahko med drugim navedemo gospodarsko nujo, način življenja, pretrganje neposrednih stikov s podeželjem, pomen doma pridelane hrane in podobno (Simoneti 1993, 87). UNDP je leta 1996 ocenjevala 800 milijonov ljudi, ki so vključeni v urbano in periferno urbano kmetijstvo, med katerimi je bilo 200 milijonov takih, ki pridelujejo za trg (Smit et al. 1996), kar pomeni, da podatek ni zanemarljiv in kaže na to, da je dejavnost pomembna povsod v svetu. Tudi v razvitih državah, na primer v mestu New York, se izpostavlja pomen vrtničkov (*community gardens*), ki so med največjimi »tekmovalci« za prostor, saj so branilci majhnih javnih parkov in drugih zelenih površin v mestu (Been, Voicu 2006).

Veliko raziskav, zlasti tistih, ki so bile izvedene v državah v razvoju, opredeljuje urbano kmetijstvo kot eno izmed preživetvenih strategij, s katero se lahko urbani prebivalci spopadejo z gospodarsko krizo in si tako zagotovijo varnost pri preskrbi hrane, hkrati pa to lahko pomeni zmanjšanje revščine na urbanih območjih, ki narašča absolutno in relativno v mestih po vsem svetu (Smit et al. 1996; Deelstra, Girardet 2000; Jacobi et al. 2000; Mougeot 2000; Nugent 2000; FAO). To postaja resničnost vedno bolj tudi v razvitih državah, saj je ponekod brezposelnost endemična (Deelstra, Girardet 2000). Ti razlogi, gledano iz vidika trajnostnega razvoja, zagotovo niso zanemarljivi.

Bourque pa trdi, da je pojav urbanega kmetijstva ali vrtničkarstva tudi v mestih, kjer sta dostop in ponudba hrane dobra, povezan s trendi razpada ruralnih družb in posledično migracijami ljudi iz ruralnih območij, kar je pomenilo vnos ruralnih agrikulturnih tradicij v mesto. Ponavadi se prebivalci na to dejavnost obrnejo, ko nimajo drugih zaposlitvenih možnosti ne v formalnem ne v neformalnem sektorju (Bourque 2000, 119). Da je vrtničkarstvo lahko del tradicije znotraj določenega kulturnega sistema, je evidentno tudi v Sloveniji.

Nadalje bomo našli še nekatere druge vzgibe, ki botrujejo vrtničarski dejavnosti, v glavnem so to potrebe uporabnikov, ki jih zadovoljujejo s to dejavnostjo, opredeljene znotraj odnosa človeka z naravo. Z navedbo in obrazložitvijo skupine potreb (prirejeno po Simoneti 1997b), ki jih vrtničarska dejavnost lahko zadovoljuje, lahko razložimo tudi aspekt pomembnosti vpliva dejavnosti na kvaliteto življenja meščanov:

1. **psihološke potrebe**, kjer gre za neposredni stik z naravo, možnost spreminjanja in vpliva na svoje okolje, estetsko zadovoljstvo v ustvarjanju in urejanju območja, lahko tudi potreba po drobnem lastništvu. Vključimo pa lahko tudi način življenja, ki ni nekaj nujnega za preživetje, je pa po mnenju Uletove (1998) nujno potreben za posameznikovo samopodobo in ker se vrtničarstvo odraža tudi skozi določen način življenja, se lahko zadovoljuje tudi ta potreba znotraj psiholoških potreb;
2. **socialne potrebe**, kjer gre predvsem za druženje, interakcijo z drugimi uporabniki, povezovanje v skupine ali organizirane oblike, kot so na primer vrtničarska društva. Znotraj socialnih potreb gre navesti tudi prosti čas, saj je vrtničarstvo kot neformalna in dopolnilna dejavnost priložnostna aktivnost;
3. **fizične potrebe** zadevajo zlasti rekreacijo, sprostitvev in počitek. Ker nekateri vrtničarji opažajo tudi hitrejšo zdravstveno rehabilitacijo, kot nam je povedala podpredsednica vrtničarskega društva, gre omeniti tudi ta vidik kot mogoč v zadovoljevanju fizičnih potreb;
4. **eksistenčne potrebe** pa se nenazadnje nanašajo zlasti na ekonomski vidik, torej na pridelovanje hrane in oskrbo s hrano, kar deloma pomeni tudi varčevanje pri dohodkih in odhodkih gospodinjstva, Simonetijeva (1997b) pa v ta sklop potreb uvršča tudi pridelovanje kvalitetnejše hrane, čeprav po našem mnenju to ni nujno eksistenčni vidik, ampak lahko odraža morebitni zdravstveni vidik ali pa tudi način življenja.

Če se podrobneje obrnemo na potrebo, iz katere izhaja estetski vidik problematike, Simonetijeva poudarja, da se lahko v vrtnarjenju, pa tudi v izgradnji objekta, ki je pogosto povezano s to dejavnostjo, meščani izživijo tudi »v ustvarjalnem smislu in v podoživljanju lastnega dela« (Simoneti 1997b, 7). Tukaj gre torej za nekakšno estetsko izkušnjo oziroma izražanje, lahko celo rečemo, da gre za zadovoljevanje potrebe po estetskem urejanju prostora in okolja, po individualnem dojetju in doživljanju estetike ter delovanju v tej smeri. Če pa se opremo na raziskovalno delo *Vrtničarstvo v Ljubljani*, nam analiza anket razkriva podatek o pomembnosti potrebe po izživljanju ustvarjalnosti oziroma estetskega zadovoljstva na vrtničarskih območjih, za katerega se je opredelilo le slabih 7 % na trostopenjski lestvici

pomembnosti¹⁰ (Jamnik et al. 2009). Ta potreba je torej zelo marginalnega pomena za uporabnike. Čeprav se torej izpostavlja kot zelo imaginarna kategorija in je ob drugih potrebah videna kot manj pomembna, je ne gre zapostavljati.

Pomen vrtičkarstva v mestih, ki pa je večkrat predstavljen kot ostanek preteklosti ali ostanek ruralnega načina življenja in je velikokrat obrobne pomena, pa se, po mnenju Simonetijeve, premalo izpostavlja kot pomembna ekonomska dejavnost, ampak v najboljšem primeru kot »konstruktivna rekreacija, ki včasih pripomore k polepšanju mesta« (Simoneti 1997b, 6). Dobro desetletje po tej tezi moramo na primeru ljubljanske situacije vrtičkarstva oporekati, saj se je pri sanaciji območja postavilo vprašanje, kolikšnemu deležu uporabnikov ta dejavnost dejansko predstavlja pomembno ekonomsko dejavnost. Govorimo torej o vrtičkarski dejavnosti, druge profitabilne dejavnosti (na primer oddaja grajenih objektov v najem), ki so se na območjih odvijale in ki ne sodijo v okvir vrtičkarstva, so tukaj irelevantne. Že po grobi oceni stanja lahko torej rečemo, da večini uporabnikov vrtičkarstvo res predstavlja zadovoljstvo in rekreacijo oziroma so drugi razlogi za dejavnost veliko pomembnejši od ekonomskih. Čeprav nam je podpredsednica vrtičkarskega društva na primer povedala, da vrtički pomenijo velik vir preživetja (Priloga A), se je izkazalo dejstvo, da se je ekonomski vidik vsaj deloma začel postavljati v ospredje zlasti v času sanacije vrtičkarskih območij, saj se je ta argument do neke mere zdel najbolj »kredibilen« kot izrazita potreba in je imel večjo veljavo kot argument »zgolj« prostočasne aktivnosti. Dejstvo, da ekonomski ali preživetveni razlogi niso najpomembnejši, pa ne bi smelo igrati vloge pri pomembnosti vrtičkarske dejavnosti za uporabnike in tudi za meščane, saj je veliko vidikov, ki izkazujejo pozitivne aspekte dejavnosti, kot bomo pokazali nadalje. Ker pa je takšno stanje, ki v veliki meri ni odražalo socialne nuje, bilo prej in ker sedaj vedno bolj prihaja v ospredje teza o potrebah zaradi gospodarske krize, ne moremo z gotovostjo trditi, kaj je pomembnejše z vidika uporabnikov – rekreacija ali ekonomski vidik.

Sicer pa je Simonetijeva že 1997. leta ugotavljala, da globalno gledano znotraj vrtičkarstva kot običajne sodobne urbane rabe prostora narašča število vrtičkarjev, ki niso ekonomsko odvisni od pridelovanja, in se tako povezuje zlasti rekreativna funkcija z zadovoljevanjem drugih notranjih potreb meščanov. V Sloveniji kljub temu razširjenosti pojava pripisuje močno ekonomsko komponento, čeprav opaža raznoliko socialno strukturo te interesne skupine ter nakazuje na pomembnost rekreativne in prostočasne aktivnosti (Simoneti 1997b,

¹⁰ Lestvica je sestavljena iz trditev »najpomembnejše«, »zelo pomembno«, »pomembno«.

7–8). Vrsto razlogov lahko opredeljujemo tudi kot motivacijske dejavnike, in sicer se v Ljubljani ugotavlja, da so se motivi po drugi svetovni vojni spremenili. Razširjenost vrtničarstva se povezuje zlasti s povezanostjo posameznika z naravo in vzpostavljanja stikov z njo. Funkcija preskrbe prebivalstva se tako zmanjšuje, v ospredje pa prihajajo rekreacijski in prostočasovni motivacijski dejavniki. To se odraža seveda tudi skozi opremljenost vrtničkov na območju, na primer v kakovosti in načinu gradnje vrtnih lop, njihovi notranji opremljenosti ter v dejstvu, da zelenjavne grede zamenjujejo igralne površine, zelenice, sadno drevje pa zamenjujejo okrasne rastline. Delež vrtničarjev, ki jim pridelovanje hrane na vrtničkih dejansko predstavlja zlasti ekonomsko potrebo oziroma pridelovanje hrane zaradi eksistenčnih razlogov, znaša 9 % v analizi raziskave iz leta 2007 (Jamnik et al. 2009). V primerjavi z raziskavo iz 1984. leta vidimo, da je najpomembnejši razlog za vrtničarstvo ravno rekreacija oziroma želja po obdelavi zemlje (81,6 %), tej sledi gospodarski pomen (59,8 %) in beg pred mestnim življenjem (40,2 %) (Goriup v Jamnik et al. 2009). Slednji podatek ponovno kaže na nesprejemanje mestnega načina življenja in zavračanje mestnosti ter vrnitev k naravi kot precej izpostavljene aspekte, ki pa ne presenečajo. Zanimivo bi bilo po istih kazalcih raziskovati danes, kjer pa ne bi pričakovali večjega odstopanja v rezultatih.

V raziskavi leta iz 2007 se navedba »neposreden stik z naravo« izpostavlja med najpomembnejšimi na lestvici (22 %), največji delež v seštevku opredeljenih za to možnost pa ponovno predstavljata rekreacija in sprostitev (29 %) (Jamnik et al. 2009). Tukaj se sprašujemo, od kod izvira ta potreba ali nostalgija po naravi. Če se opremo na Kosa (2008), smo s tem vprašanjem naleteli na nerešljivo razmerje med naravo in kulturo. Naravo predstavlja podeželje, kulturo pa mesto in ker je mesto nekaj umetnega in nenaravnega, se poskuša z javnimi zelenimi površinami v mestu zadovoljevati te potrebe po naravi, čeprav Kos meni, da mestu ne uspeva uspešno zadovoljevati teh potreb. Ti podatki nam spet razkrivajo, da je sprostitev od mesta ali mestnega življenja najboljša ravno v naravi oziroma v stiku z naravo. Vrtničarjem v veliki meri vrtničarstvo predstavlja tudi zadovoljevanje potreb po fizični aktivnosti (20 %) in tudi možnost pridelave zdrave hrane (20 %). S pomočjo podatka o pridelovanju hrane iz eksistenčnih razlogov, ki znaša 9 %, lahko pridemo do zaključka, da je relativno majhen delež ekonomsko odvisen od te dejavnosti, torej postaja socialni vidik marginaliziran, saj so v ospredju zlasti drugi dejavniki (Jamnik et al. 2009).

Koliko pa dejavnost pripomore k polepšanju mesta, pa je diskutabilno. Kot smo že ugotovili, je subjektivna narava estetike in esteskega videnja oziroma doživljanja problematična za

objektivno ocenjevanje, kljub temu pa ostajajo določene splošne norme estetskega reda, kot so na primer poenotenje in harmonizacija materialov, barv, velikosti lop in parcel, splošna opremljenost zemljišč in podobno, ki pa jim na določenih območjih po večini ni bilo zadoščeno. Lahko pa navedemo določene primere zglednih lokacij vrtičkarjev, na kar nas je opozorila tudi Simonetijeva (Priloga B), in sicer so eni takih vrtičkov, ki so sprejeti tudi s strani širše javnosti in stroke kot zgledni, na območju Litostroja. Na tej lokaciji opazamo majhne lope istih velikosti, tudi vrtički so po večini istih velikosti in se vrstijo en ob drugem, niso razpršeni po prostoru, zbiralniki vode so enaki, poti med vrtički urejene, poleg tega pa se po večini skladajo tudi v barvi lope. Problematika vrtičkarstva naleti na ovire tudi zaradi tega, ker gre v Sloveniji predvsem za nesprejemanje različnih rab enega prostora, zato je večinsko mnenje, da je dejavnost na območjih sprejemljiva, če je urejena, težko bomo pa med neuporabniki našli tiste, ki menijo, da vrtičkarstvo pripomore k polepšanju mesta. Temu gre pripisati dejstvo, da se je ugnezdilo mišljenje vizualne in estetske degradacije mesta, kjer je vrtičkarska dejavnost, in ki ga bo težko preseči.

Če naštejemo še prednosti, ki jih lahko ima vrtičkarstvo oziroma urbano kmetijstvo v širšem pomenu na okolje, kamor lahko prištevamo tudi estetski oziroma vizualni pomen, med temi zaznamo na primer ozelenitev mesta in izboljšanje biodiverzitete, izboljšanje kvalitete zraka in zmanjšanje vročine v urbanih okoljih oziroma izboljšanje mikroklimе, izboljšanje mestnih odpadkov in ponovna uporaba organskih odpadkov ter odpadne vode za vrtičkarstvo, zmanjšanje »ekološkega odtisa« (*ecological footprint*) ter stroškov, povezanih s skrbjo za prehrano urbanih območjih (Deelstra, Girardet 2000; Jacobi et al. 2000; RUAF). Glavni pogoj za vse te pozitivne dejavnike je, da je vrtičkarstvo ustrezno, nadzorovano, čemur je pogoj podpora načrtovalcev oziroma ustrezne politike glede dejavnosti in pravilno delovanje z naravnimi viri.

Zadovoljevanje predhodno naštetih potreb je po našem mnenju glavni pomen vrtičkarske dejavnosti in hkrati predstavlja najpomembnejše pozitivne posledice le-te za posameznika. Glede tega tudi Simonetijeva poudarja, da je ».../ potreba tista, ki je najpomembnejši kriterij /.../« (Priloga B). Poleg pomena, ki ga imajo vrtičkarska območja za mestne prebivalce in za okolje ob ustreznem delovanju, pa se izpostavlja tudi pomen, ki ga imajo za mesto samo – namreč kot pomembni del javnih zelenih površin, ki dopolnjuje strukturno ponudbo zelenega sistema in rekreacijskega potenciala, ter pomembno soustvarja mestno podobo (Simoneti 1997b, 8). Tako je tudi estetski vidik te dejavnosti pomemben in se ga poudarja.

V ocenjevanju prednosti, ki izhajajo iz vrtičkarske dejavnosti, se dejavnost celostno opredeljuje kot pozitivna dejavnost, ki se je meščani poslužujejo z namenom nadzora nad lastno prehrambeno varnostjo oziroma preskrbo s hrano, nad družbenimi boleznimi in okoljsko degradacijo v svojih skupnostih. Tako iz te dejavnosti izhajajo prehrana, delo, izboljšanje okolja, izborazba, olepšava okolja in podobno (Smit et al. 1996; Mougeot v Bourque 2000). Med pomembnimi socialnimi prednostmi Nugent (2000) navaja diverzifikacijo gospodarstva, družbeno kohezijo, ekonomsko in kulturno vedenje gospodinjstva in podobno. V najboljših primerih, ki so bili opaženi v različnih urbanih okoljih kot neposredna posledica vrtičkarstva, vrtičkarstvo očisti mesto odlagališč smeti, izobražuje mladino, daje občutek koristnosti in spoštovanja starejšim občanom, vzpostavlja skupnost, reciklira gospodinjske odpadke in tako proizvaja prehrano (Bourque 2000, 121), zvišuje okoljsko ozaveščenost in podobno. Čeprav so nekatere izmed teh posledic precej neoprijemljive, zlasti če nanje gledamo kot na neposredne posledice, pa imajo kljub temu določeno veljavo. Tudi v Ljubljani imamo primer področja (Črnuče), kjer so vrtičkarji predhodno sanirali območje odlagališča in si uredili vrtičke. Izpostavlja pa se tudi pomen zlasti za majhne otroke, ki prihajajo na vrtove ter se tako učijo določenih znanj in veščin (Priloga A). Skratka, globlji pogled na dejavnost odkriva ne le preskrbe s hrano, marveč mnoge druge pomembne aspekte, ki so v družbenem kontekstu relevantni in jih gre proučevati.

Glede pomena, ki ga imajo vrtički v visoko urbaniziranih metropolah, se izpostavlja tudi zanimiva teza na primeru New Yorka o stabiliziranju in izboljšanju soseke, kjer so vrtovi, ki predstavljajo tudi središče organiziranja skupnosti in socialnih mrež, hkrati pa se s tem s časom dviguje vrednost posesti v določeni soseki z vrtovi. To dejstvo je lahko pomemben motivator, ko se mestni upravljalci odločajo o morebitnem investiranju v vrtičke (Been, Voicu 2006, 3–21). To nam pove, da je dandanes podoba, ki jo soseka zaradi vrtov kaže navzven, pozitivno dojemana, zaželjena in zato v okoliščinah kapitalistične ekonomije tudi visoko vrednotena. Uršič pa pravi, da estetizacija vsakdanjosti ni nekaj samoumevno pozitivnega, saj je pogosto predmet manipulacije, kjer se določene segmente estetizira zato, da se jim zviša menjalno vrednost (Uršič 2001, 885). Ne glede na to menimo, da estetiziranje področja določene neformalne dejavnosti, kot je vrtičkarstvo, pripomore k boljši sprejemljivosti širše javnosti, kar je bistveni pozitivni učinek, ki lahko tudi zmanjšuje oziroma vpliva na nekatere negativne učinke, kot so v tem primeru stigmatizacija uporabnikov, marginalizacija dejavnosti in podobno.

Največji pomen vrtničkarstva in hkrati njegovo bistvo je v tem, da prisotnost vrtničkarstva v urbanem okolju vpliva na lokalno ekonomijo, okolje, družbene odnose in lahko prispeva k pestrosti mesta, lahko pa pomeni odmik od tega in povzroča zdravstvena tveganja in napačno ravnanje z redkimi viri. Večnivojsko problematiko vrtničkarske dejavnosti bomo razdelali v sledečem poglavju.

3.4 PROBLEMI, KI IZHAJAJO IZ VRTNIČKARSKE DEJAVNOSTI

Problematika, ki se navezuje na vrtničkarstvo, je kompleksna, saj je odraz številnih dejavnikov; to so potrebe, ki jih zadovoljuje, vrtničkarjev, ki so heterogena skupina v svojem delovanju in namenih, ter vrtničkarstva samega kot načina kmetovanja in prostorske rabe s specifičnimi zahtevami, vplivi na okolje ter vidnimi znaki (Simoneti 1997b, 48). Sicer pa je v sodobnem času odnos med skupnostjo in družbo veliko bolj zapleten in dinamičen, mestne skupnosti so veliko bolj odprte, fluidne ter imajo za ključno konsenzualno značilnost različnost in ne podobnost svojih pripadnikov (Uršič, Hočevar 2007, 10). Malo akademske literature obstaja, ki izrazito negativno ocenjuje vrtničkarstvo ali urbano kmetijstvo ali ki priporoča prepoved dejavnosti. Kljub temu obstajajo določeni dvomi in tveganja, zaradi katerih se poudarjajo tudi negativne strani te dejavnosti (Mougeot 2000, 24).

Pri vprašanju, zakaj iz vrtničkarstva izhajajo nekatere negativne posledice, lahko enega izmed razlogov poiščemo v zgodovini in se opremo na primer Benetk iz 17. stoletja, kot to opisuje Thiriet, ko se odpori ljudstva niso kazali le kot »upori, vstaje ali prestopki, temveč tudi kot nenehno 'onesnaževanje' mesta in kot uničevanje estetskega reda« (Thiriet v Rotar 1981, 40). Tako so nastajale lope, barake ob palačah, cerkvah in drugih urbanih spomenikih, ki so zmanjševale lepoto, jasnost in prepustnost mesta in s tem tudi vsakršno funkcionalno namembnost regulacij mesta. Tu lahko potegnemo določene vzporednice, saj so tudi v Ljubljani nastajale lope in barake vrtničkarjev v neposredni bližini dediščine kulturne vrednosti, kot so Žale. Iz estetskega vidika je ta dejavnost bila videna kot skrajno neprimerna na tej lokaciji, zato je tudi prva prešla skozi sanacijske procese. Nadalje, tudi prepustnost mesta je postala otežena, saj so si vrtničkarji prisvojili javne površine oziroma se razširili na načine, da so nekatera področja postala neprehodna. Pomanjkanje regulacije in nesankcioniranje določenih dejavnosti je seveda znatno pripomoglo k stanju. Če pa se obrnemo na dejstvo posrednih uporov ljudstva skozi degradacijo javnega prostora, pa lahko naštejemo več možnih razlag: od odpora do kapitalističnega načina proizvodnje, odnosov in

življenja nasploh do ruralne nostalgije, zavračanja urbanih vrednot in podobno. Sicer ne trdimo, da se je v Ljubljani to dogajalo odkrito in zavedno v smislu odporov ljudstva do mesta, toda za nekatere primere je to zagotovo lahko ena izmed razlag.

Na urbanih območjih so vidne tudi paradoksalne situacije in napetosti med posamezniki in skupnostmi, ki poskušajo uveljavljati povsem individualni način življenja in bivanja. V razlagi velikih družbenoprostorskih sprememb in napetosti med skupnostmi se lahko nanašamo na Tönnisa in njegova pojma skupnosti (*Gemeinschaft*) in družbe (*Gesellschaft*). Pri prvem gre za homogene skupine, ki preko lokalnih partikularizmov poskušajo obdržati obstoječe odnose v prostoru, pri drugem pa za heterogene skupine in individualizirane posameznike, ki se skušajo čim bolj prilagoditi novim razmeram (Uršič, Hočevar 2007, 9). Vrtičkarsko skupnost lahko pojasnujemo na obeh ravneh. Torej kot homogeno skupino, v smislu istega cilja oziroma iste primarne dejavnosti v izrabljanju določenega prostora, ki želi ohranjati prvine ruralnega in se ne želi prilagoditi hitrim spremembam razvoja ter tako zaradi svojih praks prihaja v napetost z drugimi družbenimi skupinami v prostoru. Kot homogena skupina so nastopili tudi v nasprotovanju sanacijskim posegom. Lahko pa pojasnujemo tudi kot *Gesellschaft*, saj je njihova skupnost vse prej kot homogena in niti tako ne deluje, saj se v svojih dejavnostih razlikujejo, čeprav bi naj bila dejavnost ista. Tu se pokaže množica individualiziranih posameznikov, ki se na določene načine prilagaja novim razmeram v družbi in prostoru. Zato prihaja tudi do drugačnih izrab prostora, bodisi od preproste vrtičkarske dejavnosti do rekreativnega prostora, začasnih bivališč in celo do oddajanja prostora v najem. Na tej ravni lahko razlagamo določeno socialnost dejavnosti, saj gre vsaj deloma za določene prilagoditvene mehanizme nekaterih meščanov na ekonomske razmere, po drugi strani pa tudi vidimo prvine razkošja in privilegiranosti.

V tem smislu lahko tovrstno družbeno dogajanje pojasnujemo tudi v opredeljevanju človeka kot subjekta ali objekta v okolju. V prvem primeru gre za to, da posameznik ne sprejema avtomatično svojega okolja in tako uveljavlja svojo samostojnost, saj izbira primernejše alternative in si na ta način približa svet, ki ga želi. V drugem primeru pa gre za posameznikovo uveljavljanje samostojnosti skozi aktivni odnos do okolja, torej oblikovanje okolja po lastnih merilih in prilagajanje lastnim potrebam. Imamo pa še tretji primer, kjer se posameznik prilagaja danemu fizičnemu in družbenemu okolju, ki ga sprejema ali se mu podreja (Mlinar 1990). Vse to so vrste prilagoditvenih mehanizmov posameznika na okolje.

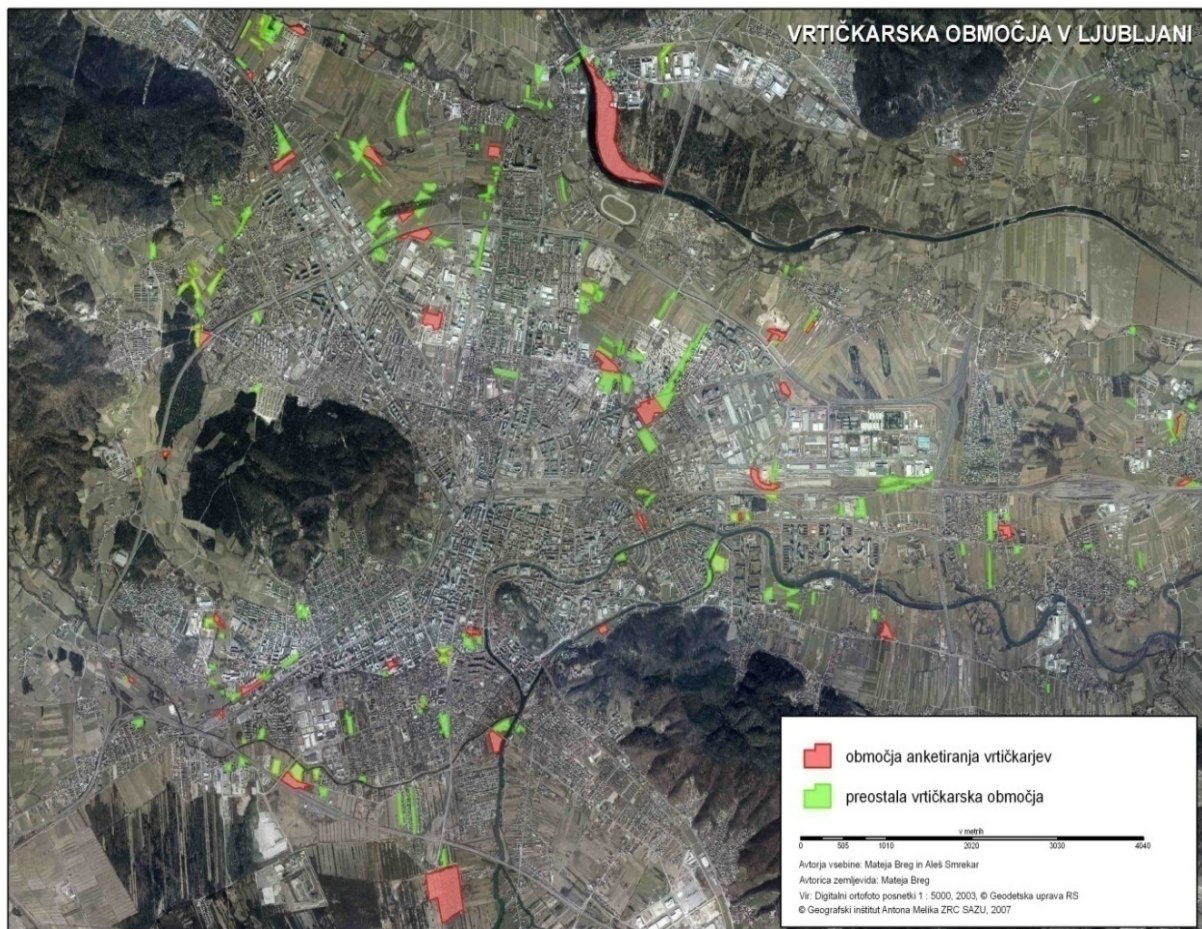
Probleme, izhajajoče iz vrtničarske dejavnosti, bomo poskušali obdelati v sklopu glavnih štirih vidikov – okoljevarstvenega, formalno-organizacijskega, prostorskega in oblikovalskega. V prvi vrsti so tu **okoljevarstveni problemi**, ki izhajajo iz vrtnarjenja, in se kažejo zlasti v vplivih na »sestavine« okolja, kjer sta kot ogrožena izpostavljena predvsem voda in zemlja, pa tudi v komunalni neurejenosti (odvoz smeti, voda na območju, sanitarije in podobno) (Smit et al. 1996; Simoneti 1997b). Negativni okoljski vplivi, ki izhajajo iz vrtničarske dejavnosti vključujejo tako vizualno nečistočo, erozijo zemlje, uničevanje vegetacije, usedanje zemlje, izčrpanost vodnih virov ter onesnaževanje naravnih virov (voda, zrak, zemlja), pomembne slabosti pri tem so še nelegalna raba zemljišč in vode, kraja pridelkov in tako naprej (Mougeot 2000; Nugent 2000). V Ljubljani pa se soočamo še s problematiko, ki presega obseg negativnih posledic, ki izhajajo le iz vrtnarjenja, saj so bile problematične še mnoge druge dejavnosti. V tem kontekstu upoštevamo »okoljsko zdravje«, saj lahko nenadzorovano širjenje, nestrokovni izbor lokacij, ki niso primerne za vrtnarjenje, ter (nepravilna) uporaba različnih kemijskih sredstev in njihova količina vplivajo onesnaževalno na naravne vire. Stanje, ki je nastalo na razširjenih vrtničarskih območjih, lahko ogroža vrtničarje same oziroma uživalce vrtnin, ki so bile pridelane na območjih z dvomljivo kvaliteto zemlje – problematične so na primer bližine velikih prometnic, odlagališča odpadkov, druga po rabi degradirana tla in podobno (Simoneti 1997b). Ker pa se na območjih v Ljubljani ni izvajala le vrtnarska dejavnost, ampak med drugim črna gradnja, uporaba in odlaganje materialov oporečnih značilnosti, neurejenost odlagališč smeti in sanitarij in podobno, si lahko predstavljamo, da so negativni vplivi na okolje še toliko večji. Sicer se tudi v tujih raziskavah pojavljajo dvomi glede ogrožanja javnega zdravja, kar se nanaša na tveganja onesnaževanja, ki predstavljajo tveganje ne le za uporabnike vrtničkov in uživalce pridelkov, ampak tudi tiste v bližini območij. Te skrbi so na mestu, saj to predstavlja resnično težavo, če se dejavnost izvaja na neustrezne načine in na neustreznih območjih, opozarja pa se še na specifično tveganje za zdravje ljudi na območjih, kjer se goji tudi živina. Kljub temu se poudarja, da vrtničkarstvo, ki je namenjeno samooskrbi, načeloma ne temelji na uporabi agrokemikalij oziroma je njihov vnos manjši (Mougeot 2000, 25–26).

Kar se tiče zlasti okoljevarstvene problematike lahko navedemo izsledke raziskovalnega projekta s strani občine, ki so ga izdelali Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Kmetijski inštitut Slovenije in Javno podjetje Vodovod-Kanalizacija in prišli do pomembnih izsledkov glede onesnaževanja vode, tal in vrtnin na področjih vrtničarske dejavnosti. Izmed 300 anketirancev, ki so odgovarjali na širok sklop vprašanj glede te tematike, so se kasneje

opravile analize vode, tal in vrtnin na 100 območjih (za področja anketiranja glej Slika 3.1) in ugotovitve so bile, da je večina tal na območjih vrtnin zunaj ali na obrobju strnjenege urbanega območja neonesnaženih s težkimi kovinami ter v upoštevanju le-tega kriterija potemtakem primerna za obdelovanje vrtnin. S precejšnjo gotovostjo je bilo v raziskavi ugotovljeno, da vrtninarji v Ljubljani redko uporabljajo fitofarmacevtska sredstva in tako ne obremenjujejo okolja s svojo dejavnostjo. Vrtninarstvo sicer lahko predstavlja obremenitev vodnih virov zaradi neustrezne ali prekomerne uporabe rastlinskih hranil ali zaščitnih sredstev, toda pomembno je tudi dejstvo, da ima neurejeno vrtninarstvo lahko številne druge negativne vplive, zlasti na primer zaradi vpliva komunalnih odpadkov. Tako se je ključna ugotovitev nanašala na to, da tla, voda in vrtnine niso onesnažena oziroma vsaj ne bolj kot drugod, kljub temu pa se izpostavlja potreba, da se vrtnice iz posameznih vodovarstvenih območij odstrani, ker predstavljajo tveganje za varnost oskrbe s pitno vodo (Jamnik et al. 2009).

Prostorski problemi so zlasti odraz pojavnosti in razširjenosti vrtninarstva na poljubnih območjih, večinoma na javnih zelenih površinah, zaradi česar se spreminja namembnost teh območij in tako drugim meščanom odreka določene dejavnosti. Terenska analiza v Ljubljani (leta 1997) je pokazala, da se vrtninarska območja povsem razlikujejo v velikosti, lokaciji, opremljenosti in številu vrtnin na območju. Gre za probleme individualne, točkovne pojavnosti vrtnin na poljubnih lokacijah, kar je predvsem odraz neformalne rabe prostora, gre pa tudi za nezadiranje na značaj lokacije in na neposredno okolico v svojih dejavnostih (Simoneti 1997b, 18, 48–49). Na tem mestu lahko poudarimo, da predstavlja problem tudi lastništvo zemlje, kamor se je vrtninarstvo neformalno razširilo, ter tudi namembnost zemljišč, ki niso predvidevala dolgoročne vrtninarske rabe in se mora dejavnost območjem, za katera so predvideni drugačni načrti, umakniti. Za mestne krajine pa je značilno tudi to, da jih spremembe namembnosti prizadenejo trajno (Simoneti 1998, 46).

Slika 3.1: Vrtilčki v Ljubljani leta 2003 – območja anketiranja vrtilčkarjev



Vir: Geografski inštitut Antona Melika.

Nadalje so **formalno-organizacijski problemi** vidni na dveh ravneh, in sicer na ravni mesta do te mestne dejavnosti in na ravni notranje organizacije, ki jo označujejo značilnosti dejavnosti in njenih uporabnikov. Poskusi načrtnega umeščanja vrtilčkarstva v mestni prostor so bili manj uspešni, kar kaže po mnenju Simonetijeve na podcenjevanje dejavnosti s strani mestnih služb, (Simoneti 1997b, 48–51), po našem mnenju pa se problemi posledično odražajo tudi v »navajenosti« uporabnikov na neregulirano in nesankcionirano odklonsko delovanje v sklopu vrtilčkarstva. Ta navajenost lahko izhaja torej iz vednosti, da je vrtilčkarstvo v očeh mesta dovolj marginaliziran pojav in da obstaja tudi visoka stopnja nepripravljenosti k pristopanju k problemu, zato so tudi tveganja za sankcije potemtakem manjša. Če upoštevamo Simonetijevo (Priloga B), ki je razložila, kako pride do izbire določene lokacije in kasneje prisvojitve le-te za vrtilček s strani posameznega uporabnika, zaznamo, da je ravno to marginaliziranje problematike ključno v tem, da se iz majhnega dela

zemlje razvije vrtniček in iz leta v leto dobiva večje razsežnosti, tako v velikosti kot v opremljenosti. To je mogoče ravno zaradi prepričanja in ocene uporabnika, da je na lokaciji varen ter da ne bo ustreznih sankcij, ker je problematika dovolj marginalizirana in nedosledna v reševanju. Po drugi starani pa gre za vprašanje legitimnosti nasproti legalnosti. Legitimnost vrtničkarjev na primer izhaja iz dejstva, da so sami uredili neplodno območje v plodno (Priloga A), zatoj imajo pravico do njega.

Pokazale so se torej številne negativne posledice, ki neposredno izhajajo iz vrtničarske dejavnosti. Na tem mestu gre poudariti, da obravnavamo predvsem neregulirano vrtničkarstvo, kakršno se je vzpostavilo v Ljubljani, in so posledice lahko ogrožujoče tako za okolje kot za posameznika ter v tem smislu tudi znatnejše v obsegu. Izpostavljajo se tudi pojavi, čemur lahko rečemo odraz problematičnosti pretiranega individualizma, ki imajo svoj vpliv na skupnost, s tem ko ji odreka možnosti za določene dejavnosti na javnih zelenih površinah, ter vpliv na celotno problematiko, povezano s tem. Po mnenju Simonetijeve »poljubno obnašanje na območjih vrtničkov, nekontrolirana gradnja gospodarskih objektov, neurejenost stičnih območij, javnih komunikacij« delujejo izločevalno v smislu velikih območij zelenih površin iz javne rabe, saj ne upoštevajo prisotnosti drugih rab v prostoru (Simoneti 1997b, 1). Situacija na območjih pred sanacijo in na nekaterih območjih, ki (še) niso bila sanirana, je pokazala še mnoge druge problematične rabe vrtničarskega območja, ki ponekod sploh ne sovpadajo s predvidevano dejavnostjo, pa tudi sama vrtničarska območja ponekod vse prej kot na tovrstne kraje spominjajo na zapuščena in neurejena območja, kar vizualno in tudi drugače degradira sam prostor in izničuje funkcije javnih zelenih površin. Če je prostor javnega značaja, bi morala biti njegova raba in vloga eksterno določena s strani mestnih upravljalcev in ne uporabnikov samih v skladu z najprimernejšimi načini ter bi se tako puščalo malo prostora za individualizem, ki bi utegnil vplivati omejevalno za druge in destruktivno za prostor, okolje in posameznika.

Estetski in oblikovalski vidik problematike

V doseganju cilja ureditve dejavnosti je potrebno prepoznati probleme in proučiti ter obvladati več vidikov, med njimi tudi estetskega. Kot na posebni vidik problematike se bomo obrnili na vizualno, estetsko podobo vrtničarskega območja. Ko gre za argumente proti vrtničarski dejavnosti, se najpogosteje izpostavljajo negativni vplivi vrtničkarstva na okolje, sledi pa jim argument vpliva na vizualno podobo, saj je ravno ta argument vizualne

degradacije okolja najpogostejši bodisi v strokovnem bodisi v laičnem diskurzu o vrtničkarstvu. Kljub temu bomo poskušali opisati obe strani medalje, zato se bomo nadalje osredotočili zlasti na oblikovalske probleme, torej estetiške dileme v vrtničkarstvu in njihov pomen, hkrati pa bomo opozorili na dejstvo, da heterogenosti v prostoru kot odraz individualizma posameznikov ne gre brezkompromisno obravnavati kot vizualno motnjo, ampak jo lahko obravnavamo tudi kot vizualno kvaliteto. Sicer pa bomo nakazali tudi nekatere smernice k estetsko urejeni podobi vrtničkarske dejavnosti, ki bi utegnili izboljšati vpetost dejavnosti v urbani prostor in odpravljati konfliktnost med uporabniki območij ter ostalimi meščani oziroma mestnimi službami.

Oblikovalski in z njimi povezani estetski problemi vrtničkarskih območij so po mnenju Simonetijeve dvojne narave. Prvič gre za splošni vtis, ki je najpogosteje razlog za razpravljanje o neustreznosti lokacije za tako rabo, določa pa ga ureditev meja, robov in stikov s sosednjimi območji. Drugič pa gre za notranjo zasnovo, kjer poljubne oblike in velikosti parcel zlasti pa funkcionalni objekti izkazujejo »preveč spontanosti« (Simoneti 1997b, 51). Ker se omenja tudi potreba po zastiranju vidnega stika z vrtničkarskim območjem, lahko rečemo, da se nakazuje na nezaupanje v bodočo notranjo ureditev vrtničkov in njeno skladnost z ureditvnim odlokom. Meja s stičnimi območji ima torej z estetskega vidika znatni pomen.

Med pomembnejšimi in resnimi problemi vrtničkarstva Simonetijeva (1997b) izpostavlja ravno vidne značilnosti pojava. Estetika dejavnosti in vrtničkarskih območij ne sme biti marginaliziran problem, saj sta pojavnost lop, zgrajenih iz različnih materialov, ter tudi odlaganje materialov oporečnih značilnosti moteča. Območja namreč niso namenjena za odlagališča, kot podaljški domov ali celo kot začasna ali trajna bivališča, ker pa se kot taka velikokrat izpostavljajo, predvsem v primerih, ko niso več namenjena le shranjevanju orodja, ampak tudi drugim namenom, k čemur pritiče tudi drugačna in boljša opremljenost, pa to v veliko primerih kazi estetsko podobo. Estetski vidik je pomemben, čeprav ni edini razlog za reševanje problematike, pa je bil vedno v ospredju, pravi Simonetijeva (Priloga B).

Terenska analiza ljubljanskega vrtničkarskega območja med drugim prikaže tudi vidik opremljenosti območij, ki hkrati izkazuje najbolj pomembne vidne značilnosti in s tem estetski vidik. Mnogi vidiki opremljenosti nakazujejo predvsem na okoljevarstveno problematiko, saj je ta ponekod razvidna že iz vizualnih značilnosti. Kot smo že navedli,

uporabniki vrtičkarjev percipirajo območja kot podaljške domov, zato se tam med drugim tudi odlagajo razni kosi pohištva in materiali, ki jih v domovih več ne potrebujejo, hkrati pa iz poljubnih, pogosto odpadnih, materialov gradijo lope, ki predstavljajo pomemben del opremljenosti območij. Pri opremljenosti vrtičkov gre pogosto za problematičnost tako zaradi izgleda, kot tudi zaradi posrednih vplivov na prostorsko rabo. Simonetijeva pa izpostavlja, da gre tukaj za pestrost in domiselnost uporabnikov ter za zadovoljevanje njihovih ustvarjalnih potreb, čeprav je ravno to lahko najbolj očitna in moteča značilnost posameznih vrtičkarskih območij (Simoneti 1997b, 18). Na tem mestu gre poudariti vlogo urbanističnega planiranja, ki preko »gradbeno-tehničnih, tehnoloških, arhitektonskih ter oblikovalskih vidikov zavira ali pospešuje proces osamosvajanja« kot eno izmed oblik individualnosti (Drobne 1992, 81–82), kar je povsem razumljivo, ko se poskuša v kompleksne prostorske entitete vnašati red. Toda z vidika posameznika, ki želi svoj prostor sooblikovati in se prilagajati na okolje, v katerem živi, so tovrstne prakse videne kot omejevalne.

Osnovni pogoji urejanja vrtičkarskih območij morajo tako zadostiti »pogojem funkcionalne obdelave, dostopnosti do vseh parcel, dostopnosti do vode, odstave vozil in odlaganja odpadkov« (Simoneti 1997b, 54). Osnova v oblikovanju sta tudi funkcionalna velikost parcele, za katero se ocenjuje optimalna velikost 50 kvadratnih metrov¹¹, ter pravokotna parcelacija, zlasti pa je pomembno zagotavljanje splošne podobe območja, ki naj bo prirejena neposredni okolici (Simoneti 1997b, 53–54). Če Simonetijino študijo primerjamo z novim Odlokom o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup in urejevalskimi pogoji, ki jih zahteva, vidimo, da sta velikost in pravokotna parcelacija res opredeljeni v skladu s študijo. Prisotna pa je tudi visoka standardizacija in vizualna uniformnost območij, kjer zaznamo rigidnost urejevalskih pogojev. To predvsem pomeni, da za individualizem ne ostaja veliko prostora. V izogib situacijam, podobnim današnji, ni presenetljivo, da se želijo mestne službe raje držati standardizacije kot pa dopuščanja individualizma, ki z vizijami estetike s stališčem mestnih služb ne bi v večji meri sovpadal, o čemer pričajo dokazi iz preteklih obdobij vrtičkarstva v Ljubljani.

¹¹ V analizi organiziranega vrtičkarstva, ki jo je opravila Simonetijeva v sklopu svojega raziskovanja, so vrtičkarji v večini izrazili prepričanje o optimalni velikosti vrtička na družino, ki meri 50 m², ter o smiselnosti upoštevanja lokacije vrtička, kjer bi naj bil vrtiček v primeru večje oddaljenosti iz mesta tudi večji (Simoneti 1997b, 45). Isti princip večjega vrtička v primeru večje oddaljenosti od mesta opredeljuje Odlok o vrtičkarstvu iz leta 1985, kjer je razpon velikosti od 10 m² do 150 m² na mestnih območjih in do 350 m² na obmestnih območjih (Ur. l. SRS 15/1985). V osnutku Predloga Odloka pa najdemo podatke o optimalni velikosti od 50 m² do 150 m², s tem da je potrebno upoštevati, da točne lokacije še niso znane. Kljub temu se mestne službe nagibajo k izbiri lokacij, ki se bodo izognile mestnemu jedru in izpostavljenim območjem (MOL).

Glede na obliko vrtilčarskih območij, ki jo nova vrtilčarska politika zahteva, gre predvsem za geometrijsko določenost in tako tudi uniformnost parcel. Po Albertiju je geometrija načelo reda (Alberti v Rotar 1981, 202), saj daje občutek boljšega nadzora. Estetska rigidnost področij se izraža tudi skozi visoko stopnjo formalističnega urejanja in standardizacije parcel. Tak način predvideva visoko raven nadzora, sicer pa lahko razloge za tako geometrijsko strukturno organizacijo parcel povežemo s corbussierovsko pravokotniško geometrijo, kjer sta se pojavila dva arhetipa: prema črta, ki je pomenila dobro, in krivulja, ki je predstavljala zlo. V tem smislu je vse, kar je bilo pravokotno, bilo tudi funkcionalno, zdravo, koristno in lepo (Rotar 1981, 282), hkrati pa se je uveljavljal jasen red. Tudi Vitruvij je uporabljal izraz *evrythmia* za tako imenovane »lepe proporcije«, torej lepa oblika in videz glede na sestav posameznih členov oziroma njihovo proporcionalnost, ki ustreza simetriji, že od nekdaj prepoznavamo kot estetsko (Kurent 1992, 97). V dokaz temu, da so v ljubljanskem urbanizmu že nekdaj upoštevali nekatera estetska načela arhitekture in urbanizma iz preteklosti, lahko navedemo Fabianijev citat: »V pogledu nazora, spoznanja in znanja smo šli daleč naprej, v pogledu lepote izraza pa se bomo morali še dolgo, morda za vedno, učiti od starih. To lepoto iščemo pod plaščem tradicionalnih oblikovalnih zakonov« (Fabiani v Kurent 1992, 98).

Očitke vrtilčarjev, ki so leteli na uniformnost vrtilčarskih območij, lahko razumemo skozi Mlinarjevo tezo, da je pretirana uniformnost »neživljenjska blokada, ki onemogoča tudi povsem neškodljivo uveljavljanje individualne pobude in raznovrstnosti razpoložljivih virov«. Takšna uniformnost pa prihaja tudi v nasprotje s tendenco ohranjanja krajinske identitete (Mlinar 1993, 432). To uniformnost na bodočih vrtilčarskih območjih tudi vrtilčarji ocenjujejo kot »neživljenjsko blokado«; če namreč upoštevamo mnenje vrtilčarice iz Društva vrtilčarjev Ljubljana, bo območje po njihovem mnenju izgledalo kot »/.../ koncentracijsko taborišče« (Priloga B), pa tudi sicer je bilo zaznanega veliko nezadovoljstva vrtilčarjev nad standardizacijo in uniformnostjo bodočih vrtilčarskih območij.

Simonetijeva zagovarja stališče, da na trajnejših območjih, kjer je dovoljena tudi izgradnja lope, katere estetski vidik je znatnega pomena, oblikovalska določenost ne sme preprečevati individualizacije po posameznih vrtilčkih, saj po njenem mnenju ta območja predstavljajo možnost za izražanje lastne kreativnosti v urejanju prostora. Poudarja pa še, da morajo biti oblikovalski pogoji dovolj strogi, da zagotavljajo pričakovano celovitost območja ter vpetost v okolico, hkrati pa morajo dopuščati individualne intervencije (Simoneti 1997b, 53–54). Ta dva pogoja sta po našem mnenju v veliki meri izključujoča. V istem duhu lahko potemtakem

zagovarjamo vsako izražanje kreativnosti ali poseganje v urbani prostor, kjer gre za prisvajanje prostora javnega značaja. Z vidika posameznika je to pozitivno tudi v smislu adaptacije na prostor in vzpostavljanja refleksivnosti prostora, z vidika mesta in mestnih regulacij pa se večinoma dojema kot odklonsko. Če torej poudarjamo pomembnost mestnih služb pri urejanju in nadzorovanju območja, ki bo iz večih vidikov primerno za uporabnike in sprejemljivo za neuporabnike, bomo stežka zadostili visoki meri dopuščene individualizma, saj so njihove opredelitve zelo jasne in določujoče ter zato vsako odstopanje pomeni tudi odklon od norm. Če pa zadostimo pogoju individualizma, pa sploh ni potrebe po ureditvi. Gre pa seveda tudi za stopnjo formalizacije določenih ukrepov, saj opazamo pomanjkljivost v komunikaciji med uporabniki določenih površin in mestnimi urejevalci, kar pomeni, da pri nas ni sodelovanja javnosti (vsaj ne v zadovoljivi meri) pri urejanju in zagotavljanju pogojev določenih krajev, ki najbolj vplivajo ravno nanje, zato se prepogosto vzpostavijo ukrepi, ki so pretirano formalistični in ne služijo svojemu namenu. Torej nimamo pogajalskega urbanizma¹², ki je drugje že uveljavljen, pri nas pa je bodisi nemogoč bodisi nezaželen pripomoček k urejevalskim praksam.

Pri reševanju problema gre poudarek tudi prilagajanju ureditev, ki bi naj bile v primeru kombiniranih rab oblikovalsko vpete v celoto, kot je recimo vrtičkarstvo v kombinaciji z drugimi prostočasnimi aktivnostmi. Vsekakor pa je oblikovanje ureditvenih območij stvar strokovne opredelitve kriterijev. Najlažje in najučinkoviteje je, če mesto zagotavlja take ureditve, toda tudi na ostalih območjih se ne sme dopustiti, da bi pogoje urejanja odredjali lastniki ali uporabniki sami. Le tako je namreč mogoče zagotoviti skladno in celovito estetsko podobo ter jo kasneje skozi ustrezno obliko nadzora tudi ohranjati. Potrebno je torej poudariti, da na zaznavno podobo območij vplivajo celovita zasnova lokacij in ureditve stikov, robov (Simoneti 1997b, 22, 50).

Podobno kot je »delavska arhitektura« v času formacij angleških delavskih mest zastopala interese vladajočega razreda v vladanem razredu, kjer se je določeno družbeno skupino naselilo drugam, izven družbeno-urbane zaznave, ji omogočalo drobno lastništvo in s tem zmanjševalo družbene napetosti (Rotar 1981, 226), se je zgodilo pri nas z urbanističnimi težnjami znotraj nove vrtičkarske politike. S spremembo lokacije vrtičkov se vidi tendenca k

¹² Pogajalski urbanizem je »instrument, ki ga praktično po vsem svetu uporabljajo občine za uveljavljanje javnih koristi, je pa v končni fazi kompromis, ki koristi obema stranema«. Z zakonodajo v Sloveniji se ocenjuje skorajda nične možnosti za ta instrument (Souvan 2004, 45).

izrinjanju te dejavnosti iz družbene zaznave. Pri tej določitvi novih vrtičkarskih področij ima lokalizacija kot preprečitev širjenja pojava ključno vlogo, lahko bi rekli celo pglavitni namen, hkrati pa gre za določeno umetniško oziroma estetiško nepomembnost. Pri tem gre tudi za zmanjševanje družbenih napetosti, ki so nastale zaradi razmer na prejšnjih področjih, in omogočanja vrtičkarjem drobno lastnišvo oziroma zakup, ki zadostuje (vsaj načelno) njihovim potrebam, hkrati pa omogoča red in nadzor nad to dejavnostjo in neformalno prostorsko prakso na območjih. Tako novi ukrepi in urejanje na prvi pogled služijo vrtičkarjem, toda v globljem pregledu bolj kot to funkcijo zaznamo pomembnejšo vlogo, ki pa predstavlja orodje mestnim službam za boljši nadzor dejavnosti in upravljanje s prostorom. Higienistične in okoljevarstvene težnje so v urejanju dejavnosti odigrale znatno vlogo.

3.5 (PROTI)URBANE VREDNOTE IN (PROTI)URBANOST KOT NAČIN ŽIVLJENJA

Vrtičkarstvo kot določen način življenja ali pa segment tega pojasnujemo tudi s splošnim opredeljevanjem načina življenja, ki je skupek navad, način uporabe dobrin, prostorov in časa, s katerimi ljudje definiramo sebe in druge ljudi. Sodobni življenjski stili pa so možni ob naslonitvi na sodobno porabniško naravnano tržno družbo (Ule 1998). Pri ugotavljanju aspektov vrtičkarstva kot družbenega fenomena je potrebno preučiti vrednote prebivalcev, ki lahko v marsikaterem vidiku bolje razložijo družbeno situacijo. Tudi življenjski stil kot fenomen moderne družbe ni nekaj trajnega in nespremenljivega, ampak se spreminja vzporedno s spreminjanjem človekovega okusa in preferenc, navsezadnje vrednot. Življenjski stili so umetne tvorbe in prilagoditve na spremembe v sodobnih družbah (Clark 1996). V urbanih prostorih se dogajajo transformacije in premiki v načinu življenja ter bivanja. Pri tem upoštevamo dejstvo, da socialnoprostorski procesi urbanizacije nujno še ne povzročajo kulturnih procesov urbaniziranja oziroma pomestenja. Pojem pomestenja moramo potemtakem ločevati od pojma urbanizacije, saj slednji označuje predvsem procese, ki so povezani z naraščanjem urbane populacije, in se tako diferencira od pojma pomestenja, ki pa označuje tudi druge družbene povezave. Koncentracija prebivalstva in deagrarizacija v zaposlitvenem smislu na določenem območju ne vodita nujno tudi v procese pomestenja, ki pa vključujejo spremembe v načinu življenja, spremembe oblik in kakovosti družbenih odnosov in podobno. Wirth urbani način življenja ali »urbanizem kot način življenja« opredeljuje z identifikacijskim pomestenjem, to je »razširitev družbenih in vedenjskih značilnosti urbanega življenja na način, ki vključuje aktivno participacijo oziroma uporabo in

izrabo prednosti ter možnosti, ki jih ponuja mesto« (Wirth v Uršič, Hočevar 2007, 8). Protiurbanost Slovencev pa je pogosto zakrita v obliki urbanega pastoralizma in se odraža v vrednotah Slovencev glede rabe prostora. Z upoštevanjem vrste javnomnenjskih raziskav vidimo, da so mesta za Slovence pomembna v smislu vozlišč storitev, institucij in dostopa do dobrin, hkrati pa so manj pomembna v bivanjskem smislu. To nakazuje na dejstvo, da so tudi manj pomembna kot prostori omogočanja in izražanja življenjskega stila (Uršič, Hočevar 2007, 69–71). Toda če se opremo na tezo, ki jo bomo razčlenili kasneje, in sicer da je življenjski stil predmet izbire in vedno manj vezan na prostor, bi moralo to dejstvo biti precej obrobnega pomena. Kljub temu lahko tezo o življenjskem stilu, nevezanem na prostor, zaenkrat damo na stran in se v luči slovenske specifikke osredotočimo na dejavnike, ki vplivajo na formacijo tako vrednot kot tudi posledično načina življenja.

Ko proučujemo prostorske vrednote in preference Slovencev, gre poudariti, da tudi strokovnjaki iz področja proučevanja prostora pogosto producirajo protiurbanost s tem, ko kritično ocenjujejo procese urbanizacije, ki po njihovih mnenjih spreminjajo ruralna naselja v morfološkem, kulturnem in socialnem vidiku in tako nakazujejo na dejstvo, da je prenašanje urbanega v območje ruralnega destruktivno za slednje okolje. Z urbanizacijo se tako spreminja podoba in vsebina ruralnih območij, ki so nastajala v »sožitju človeka z naravo«, medtem ko so urbanizacijski procesi nasprotje tega (Drozg 1990, 260). Iz tega bi lahko sklepali, da gre za dvostranski proces, torej da tudi prenašanje ruralnega v območje urbanega pomeni razkroj bistva urbanega okolja in ruralne prakse utegnejo rušiti razmerja ter podobo urbanega okolja. Ta vidik bi lahko bil izrazita kritika vrtičkarstva v mestu, toda ko gre za razvoj mesta s praksami in podobo po vzoru ruralnih okolij, je ta aspekt, vsaj večinsko, percipiran kot dobrodošel.

V tem kontekstu pa je zanimivo izpostaviti tezo, ki jo izpostavlja Rotar, in sicer po njegovem mnenju mesto predstavlja kraj načina življenja, ki je boljši in popolnejši od podeželskega, mesto pa poseduje možnost vsiljevanja svojih vrednot oziroma svojih interesov v obliki splošnih družbenih vrednot podeželju (Rotar 1981, 33). Sicer se tukaj vprašamo, od kod izvira ta superiornost. Deloma gotovo iz dejstva, da je mesto že iz preteklosti vedno veljalo za politično središče, središče ekonomske menjave, kraj centralizacije moči in podobno. Tudi Clark (1996) se sprašuje po tem, kako lahko razumemo povečan interes za mestne kulture in urbane življenjske stile. Posamezniku namreč ponujajo širok spekter možnosti in mu omogočajo vključevanje v mnoge aktivnosti, ki v ruralnih območjih niso mogoče. Mesta

namreč pospešujejo in podpirajo raznolikost življenjskih stilov. Kljub temu so javnomnenjske raziskave pri nas pokazale ravno obratno. Ko gre za bivanjske preference in želje, je mesto po mnenju anketirancev namreč pogosto pojmovano kot manj kvalitetno življenjsko okolje, izraža pa se tudi večja priljubljenost bivanja v manj gosto naseljenih podeželskih območjih v primerjavi z gosto naseljenimi urbanimi območji (Uršič, Hočevnar 2007, 73). Ali je torej v slovenskem prostoru mestu spodletelo pri vsiljevanju svojih vrednot ali pa že v prvi vrsti ni razpolagalo s tovrstnimi vrednotami? Lahko bi celo rekli, da je to, kar bi torej moralo izvesti mesto, navsezadnje uspelo slovenskemu podeželju, ki je skozi preference bolj percipirano kot kraj »boljšega načina življenja«. Mestu pa je potemtakem spodletelo v akulturaciji svojih prebivalcev.

Izraža se tudi zavračanje bivanjske bližine infrastrukturnih ali proizvodnih dejavnosti in institucij, kot so avtocesta, elektrarna, zapor in podobno, hkrati pa so izražena visoka pričakovanja glede dostopnosti do dobrin in storitev. Tudi značilnosti velikih mest, kot so hrup, promet, gneča in pestro nočno življenje, so percipirane izrazito negativno in ne kot stranski učinek urbanosti, ampak kot instanca, ki jo je potrebno iz mesta odstraniti. Protiurbane vrednote se izkazujejo tudi v zelenem prenosu podeželja v mesto, kjer predstavljata zelenje in mir večjo vrednoto od recimo živahnega utripa mesta (Uršič, Hočevnar 2007, 71–77). Skratka, pogosto gre za zavračanje mestnosti in vnašanje ruralnosti v urbani prostor, kajti tudi v ugotavljanju želja meščanov glede najbolj urbanega dela Ljubljane (Prešernov trg) se je izražala želja po ozelenitvi tega predela, kar bi po mnenju anketirancev pripomoglo k odpočitvi od »napornega mesta« (Kos 2008, 7). V tem podatku vidimo, da imajo zelene površine znatni pomen za mestne prebivalce, mesto samo pa še vedno določen negativni naboj.

Pri pregledu raziskav o odnosu Slovencev do rabe prostora v smislu življenjskega stila je zanimivo dejstvo, da si kar 92 % Slovencev želi bivati v hiši na samem ali v hiši z vrtom. Pomembno dejstvo na tem mestu je, da tu ne gre za urbani individualizem, ampak za »slovenski tip avtarkičnega individualizma«, ki je prvemu nasproten (Uršič, Hočevnar 2007, 78). Ta podatek glede bivanjskih preferenc nam nakazuje vrednoto lastništva in ruralno nostalgijo, sploh v primeru vrtičkarstva kot izključno rekreativne dejavnosti, ki ne izhaja iz potrebe, in tako je v večini primerov. Lahko torej rečemo, da gre za neke vrste mehanizem zmanjševanja socialnih neenakosti s tistimi, ki živijo na podeželju in imajo svoje vrtove ter možnost pridelovanja lastnih vrtnin. Vrtičkarsko dejavnost lahko tako obravnavamo kot

aspiracijo k doseganju večinske vrednote slovenskega prebivalstva in s tem povezanim zmanjševanjem socialnih razlik.

Kos pa ta isti podatek opisuje kot »dominantno družbeno normo« v slovenski družbi, ki usmerja delovanje ljudi. V tem pogledu se razlaga tudi neformalno gradnjo in tradicionalno močne antiurbane ideologije, ki kasneje sooblikujejo »postmoderno« vračanje k naravi ter iskanje bolj pristnega stika z naravo (Kos 2007, 142). To pomeni, da simbolične zelenice v mestu meščanom ne bodo zadostovale, hkrati pa se izraža potreba po določeni aktivnosti v naravi za zadovoljevanje potrebe po pristnem stiku z naravo. Zato je gotovo v velikem deležu tudi vrtičkarstvo kot pristnejši stik z naravo tako priljubljena oblika izrabljanja mestnih zelenih površin.

Pri anketirancih, pa tudi dejanski dokazi v prostoru podprejo to tezo, opazimo izražanje potencialno neekonomičnega odnosa do rabe prostora, kar se navezuje na vrednoto lastništva (Uršič, Hočevar 2007, 78). Vrednoto lastništva lahko povezujemo z buržoaznim pojmom lastnine, ki je bila pojmovana kot univerzalna vrednota in so iz nje izhajale arhitekturne zasnove, kot so hiše dvojčki, paviljoni, vrstne hiše in podobno. To se je dogajalo v imenu domnevnega nagnjenja francoskih delavskih razredov k drobni lastnini (Rotar 1981, 217). Hkrati pa ti anketiranci na deklarativni ravni izražajo zanimanje za bolj racionalno, ekonomično rabo ter načelno nasprotujejo razpršeni gradnji. Opazimo torej velik razkorak med bivanjskimi preferencami, ki se izkazujejo v prevladi nad družbeno realnostjo, ki pa zahteva večjo varčnost s prostorom (Uršič, Hočevar 2007). Tako so na deklarativni ravni tudi vrtičkarska stališča do skrbi za okolje, saj so njihovi argumenti proti ukrepom MOL bili v določenih aspektih v protislovju z njimi, če upoštevamo nekatere njihove dejavnosti na vrtičkarskih območjih.

K naši temi pomembno prispeva tudi dejstvo nizke prostorske mobilnosti Slovencev v smislu selitev. Ker so aspiracije prebivalcev k selitvi nizke kljub morebitnim boljšim pogojem, to lahko pojasnujemo z navezanostjo na obstoječo lokacijo bivanja, lasten prostor, domačnost in zasebnost. Ne gre pa samo za nizko prostorsko mobilnost, značilna je torej tudi izredno nizka stanovanjska mobilnost. Ta nepripravljenost za selitev vodi v spreminjanje oziroma prilagajanje zunanjega okolja v skladu z vizijo notranjega, zasebnega okolja, kar se je odrazilo zlasti pri orientacijah anketirancev iz mestnega središča. To pomeni odpravo ali vsaj težnjo k odpravljanju določenih instanc mesta, torej določenih »stranskih učinkov«, do katerih pride v

urbanem prostoru, kot so določena mera hrupa, kaotičnosti in družbene odklonskosti, kar prebivalci mestnega središča močno odklanjajo in ne vzamejo v zakup kot imanentno instanco mesta (Uršič, Hočevar 2007, 76–83, 104). Aspiracije na tem mestu predstavljajo željo po podeželskem miru, redu in večji ravni družbenega nadzora, ki je na podeželju običajna morda ravno zaradi manjše velikosti kraja in manjše gostote prebivalstva ter tudi manjše stopnje heterogenosti prebivalstva, ki so po Wirthu glavne spremenljivke v proučevanju urbanosti kot načina življenja, zagotovo pa ne edine. Nepripravljenost na selitev, ki je tako močno izražena v slovenski populaciji, je lahko tudi eden izmed vzrokov, zakaj mestni prebivalci izražajo svojo lokacijo bivanja kot nujo in ne kot izbiro. Če ta nuja prihaja iz ekonomsko nedosegljive ali nerealizirane želje po lastništvu posestva in bivanjskega objekta na podeželju, se te frustracije do določene mere izenačujejo s prilagajanjem »svojega« okolja.

Glede prostorskih vrednot Slovencev ne moremo mimo dihotomije ruralno – urbano, kjer je očitno, da prevladuje komponenta ruralno. Ta je vedno vrednotena bolj pozitivno v primerjavi z urbano komponento. Elementi, kot so skupnost, varnost, čistost, narava, kmetskost, red, družina in zasebnost, so pri Slovencih višje vrednoteni kot elementi individualizma, nepredvidljivosti, pestrega uličnega dogajanja in heterogenosti prebivalstva, kar so instance mestnega življenja. Zato lahko sodeč po teh podatkih tudi v prihodnosti pričakujemo nizko stopnjo pripravljenosti živeti na večjih območjih, v razmerah večje gostote in heterogenosti prebivalstva. Iz raziskav je namreč razvidno, da tudi aktualno živeči prebivalci mest in ne zgolj tisti, ki tam ne bi živeli, niso afirmativni do značilnosti, ki predstavljajo urbanost kot način življenja. Nereflektiran individualizem v povezavi z avtarkičnostjo, ki jo opredeljujemo kot zazrtost v domačijstvo, kaže izrazito naklonjenost do podeželskih elementov v prostoru, zlasti preko bivanjskih preferenc. Posredno zaradi avtarkije se izkazuje tudi element zavračanja vsega tujega (Uršič, Hočevar 2007, 86–88), kar pa v sodobnih časih pomeni tudi težje prilagajanje spremembam ali celo zavračanje globalnih trendov. Kos poudarja tudi dejstvo, da prebivalci osrednjih mestnih predelov pogosto ne sprejemajo polifunkcionalnosti teh prostorov, kar dodatno vpliva na urbano klimo, pa tudi sicer je lahko odstopanje od povprečja v majhnih lokalnih skupnostih hitro ocenjeno kot eksces. Drugačnost je tako v Ljubljani še vedno prej vrednotena kot motnja kot pa nujno dejstvo, ki ima lahko tudi prednosti, dodatni problem pa je tudi to, da je Ljubljana v socialnem pogledu veliko bolj diferencirana kot v prostorskem (Kos 1992, 78–79). Toleranca v smislu dopuščanja drugačnosti v mestu pa je ravno bistveni učinek mestnega ambienta, celo najpomembnejša kvaliteta urbanosti, saj je sobivanje raznolikosti pomembna inovacija in »stranski produkt

neobvladljive kompleksnosti urbanega življenja» (Kos 2007, 155–156). Z upoštevanjem tega kriterija ima Ljubljana nizko stopnjo tovrstne tolerance in torej neizrazit indikator urbanosti.

Če upoštevamo, da anketiranci, ki živijo v mestnem središču Ljubljane, kot primanjkljaj v mestnem središču navajajo nadzor in red (Uršič, Hočevar 2007, 75), ponovno naletimo na argument protiurbanosti. Visoka raven družbenega nadzora je namreč v neskladju s prvinami velikih urbanih območij, kjer so značilni anonimnost, individualizem, tudi anomija, torej značilno načelo »vsak se briga zase«. Tako vidimo izrazito izraženo protiurbanost tistih, ki živijo v mestnem središču Ljubljane, preseneča pa dejstvo, da v raziskavah, kjer ne opazimo večjih teženj ali aspiracij k mestnemu načinu življenja tistih, ki živijo v mestu, ne opazimo tega niti pri tistih, ki živijo na podeželju, in bi pričakovali, da bi si želeli izkusiti mestno življenje kot nasprotje podeželskemu, ali pa doživljajo določeno vrsto nostalgije za urbanim okoljem tako kot meščani doživljajo nostalgijo za ruralnim okoljem. V Sloveniji se sicer ti dve vrsti okolja v načinu življenja in delovanja družbene strukture očitno ne razlikujeta prav dosti, saj se močno prepletata, ne gre pa niti zanemariti kriterija velikosti mesta, saj ima bližina podeželja zagotovo znatno pomembnost pri tem.

Vpliv na večinsko percepcijo Slovencev o mestnem prostoru kot neprimernem ali nezaželenem bivanjskem prostoru ima tudi suburbanizacija, in sicer razpršena suburbanizacija – ta pojem izpostavljata Uršič in Hočevar (2007), ki pravita, da ne gre le za prostorsko potratno razpršeno gradnjo z nizko gostoto prebivalstva, ampak kombiniran proces s trendom suburbanizacije, saj gre za selitve iz mest v predmestja in obmestja. Namreč, premeščanje storitev in aktivnosti iz mestnega središča na obrobje vpliva na percepcijo prvega kot nebivanjskega prostora, ki se ga uporablja le začasno in za določene namene. Tako prihaja do obnavljanja protiurbanih vrednot in sentimentov, kjer mesto predstavlja manj kvalitetno življenjsko okolje, saj ponuja pomanjkljivo ponudbo nekaterih osnovnih življenjskih dobrin in storitev, ki jih imajo na voljo prebivalci na podeželju.

Vsekakor lahko zaključimo, da so vrednote Slovencev glede prostora specifične. Po eni strani zelo protiurbane, v določenih vidikih pa urbane ter tako nastopajo v prenekaterih protislovjih; vrednote, ki so zlasti izražene na deklarativni ravni, so po večini urbane, realnost pa odraža drugačno sliko. Lahko bi rekli, da si Slovenci želijo ruralne idile, ki je obstajala v preteklosti – torej svojo hišo na samem v podeželskem okolju – a z dobro dostopnostjo do vseh infrastrukturnih institucij, dobrin ter določeno mero individualizma, zlasti pa zasebnosti, brez

večje težnje k pripadnosti neki skupnosti. Kot smo že razložili, gre tukaj za avtarkični individualizem. Lahko bi rekli, da gre pri večini Slovencev za odražanje tega ali pa vsaj željo po nekem moderniziranem ruralnem načinu življenja z instancami urbanosti oziroma z ugodnostmi, ki izhajajo iz urbanega območja, v okoljskem in tudi v družbenem smislu pa z instancami in prvinami ruralnosti.

Pri proučevanju mest kot dinamičnih, kompleksnih in pogosto nestabilnih družbenoprostorskih sistemov ne moremo mimo dejstva, da so to kraji, kjer se odvijajo specifične distinktivne prostorske prakse. V proučevanju urbanosti kot življenjskega stila bi se lahko omejili in površinsko obdelali problematiko kot derivat družbene slojevitosti, torej, da na način življenja posameznika vplivajo »le« zakonitosti družbenega položaja, kot so dohodek, izobrazba, spol in podobno. Če pa se želimo poglobiti in urbanost kot način življenja proučevati kot kontrast drugačnim, torej neurbanim načinom življenja, pa jo je smiselno obravnavati »kot del vrednotnega sistema posameznika, kot element kolektivne identifikacije, kot individualizacijo življenjskega stila in kot dejavnika reprodukcije ali spreminjanja fizičnega prostora« (Uršič, Hočevar 2007, 17). Tu gre za ključno dilemo, ki se vzpostavlja tudi med raziskovalci samimi, v kolikšni meri je prostor proizvod družbe in v kolikšni meri je dejavnik njenega oblikovanja.

Danes potovanja na dolge razdalje, telekomunikacijske tehnologije in množični mediji povečujejo urbane vplive ter možnosti daleč onkraj naselitvenih meja. Veliko ljudi, ki živijo na oddaljenih lokacijah, ima podoben življenjski stil kot tisti v mestih in so del urbane kulture. Nasprotno pa je veliko ljudi, predvsem v milijonskih in mega mestih držav v tranziciji, ki so ohranili vzorce združevanja in vedenja, podobne tistim v ruralnih območjih. Svetovna ruralna območja so tako izpostavljena urbanim vplivom tako s strani njihovih lastnih držav kot tudi s strani družb, ki so lahko oboje – kulturno in geografsko oddaljene. Primarno je bila namreč lokacija tista, ki je determinirala urbani način življenja. Ljudje, ki so se preseljevali v mesta, so prevzeli urban način življenja. Nadalje pa se je z naraščajočo sofisticiranostjo družb pokazalo, da so posamezniki, živeči v mestih, imeli večji dostop do različnih življenjskih stilov (Clark 1996). Kljub coniranju in prostorski segregaciji se torej ne moremo izogniti prepletanju različnih stilov življenja v mestu (Kos 1992, 78). Lokacija bivanja torej še ne določa dejanske dejavne udeležbe prebivalca pri aktivnostih, ki sodijo v urbani način življenja. Številni dejavniki krčijo prostor in s tem relativizirajo učinek oddaljenosti pri opredelitvi pomestenja, zato lahko zagovarjamo tezo o dejanski izbiri življenjskega stila

onkraj lokacijskega determinizma. Tako lahko pojasnujemo tudi način življenja ljudi, ki živijo na urbanih območjih in urbani življenjski stil zavračajo ter ne izkoriščajo možnosti, ki jih ponuja mesto ali pa te možnosti percipirajo celo kot ovire do samorealizacije (Uršič, Hočevar 2007). Te ovire pa se z določeno aktivnostjo meščanom premostljive in se pogosto lahko izkažejo kot neformalne izrabe prostora, če se omejimo le na to komponento.

Če poskušamo opredeliti, kaj sploh predstavlja urbanost kot način življenja, moramo najprej poudariti, da živeti v mestu še ne pomeni živeti ali želeli si mestnega življenja, kljub temu pa obstajajo značilnosti, ki takšen način življenja označujejo in (najverjetneje) vplivajo na človekova ravnanja. Če naštejemo nekatere izmed njih, so to anonimnost, atomizacija in instrumentalnost, ki so posledica višje gostote in heterogenosti prebivalstva ter velikosti prostorske enote. Nanašajoč se na Wirtha imajo te tri spremenljivke odločilno vlogo pri vzpostavljanju urbanosti kot načina življenja (Clark 1996). Tri glavne spremenljivke po Wirthu izkazujejo torej dejstvo, da če ena od njih manjka ali je šibkeje izražena, je izrazitost takšnega načina življenja relativno nepopolna in arbitrarna. Precej očitno je v današnjem času dejstvo, da sama velikost, heterogenost in gostota ne pomenijo nujno skupnega družbenega in vedenjskega odziva. Ta Wirthova teza je vse manj aktualna, saj se nanaša predvsem na izvorno urbano prostorsko prakso, dandanes pa, kot smo že navedli, urbanost v smislu načina življenja ni več oziroma je vse manj instrumentalna nujnost ter vedno bolj reflektivna izbira ter kot taka neodvisna od lokacije. Nadalje, tudi kolektivne identifikacije so manj izrazite ali pa obstajajo na drugačnih ravneh kot na podeželju, intenzivnost interakcij med tujci je večja, in podobno (Uršič, Hočevar 2007, 17–22). Četudi torej upoštevamo velikost in gostoto Ljubljane relativno glede na druga mesta v Sloveniji ter če upoštevamo socialno heterogenost prebivalstva, ki obstaja v Ljubljani, potem imamo v tem prilagojenem kontekstu sicer deloma izpolnjene pogoje urbanosti, ki se lahko vzpostavi, čeprav dejansko opažamo nasprotno. To nam ponovno dokazuje, da je potrebno upoštevati še mnoge druge dejavnike pri proučevanju urbanosti kot načina življenja.

Različni avtorji tako navajajo različne značilnosti mest, ki vplivajo na izoblikovanje urbanega življenjskega stila. Tako obstajajo različne teorije v sklopu proučevanja urbanega načina življenja, od zgodnje deterministične, katere predstavnik je tudi Wirth, pa do kompozicionalne teorije, kjer zagovorniki trdijo, da je izbira življenjskega stila v funkciji posameznikovega družbenega ozadja in pozicije v družbi, ter tudi do subkulturne teorije, ki zagovarja vpliv velikosti in heterogenosti na formacijo življenjskih stilov, kar se odraža v

formaciji različnih subkultur, toda dopušča se izbira v tej formaciji, saj predvideva »kritično množico« in ne pasivne skupine posameznikov (Clark 1996). Hočevar pa poudarja, da so razlike med zgoraj navedenimi teorijami (na podlagi raziskav) in novejšimi empiričnimi izsledki iz ZDA in Evrope precejšnje, saj slednje kažejo predvsem na prostorsko širitev centralnih predelov mest, ki vključuje dedistriktnost in desegregacijo, povečevanje števila in diferenciacijo kategorij urbanih življenjskostilskih prebivalcev (Hočevar 2000, 151). Glede izbire življenjskega stila pa ni potrebno posebej poudarjati, da izbira kljub temu ni povsem prosta, saj je poleg subjektivnih dejavnikov, kot so želje, preference, vrednote in še katere osebnostne lastnosti posameznikov, potrebno upoštevati tudi objektivne dejavnike, na primer materialne možnosti, ponudbo dobrin, dostopnost do določenih dobrin in priložnosti ter podobno.

Mesto oziroma »mestnost« se po Hočevarjevem mnenju »s svojimi specifičnimi lastnostmi v razmerah naraščajoče univerzalizacije dostopnosti in nujne potrebe in vnaprejšnje danosti preoblikuje v reflektivno življenjskostilsko izbiro posameznikov« (Hočevar 2000, 19). Pri tem gre tako v smislu bivanja in dela kot tudi v smislu specifičnih oblik individualizacije oziroma samorealizacije posameznika. Tovrstna samorealizacija je vidna v različnih oblikah, ena izmed njih je tudi vrtičkarstvo, odraža pa se v zadovoljevanju določenih potreb posameznikov.

Urbanost kot način življenja vključuje določeno raven odpovedovanja in prilagajanja, to pa je mogoče kompenzirati z večjo heterogenostjo, številčnostjo in gostoto prebivalstva, raznovrstnostjo storitev in visoko intenzivnostjo vsakodnevnih življenjskih impulzov (Uršič, Hočevar 2007, 119). Problem pri tem pa je, da ljudje tovrstnih kompenzacij ne jemljejo kot pozitivne kompenzacije, zato se urbanost kot način življenja pri nas ni tako znatno izrazila.

Če sedaj opredelimo še protiurbanost kot način življenja ali protiurbano ideologijo, je očitno, da predstavlja vrednotno nasprotje urbanemu načinu življenja, ki je torej v večjih urbanih študijah pojmovan kot instrumentalen ali celo nujen in nikakor izbiren. Protiurbanisti menijo, da sta mesto kot bivanjski prostor in urbanost kot življenjski stil nuja, zato je njihova humanizacijska ideja o odpravi mest popolnoma rešljiv problem – rešitev pa predstavlja telekomunikacijska revolucija. Ta teza ima precej omejeno podlago – prebivalstvo predpostavlja kot homogeno skupino, ki živi v mestu izključno zaradi nuje (Uršič, Hočevar 2007, 26), bolj smiselno pa je obravnavati obe strani, zeleno urbanost kot življenjski stil ter

tisto, ki izhaja iz nuje, kot tudi protiurbanost, še zlasti, če se strinjamo s tezo, da je način življenja ločen od lokacije, čeprav so pomembne tudi raznovrstne priložnosti, ki sploh omogočajo vzpostavitev določenega življenjskega stila. Vrtničarji, kot je pokazala terenska analiza, niso homogena skupina posameznikov, ki iz istih razlogov in na iste načine izrablja prostor, pa četudi je namembnost tega prostora, v kolikor se nanašamo na območja, ki so bila oziroma bodo opredeljena kot izključno vrtničarska območja, samo ena.

Uršič in Hočevar (2007) menita, da gre predvsem za spremenjene pogoje urbanosti kot načina življenja in ne njen zaton, ti pogoji pa se nanašajo predvsem na večjo dostopnost, ki se odraža posledično tudi v večji izbiri življenjskega stila. To pa lahko pojasnujemo skozi dinamično dialektiko instrumentalnosti in refleksivnosti v prostoru. V sodobni družbi gredo socio-demografski trendi v smeri zagovora urbanosti kot življenjskega stila, ki preide iz instrumentalne potrebe v reflektivno izbiro. Seveda ne pomeni, da v Sloveniji ne obstajajo urbana območja, kjer nekateri prebivalci živijo urbani način življenja, niti ni nujno, da bivajo v mestih. Kar pa je pomembno poudariti, je dejstvo paradoksalne draginje nepremičnin v mestih, kar dodatno slabi potencialne reflektivne izbire urbanosti kot načina življenja.

Mesto, kjer sta drugačnost in raznolikost večinsko obravnavani kot motnja, je dejansko tradicionalistično in kot tako deluje kot malo večja lokalna skupnost, ki temelji na »homogenizacijski morali«. Sicer pa se izpostavlja tudi teza, da mesto kot javni prostor izginja in ga nadomešča suburbana globalna vas (Kos 2004). Nesprejmanje dejavnosti pa ni le specifično slovenski problem, kjer se ocenjuje tradicionalistično nesprejemanje pluralizacije prostorskih praks in očita simptomatsko sosedsko negotovanje, saj je tudi v drugih državah pogosto nezaželjena dejavnost v mestih. V ZDA se pogosto soočajo s podobnimi ovirami, imamo pa tudi primer Berlina, kjer je 5 % mestnih površin zakonsko zavarovanih že od leta 1919. Nemčija in Avstrija sta zgledna primera vrtničarske organiziranosti, Nemčija pa je tudi prva država, ki je vrtničarstvo vključila v svojo prostorsko zakonodajo kot trajno rabo prostora (Jamnik et al. 2009).

Ker je imelo meščanstvo tako majhno vlogo v procesih izoblikovanja slovenske nacionalne zavesti, je to vplivalo tudi na vrednote in stališča o življenju v mestu, kar je posledično pomenilo, da se je urbani način življenja vzpostavil kot tujek ali kot »element ogrožanja slovenske kulture«. Tako je postopoma to pomenilo manjšo stopnjo urbanizacije in večjo navezanost na tradicionalni, torej kmečki, način življenja. Proces socialistične urbanizacije so

sicer povečali število prebivalstva na urbanih območjih in povzročili deagrarizacijo, toda niso pa spremenili družbenih vrednot, ki so izvirale iz domačijstva oziroma ljudske kmečke kulture (Uršič, Hočevar 2007, 62–65). Urbanost vrtičkarstva v mestu pa po Mougeotovem mnenju določa tudi stopnja, do katere vrtičkarska dejavnost uporablja urbani ekosistem ter obratno, stopnja, do katere so dejavnost oziroma segmenti te dejavnosti uporabljeni s strani tega ekosistema (Mougeot 2000, 11).

Ob predpostavki prevladujočega načina življenja v Ljubljani, ki ga torej označujemo za protiurbanega, bi bilo zanimivo raziskovati, koliko mestni prebivalci izrabljajo določene možnosti, ki jih ponuja mesto, in na splošno urbane entitete mesta. Podeželje namreč po mnenju anketirancev ponuja neko kvaliteto, ki jo v urbanih okoljih močno pogrešajo in je ni mogoče nadomestiti z drugimi ambivalentnimi, estetskimi in funkcionalnimi kvalitetami, ki jih lahko ponuja mesto (Uršič, Hočevar 2007, 86). Sicer pa je kriza urbanosti kot načina življenja že skoraj inherentna ljubljanska stalnica, kjer konzumcijska in storitvena decentralizacija še dodatno vplivata, nista pa vzrok zmanjševanja prizoriščnosti (Hočevar 2002, 29). Ker se je proces urbanizirane koncentracije zaustavil, še preden je prišlo do zrele urbane družbe, ker namreč ne moremo dezurbanizacijskih procesov glede na specifične ljubljanskega prostorskega razvoja primerjati s tistimi v najbolj urbaniziranih deželah, bo ta strukturni primanjkljaj še dolgo vplival na splošni odnos do drugačnosti, odprtosti, alternativnih življenjskih stilov, navsezadnje na izraženo protiurbano ideologijo v zavesti Slovencev. Kos trdi še to, da urbanost kot življenjski stil na Slovenskem ni bil nikoli zaželen življenjski slog (Kos 2007, 149–162). Če pa izpostavimo še tezo, da bo v Ljubljani deloma spontano, deloma s strateškim planiranjem, primernim »spremenjenemu postmodernemu družbeno-prostorskem kontekstu« šele prišlo do mesta, za katerega bi bilo mogoče govoriti o urbanosti kot načinu življenja, pa je potrebno poudariti, da procesi postmoderne reurbanizacije niso zgolj bivanjski oziroma demografski v tem kontekstu, temveč zlasti tudi prizoriščni oziroma specifično kulturni (Hočevar 2002, 30–35).

Tudi vrtičkarstvo se povezuje z določenim načinom življenja, saj se nanaša na več ravni: na preživljanje prostega časa, družbene skupine, v katere se uporabniki vključujejo, prehrabene navade in še bi lahko naštevali. Razprava je tekla v smeri ugotovitve, ali je vrtičkarstvo pri nas urbani fenomen, tako kot obstaja drugod, ali je bolj odraz protiurbanosti. Glede na vse povedano, upoštevajoč prevladujoče prostorske vrednote, bodisi glede preferenc, potencialnih praks ali vrednot, ki se izražajo le na deklarativni ravni, pa tudi dejanske prakse uporabnikov,

stopnjo regulacije ter pomembnost dejavnosti v očeh mestnih upravljalcev oziroma reprezentiranost dejavnosti v prostorskih načrtih mesta, sedaj poskušamo opredeliti, k čemu se bolj nagiba vrtičkarstvo v Sloveniji – k urbani rabi prostora ali protiurbanim praksam?

Vrtičkarstvo je dejavnost, ki je urbani fenomen in kot tak obstaja drugod v visoko urbaniziranih metropolah, toda težko se nanj nanašamo kot na urbani fenomen, ki zares odraža urbanost v Ljubljani, ali eno izmed instanc urbanega načina življenja pri nas prav zaradi specifičnosti vseh okoliščin, v katerih je dejavnost nastajala. Vrtičkarstvo pri nas ima torej drugačno podlago, tendence širjenja in nasploh izvajanje te dejavnosti je drugačno in ima specifične razsežnosti, ki pa se razlikujejo od tistih, ki pogojujejo in zaznamujejo vrtičkarsko dejavnost v drugih evropskih mestih. Meja med mestom in podeželjem se vedno bolj zabrisuje, zlasti zaradi suburbanizacije, do določene mere pa tudi zaradi praks, podobnim vrtičkarstvu, kjer se v mestne, urbane prostore vnaša ruralne prakse. Sam potek urbanizacije je na tem mestu ključnega pomena, če preučujemo zgodovinske okoliščine in razloge nastanka. Veliko argumentov je v prid protiurbanosti kot prevladujočemu življenjskemu stilu med Slovenci, pri tem pa mislimo na okoliščine, kot so specifičnost slovenske urbanizacije in organiziranja slovenskega prostora na splošno, pa tudi na vrednote Slovencev, ki predstavljajo ključno instanco v oblikovanju (proti)urbanega življenjskega stila. Vse več argumentov kaže na to, da je v Sloveniji vrtičkarska raba prostora zlasti odraz protiurbanosti, saj če upoštevamo dejstvo, da je glavni zagovor urbanosti ta, da dejavnost kot taka obstaja tudi v drugih urbanih okoljih ter da se potreba po naravi izraža tudi drugod, nam to specifično za slovenski prostor ne dokazuje še nujno urbanega značaja. Nočemo a priori trditi, da je vrtičkarstvo neurbano, saj odraža instance urbanosti, kljub temu se naša teza nanaša specifično na slovensko, ali boljše, ljubljansko situacijo. Gre za mnogo dejavnikov, po katerih tehnika obvisi na strani neurbanosti oziroma protiurbanosti. Seveda ne bomo trdili, da nek fenomen odraža neurbanost le zato, ker je njegova primarna dejavnost značilnejša za ruralna okolja, ampak bomo upoštevali številne dejavnike, ki smo jih na primeru vrtičkarstva tudi upoštevali.

Simonetijeva je potrdila tezo, da lahko preko vrednotnega sistema, ki je bolj ruralen kot urban, ocenjujemo slovensko stopnjo urbanosti, saj je primerjala vrednotni sistem nizozemskega in danskega podeželja z našim, čeprav je želela pokazati na distinkcijo med ruralnostjo Nizozemcev in urbanostjo Slovencev. Na vprašanje o urbanosti Slovencev je namreč povedala, da bi bilo glede teze neurbanosti vrtičkarske dejavnosti smiselno »/.../ poznati, kaj pomeni na primer eno nizozemsko podeželje, ki je tudi pravzaprav podeželje /.../

ali pa eno dansko podeželje, ki je polno nekih malih krajev in te podobne mentalitete verjetno /.../« (Priloga B). Kljub temu gre za to, da ne proučujemo stopnje urbanosti ruralnega okolja, ampak urbanega, torej največjega in najbolj urbaniziranega dela Slovenije. Saj namreč ne trdimo, da je vsako okolje izven Slovenije v razvitem svetu urbano, gre za to, da ugotavljamo, ali naše urbano okolje res izraža urbanost oziroma mestnost ter v kolikšni meri. Nadalje, niti ne trdimo, da vrtički v mestu ali zelene krajine ali potreba po naravi v mestu pomenijo nujno protiurbanost. Gre za mnogo kompleksnejši pojav od tega. Z upoštevanjem kulturnega sistema naše družbe, toka urbanizacije, mentalitete Slovencev in njihovih vrednot ter še mnogih drugih dejavnikov kljub temu lahko argumentiramo, da ima vrtičkarstvo pri nas bolj protiurbano podlago kot morda drugje v razvitem svetu. Ta primerjava je bila tako samo še potrditev naši teze.

Ker pa smo te dejavnike in procese za nastanek urbanosti kot življenjskega stila obravnavali kot specifične in drugačne od svetovnih trendov, pa se lahko potemtakem tudi omejimo specifično na prostor, torej na slovenski prostor. Zato ni nujno, da rečemo, da je v Sloveniji večinska odsotnost urbanih vrednot in da prevladuje protiurbanost, ampak da se je vzpostavila specifična prevladujoča ideologija, ki pogojuje življenjski in bivanjski stil glede na možnosti okolja, in ki sicer ima določene instance urbanosti, v prevladi pa so tiste, ki jih označujemo za protiurbane. Seveda pa obstajajo značilnosti, ki praviloma takšen način življenja označujejo, zato jih obravnavamo v okviru teh. Tudi lokacijo bivanja smo opredelili kot pomembno, toda ne nujno pri formiranju, ali bolje rečeno, izbiranju življenjskega stila. Če bi lokacija bila ključna v tem, bi lahko predvidevali, da bo v Ljubljani, kot glavni urbani prestolnici v Sloveniji, prevladovala urbanost kot način življenja kljub drugačnemu urbanemu sistemu. Kot pa smo lahko razbrali iz vrednot mestnih prebivalcev, ti urbanost celo zavračajo ali pa so nekatere instance velikih urbanih področij, ki se pojavljajo v Ljubljani, sprejete negativno.

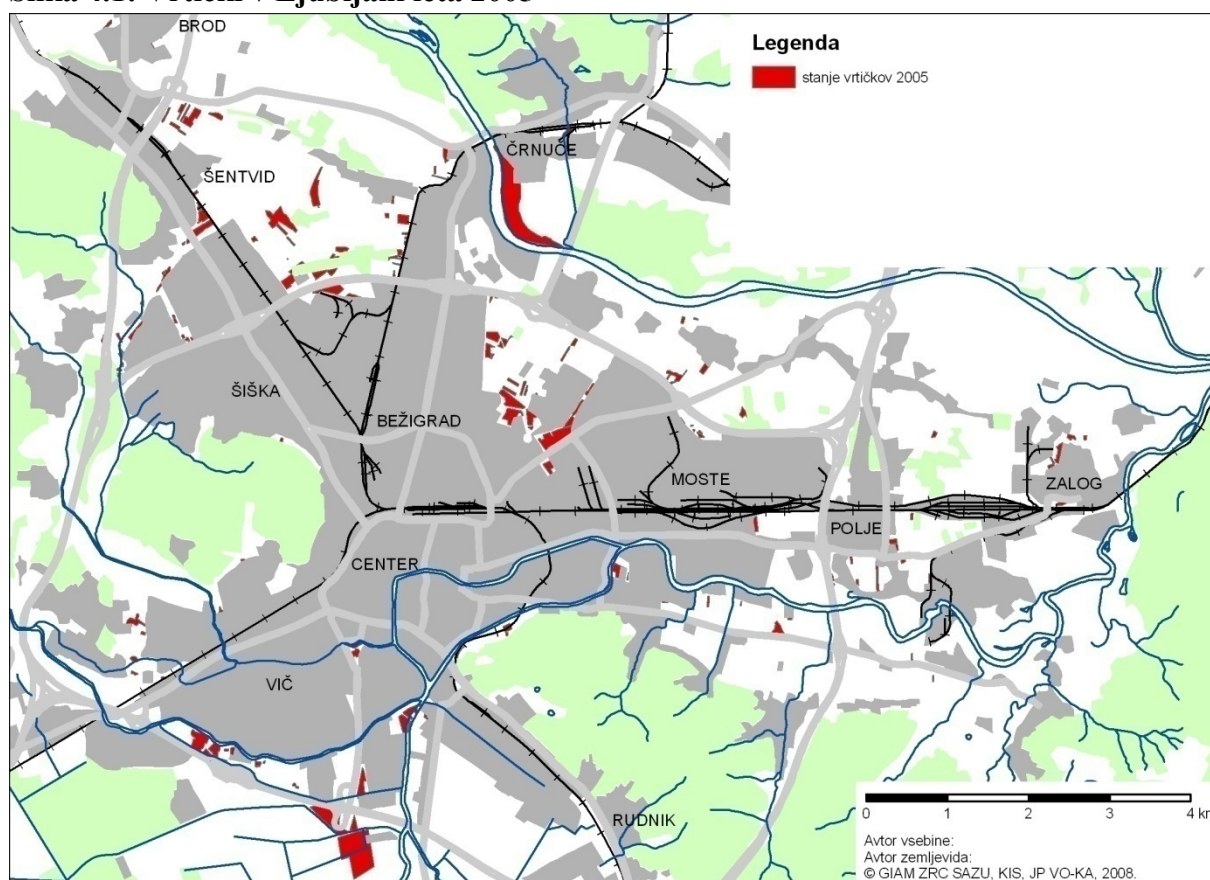
Zaključimo lahko s trditvijo, da so bivanjske preference v vrednotnem sistemu še vedno prepoznane kot materialistične, ki se ujemajo s protiurbanimi vrednotami, in ne postmaterialistične, ki so prepoznane za urbane vrednote (Turnšek et al., Inglehart v Uršič, Hočevar 2007, 120). Za slovenski prostor lahko tudi rečemo, da v njem sobivata dve ideologiji, ki poskušata ohranjati in spreminjati nekatere življenjske vzorce, in sicer sta to protiurbana ter prourbana ideologija, pri čemer, kot smo opazili, prevladuje prva (Uršič, Hočevar 2007, 120).

4 RAZČLENITEV PROBLEMATIKE VRTIČKARSTVA V LJUBLJANI

Za razumevanje ljubljanske situacije vrtničarstva bomo opredelili lokacije in pojavnost vrtničkov na območjih v Ljubljani, kjer je bila dejavnost dovoljena oziroma mogoča, kajti šele v novem prostorskem aktu bodo določne specifične lokacije, ki so namenjene prav vrtničkarstvu, obdelali pa bomo tudi tista območja, kjer dejavnost ni bila mogoča in kjer je bila videna kot neprimerna.

Simonetijeva našteva področja, kjer se vrtnički načeloma pojavljajo, in sicer so to območja okoli večstanovanjskih objektov, na javnih zemljiščih in v parkih, na robovih cest, na nezazidljivih območjih, kot so zamočvirjena in poplavna območja, brežine vodotokov, varovalni pasovi letaliških stez, velike strmine in podobno (Simoneti 1997b). Jamnikova in ostali avtorji pa ocenjujejo, da so vrtničkarska območja razporejena po celem mestu in se pogosto prekrivajo z drugimi nezdržljivimi rabami zemljišč, kot so prometne površine in industrijsko-obrtne cone (glej sliko 4.1).

Slika 4.1: Vrtnički v Ljubljani leta 2005



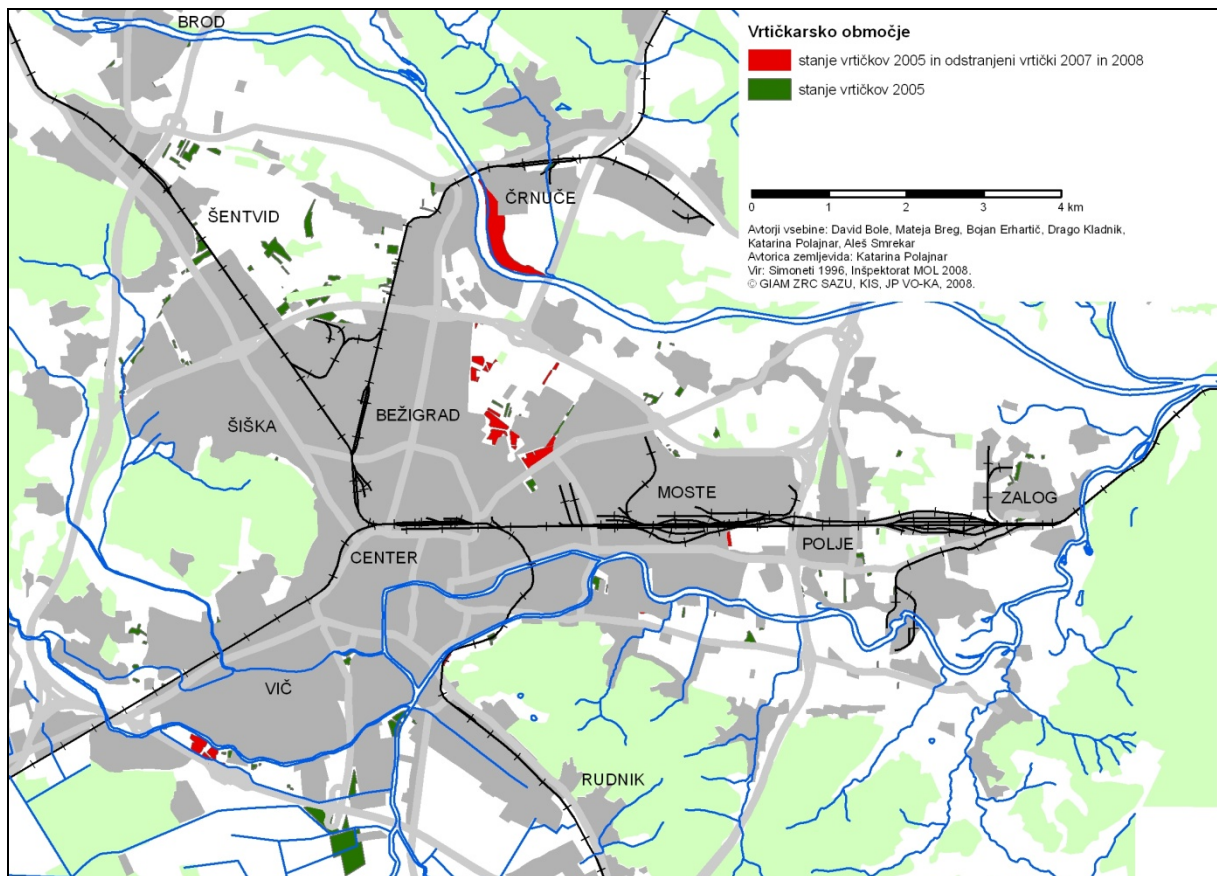
Vir: Vrtničkarstvo v Ljubljani (Jamnik et al. 2009).

Po ocenah stanja iz leta 2005 (glej sliko 4.1) v središču mesta vrtilčkov ni, se pa pojavljajo na posameznih kmetijskih površinah, ki jih za obdelavo oddajajo kmetje (Šentvid, Zgornja Šiška, Zalog), na javnih zelenih površinah ob vodotokih (Cesta dveh cesarjev, Štepanjsko nabrežje, Hradskega cesta), na robu urbaniziranega dela mesta (rob Barja, v okolici Žal), na (pol)javnih zelenih površinah stanovanjskih sosesk (Ulica koroškega bataljona), na ostankih prostora ob industrijskih območjih (Alešovčeva cesta, Litostrojska cesta), na zelenih pasovih ob cestah in železnici (Letališka cesta, Litostrojska cesta, Zaloška cesta), na ostankih gradbenih parcel (Gramozna pot) ter na drugih degradiranih območjih, kot so gramoznice in vojaški objekti (med Jaršami in Šmartnim ob Savi, Saveljska cesta) – glej sliko 4.1.

Kar se tiče velikosti, se je v analizi vrtilčarske dejavnosti leta 2005 ocenilo, da zajema 378 območij s skupno površino 1,86 kvadratnih kilometrov. V primerjavi z letom 1995 je ta velikost občutno manjša, saj je bilo takrat ocenjenih 2,66 kvadratnih kilometrov, pri čemer gre poudariti, da je bilo takratno stanje ocenjeno tudi kot največja razširitev dejavnosti skozi leta. Gre pa poudariti tudi dejstvo, da zmanjševanje števila vrtilčkarjev ali vrtilčkov nujno še ne pomeni tudi zmanjševanja potrebe po tej dejavnosti. Za današnjo situacijo je potrebno tudi upoštevati 0,56 kvadratnih kilometrov vrtilčkov, ki so bili zlasti na območjih Žal in Črnuč odstranjeni v letih 2007 in 2008 – glej sliko 4.2.

Velikosti posameznih vrtilčarskih območij so v razponu od nekaj deset kvadratnih metrov in pa do nekaj deset hektarjev. Največje vrtilčarsko območje je ob Savi v Črnučah (1,84 hektarjev), sledi območje na Ljubljanskem barju (0,73 hektarjev), velika območja pa so bila tudi v okolici pokopališča Žale in na severozahodnem delu Ljubljane – glej sliko 4.3 (Jamnik et al. 2009). Ponovno je potrebno poudariti, da je danes situacija drugačna, saj je v letih 2007 in 2008 prišlo do sanacije območij, kjer gre za popolno odstranitev vrtilčkov v okolici Žal, delno odstranitev v Črnučah in posamezne odstranitve manjših vrtilčkov po Ljubljani (Priloga C), kar pomeni, da se je zlasti črnuško območje zmanjšalo v velikosti, čeprav še vedno predstavlja zelo veliko območje vrtilčkarstva. Na sliki 4.3 najjasneje tudi vidimo razpršenost vrtilčkov po mestu.

Slika 4.2: Vrtilčki v Ljubljani leta 2005 z označbo odstranjenih vrtilčkov 2007 in 2008



Vir: Vrtilčkarstvo v Ljubljani (Jamnik et al. 2009).

Velika vrtilčarska območja so v Ljubljani pravzaprav redkost, saj prevladujejo manjša območja, razpršena po Ljubljani, pri tem pa je točkovna pojavnost vrtilčkov v prestolnici vedno predstavljala problem zaradi težav s komunalno opremljenostjo in oteženega nadzora (glej sliko 4.3). Tudi velikost posameznega vrtilčka je bila ocenjena v razponu od 15 pa tudi do 600 kvadratnih metrov, kjer se slednje število nanaša zlasti na črnuško območje, povprečna površina vrtilčka pa je 205 kvadratnih metrov (Jamnik et al. 2009; Simoneti, 1997b). Pri tem ni presenetljivo, da so pripombe na določeno velikost vrtilčkov (povprečno 60 kvadratnih metrov), ki so jo mestni upravljalci določili v novem odloku, prihajale zlasti s strani črnuških vrtilčkarjev (Priloga A), ki so do sedaj imeli v obdelavi zelo velike parcele.

Vrtilčarsko območje tudi ni na nobeni lokaciji povsem organizirano, pojavlja se zlasti stihijsko, posebni problem pa predstavljajo ožja vodovarstvena območja, za katera gredo prizadevanja v smeri, da tam vrtilčkov več ne bi bilo (Jamnik et al. 2009).

Slika 4.3: Vrtniki v Ljubljani leta 2003



Vir: Oddelek za urejanje prostora Mestne občine Ljubljana.

V MOL so ob osnovanju osnutka predloga *Odloka o urejanju in oddaji vrtnikov v zakup* v prestolnici razložili, da je vrtničarska dejavnost »/.../ v prostor umeščena tako, da ne ogroža okolja oziroma da ohranja naravo, zdravje ljudi in ustvarja urejeno podobo mesta. Vrtnikov poslej tako ne bo več na neprimernih lokacijah, kot so ožja vodovarstvena območja. Vrtniki prav tako ne sodijo v ožje mestno središče, na vidno izpostavljene lokacije, v bližino območij kulturne dediščine in v bližino pokopališč« (MOL). Zadnji dve navedeni območji se nanašata predvsem na vrtničarstvo, ki se je odvijalo v neposredni okolici Žal in je kot tako bilo zaznano za izrazito neprimerno lokacijo.

Tako je dejavnost, ki se je dolgo časa širila, sedaj v fazi zamejevanja in zlasti prestrukturiranja. V specifično ljubljanski situaciji pa lahko opazimo tudi značilne estetske vplive na prostor, kjer se uveljavljeno splošno razširjeno prepričanje, da dejavnost v veliki večini degradira estetsko podobo mesta, izpostavlja tudi skozi javni tisk. Simonetijeva je na primer opozorila, da je vsako sezono intenzivnega vrtnarjenja problematika ponovno prišla na

površje in se je v javnem tisku izpostavljala kot degradacija mestne podobe (Priloga B). Značilen je individualizem pri izbiri lokacij, dejavnostih in urejanju območja ter samoorganizacija, se pravi, prisvajanje javnega prostora tudi na odklonske načine z vidika mestnih upravljalcev. Hkrati pa opazimo, da se pogosto pojavlja kot pojav, ki prihaja v konfliktno odnose tako z drugimi meščani kot tudi z upravljalci mesta.

Največji problem vrtičkarstva v Ljubljani je po našem mnenju bilo in je njegovo nenadzorovano širjenje, stihijska in točkovna pojavnost, v veliki meri zaradi pomanjkanja regulacije, posledično pa so sporne zlasti tudi prakse, ki so se jih vrtičkarji posluževali na teh območjih, in vse posledice, ki izhajajo iz njih. Ali bo to ključni problem tudi v prihodnje, kar bi sicer bilo glede na preteklo obdobje vsaj dveh desetletij smiselno pričakovati, se bo pokazalo šele, ko bodo začeli delovati mehanizmi novega, lahko rečemo odločnejšega urejanja dejavnosti, ki se je začelo s sanacijo območja in se nadaljuje z umestitvijo dejavnosti v nove prostorske akte. Dve desetletji namreč zato, ker je še danes najboljše objavljena študija s področja vrtičkarstva¹³ v Ljubljani pokazala na stanje, ki je bilo potrebno ureditev razmer, a napredka v tej smeri ni bilo do aktivnih ukrepov MOL v letih 2007 in 2008. Opozarjalo se je na potrebe po nadzoru razvoja in širjenja vrtičkarstva ter usklajevanju dejavnosti s prostorskimi možnostmi mesta in drugimi dejavnostmi, ki se jih meščani poslužujejo na javnih zelenih površinah (Simoneti 1997b). Kljub temu je zaznati napredek v reševanju problematike tudi skozi raziskovanje, saj lahko izpostavimo tudi pomembnost še neobjavljene raziskave Kmetijskega inštituta in Geografskega inštituta Antona Melika, katere naročnik je prav tako MOL, ki pa se je ukvarjala zlasti z okoljsko problematiko vrtičkarstva in prišla do pomembnih ključnih ugotovitev, ki smo jih že opisali v poglavju o problemih vrtičkarske dejavnosti.

4.1 POPULACIJA VRTIČKARJEV V LJUBLJANI

Jamnikova in ostali avtorji ocenjujejo, da je zaradi upada vrtičkarskih območij med leti 1995 in 2005 danes aktivnih približno 10.000 vrtičkarjev. Anketna raziskava¹⁴, ki je bila izvedena

¹³ S tem mislimo na študijo Maje Simoneti – *Usmeritve in pogoji za nadaljnji razvoj vrtičkarstva v Ljubljani*.

¹⁴ Anketna raziskava, iz katere bomo opisovali značilnosti vrtičkarstva v Ljubljani, se je izvajala leta 2007, kjer ne gre zanemariti dejstva, da so se ravno takrat začeli sanacija in rušenje vrtičkov v Ljubljani, iz tega pa lahko sklepamo, da je situacija lahko vplivala na odgovore respondentov. Še dodatna pomanjkljivost raziskave, ki je vplivala na zanesljivost in veljavnost rezultatov, na katero nas je opozorila Simonetijeva (Priloga B), je ta, da gre za vzorec vrtičkarjev, ki so se odzvali pozivu k sodelovanju pri raziskavi, kar pomeni, da ne gre za popolnoma reprezentativen vzorec na populacijo.

leta 2007 na populaciji 300 ljubljanskih vrtničkarjev iz različnih vrtničkarskih območij (glej sliko 3.1), je pokazala, da so vrtničkarji zlasti starejši občani, saj je povprečna starost 60,6 let, razmerje med moškimi in ženskami pa je dokaj sorazmerno (54,1 % je žensk). Slabih 6 % anketiranih prihaja na vrtničke redno tudi z otroki do 15. leta starosti. Izobrazbena sestava vrtničkarjev je sicer slabša od izobrazbene ravni vsega ljubljanskega prebivalstva, ampak ne zelo izrazito. Delež nekoliko odstopa le v kategoriji višje in visokošolsko izobraženih, ki med vrtničkarji predstavljajo 11,8 %, medtem ko znaša ta delež med ljubljansko populacijo 24,2 %.

Razlogi za vrtničkarsko dejavnost v Ljubljani se po mnenju Simonetijeve razlikujejo glede na socialne skupine prebivalcev. Pri tem obravnava dve skupini, kjer prva predstavlja prebivalce z nizkimi dohodki, ki se dejavnosti poslužujejo zlasti zaradi zmanjševanja družinskih izdatkov pri hrani in boljše kvalitete hrane, in druga skupina ljudi s srednjimi in visokimi dohodki, kjer je glavni razlog osebno zadovoljstvo in prav tako bolj zdrava hrana (Simoneti 1997b, 5). Po našem mnenju pa so lahko vsi ti razlogi, torej tako socialni ali celo eksistenčni kot rekreativni in želja po doma pridelanih (načelno kvalitetnejših) vrtninah, razlogi, ki se lahko med sabo povezujejo in prepletajo ter lahko predstavljajo razloge vsakega izmed uporabnikov vrtničkov ne glede na njihovo socialno ozadje in dohodkovno stanje.

Ker se je vseskozi v tematiki vrtničkarstva poudarjala socialna komponenta dejavnosti, so mestne oblasti očitno tudi reagirale v skladu s tem, toda Simonetijeva v intervjuju izraža zadržke glede opredelitve odloka, kdo bodo vrtničkarji (Priloga B), kajti eno izmed meril, po katerih se bo določala prednostna lista zainteresiranih oseb, bo tudi socialni status (Ur. l. RS 28/2009). Ker je predvidenih območij vrtničkarstva sedaj v skupni velikosti občutno manj, okrog 60 hektarjev, (Priloga C), bodo potemtakem posamezniki, ki niso ekonomsko odvisni od dejavnosti, prej izključeni iz postopka dodeljevanja vrtnička, pri čemer pa gre upoštevati, da gre manjša skupna velikost vrtničkarskih območij tudi na račun opredeljenosti manjših vrtničkov – povprečna velikost posameznega vrtnička bi naj znašala 60 kvadratnih metrov. Ker so vrtničkarji izrazili tudi nezadovoljstvo nad predvideno ceno najema vrtnička, ki znaša 1,1 evra na kvadratni meter, k temu pa se prištevajo še dodatni tekoči stroški vzdrževanja, smo v intervjuju s pristojno osebo za opredeljevanje vrtničkarstva iz Oddelka za urejanje prostora MOL ugotavljali, kako opredeljenost socialnega statusa potemtakem sovpada s ceno vrtnička. Odgovor se je nanašal na standard vrtničkarskih območij, ki bodo urejena in ustrezno opremljena, in na dejstvo, da »/.../ nič ni zastoj« (Priloga C).

Kot smo že navedli, znaša delež anketirancev, ki so vključeni v vrtničarsko dejavnost zaradi eksistenčnih razlogov, 9 %. Če se dotaknemo še socialno-ekonomskih kazalnikov, vidimo, da je polovica ljubljanskih vrtničarjev upokojujencev, tretjina jih je zaposlenih, delež brezposelnih pa znaša 5,6 %, kar sicer ne odstopa od siceršnjega deleža brezposelnih Ljubljčanov. Jamnikova in ostali avtorji ugotavljajo pripadnost populacije zlasti nižjim slojem, kar je ugotavljal s povprečnim mesečnim neto dohodkom vseh članov vrtničarskih gospodinjstev, kjer je določil mejo nižjih socialnih slojev pri znesku 300.000 tolarjev, to mejo pa je presegalo le 15,3 % gospodinjstev (Jamnik et al. 2009). Iz tega podatka ne gre posploševati o večinski nižjeslojni populaciji, saj ni upoštevana vrsta dejavnikov, kot je na primer neformalni dohodek, poleg tega gre za samoocenjevanje dohodka, kjer velik delež anketirancev iz različnih razlogov ni odgovoril. Sicer pa dohodek ni edina komponenta pri ocenjevanju ekonomske ravni gospodinjstva, iz katerega bi lahko posledično zagovarjali tezo, da je vrtničarstvo zlasti dejavnost iz socialne nuje.

Nadalje se opozarja, da imamo opraviti z dejavnostjo, ki »se prenaša iz roda v rod«, kot to potrjuje raziskava iz osemdesetih let, kjer je bilo ugotovljeno, da 88,6 % vrtničarjev izhaja iz družin, ki so imele vrt (Goriup v Jamnik et al. 2009), to pa nam je potrdila tudi vrtničarica v našem intervjuju, ki pravi, da tisti, ki so bili »vzgojeni v tem duhu« in ki so bili že celo življenje vrtničarji, s to »tradicijo« tudi nadaljujejo (Priloga A). Opazi se tudi vztrajnost vrtničarjev, saj je povprečna obdelovalna doba vrtničkov 16,4 let, vrt pa iz različnih razlogov opusti vsak šesti vrtničkar. Večina vrtničkov je v precejšnji bližini doma, večina pa jih tudi prihaja iz blokovskih naselij bodisi z visoko bodisi z nizko gostoto objektov (Jamnik et al. 2009), kar lahko ponovno pojasnujemo s potrebo po pristnem stiku z naravo, ki je lahko pri teh prebivalcih še izraziteje izražena kot pri prebivalcih individualnih ali stanovanjskih hiš, pri katerih je možnost dvorišča in tudi vrtnička ob objektu večja ter s tem možnost izbire glede vključevanja v dejavnost. Prav tako teza o nadaljevanju dejavnosti »iz roda v rod« razkriva dejstvo, kako je ta dejavnost vpeta v kulturni sistem slovenske družbe in ne gre pričakovati njenega zatona.

Pri raziskovanju, kako uporabniki preživljajo čas na vrtničku, je bilo ugotovljeno, da sta dve tretjini na vrtničkih preživetega časa namenjeni obdelovanju vrtnička, preostanek pa razvedrilu, druženju, počitku in drugim pristočnim aktivnostim. Sezonsko gledano po mesecih so zimski meseci obdobje mrtvila, medtem ko je čas med aprilom in septembrom precej aktiven, v tem času so namreč uporabniki na vrtničkih v povprečju vsaj dve uri dnevno.

Kar se tiče najemniških odnosov oziroma lastništva zemlje, pa gre poudariti, da polovica vseh respondentov uporablja tako imenovano nikogaršnjo zemljo, za katero ne plačujejo najemnine. Najpogostejša raba tal je zelenjavni vrt (99 %), približno dve tretjini anketiranih imata še na vrtičku objekt, katerega povprečna površina meri 14 kvadratnih metrov. Najpogostejši material lope je les (93 %), ostalo je pločevina, zanemarljiv delež (1,3 %) med respondenti pa ima zidani objekt. Problem predstavljajo tudi kritine, ki so v večini iz salonita (64 %). Kar se tiče notranje opreme objekta, hitro opazimo, da ne gre le za lope za shranjevanje orodja, marveč je objekt v veliko primerih znatno bolj opremljen – stol, miza, omara in kavč so med najpogostejšimi stvarmi notranje opreme, sledijo pa še postelja, štedilnik, pomivano korito in hladilnik. Na vrtičkih so pogosti tudi okrasni vrt, sadovnjak, vinograd in dvorišče, kar nakazuje, da ne gre le za ekonomsko komponento pridelovanja hrane. Ko gre za urejenost in opremljenost območij, je stvar precej diferencirana. Brez ustrezne dovozne poti sta zlasti območji Vojkova cesta – Bežigrad in Podutiška cesta – Podutik, tretjina anketirancev trdi, da ima njihovo vrtičkarsko območje skupno parkirišče, med katerimi prevladujejo neurejena. Priključek na javni vodovod ima 15 % vrtičkarskih območij, opaža pa se odsotnost skupnih objektov. 4 % območij imajo urejene skupne sanitarije, 5 % območij pa skupne zabojnike za odpadke. Vrtičkarska območja po večini niso ograjena, so pa posamezni vrtički zamejeni v najpogostejših primerih z zidano ali žično ograjo, živo mejo, nekateri pa tudi z leseno ograjo. Dve tretjini anketiranih zbirata organske odpadke, kjer je gotovo glavni motiv kompost kot preprosto, poceni in učinkovito gnojilo za vrt, najbolj razširjen način oskrbe z vodo pa je kapnica (60 %). Sicer pa problematika ravnanja z odpadki ni ustrezno rešena in odstopa od zakonskih normativov.

Organizirano vrtičkarstvo ni pogosto na vrtičkarskih območjih v Ljubljani, bolj je značilno individualno vključevanje v dejavnost. Če pogledamo podatke o vrtičkarskih društvih, je leta 2007 obstoj le-teh potrdila desetina anketirancev, dobri dve tretjini uporabnikov (70,5 %) pa sta izjavili, da na njihovih območjih ni organiziranega vrtičkarskega društva. Po takratnih podatkih je v društvo vključenih uporabnikov 8,9 % vrtičkarjev. Potrebo po združevanju vrtičkarjev v vrtičkarska društva pa je sicer izrazilo 63 % anketirancev (Jamnik et al. 2009). Ta podatek je morda za današnjo situacijo netočen, saj se je ravno leta 2007 formiralo Društvo vrtičkarjev Ljubljana z namenom »preprečitve rušenja vrtičkov« (DVL). Ker so se odnosi zaradi sanacije vrtičkarskih območij med mestnimi upravljalci in vrtičkarji takrat močno zaostriili, predpostavljamo, da je mnogo uporabnikov videlo društvo kot posredovalca med občino in njimi, veliko pa jih je zagotovo hotelo tudi aktivno sodelovati pri zavarovanju

lastnega vrlička. Dejstvo pa je tudi, da je društvo najbolj aktivno na črnuškem predelu vrličarskega območja. Čeprav društvo zaradi trenutnega stanja ne sprejema novih članov (Priloga A), je umestna hipoteza, da je z začetkom delovanja zlasti zaradi konfliktnih odnosov društvo zajelo znatno število uporabnikov.

Glavni izzivi delovanja vrličarskega društva so po mnenju anketirancev ozaveščanje o okolju prijazni obdelavi zemlje, svetovanje, izobraževanje, varovanje okolja, druženje, vzdrževanje reda, čiščenje vrličkov in okolice ter podobno. V podobnih dejavnostih pa so vrličarska društva tudi sicer aktivna v drugih mestih.

Glede okoljske ozaveščenosti se po izsledkih analize anket izkaže visoka raven, kjer se izraža skrb zlasti nad onesnaževanjem zraka, negativnimi vplivi prometa in podobno. Kar se tiče vplivov vrličkov na okolje, pa se skrbi anketirancev nanašajo zlasti na onesnaževanje prsti in videz pokrajine (Jamnik et al. 2009). Ta podatek je zanimiv z vidika naše tematike, saj opazimo, da tudi uporabniki sami izražajo skrb zlasti glede estetske podobe mesta, na primer v javnih medijih, ter se je tudi v njihovi zavesti zasidralo mnenje o vrličkarstvu, ki degradira mestno vizualno podobo.

4.2 SPECIFIKE LJUBLJANSKEGA VRTIČKARSTVA

Čeprav nimamo primerjalne raziskave, s pomočjo katere bi opazovali družbene lastnosti vrličarske skupnosti, ki smo jih opazili na primeru ljubljanske, jih bomo kljub temu pojasnjevali kot nekatere specifične, ki oblikujejo ljubljansko vrličkarstvo. Tudi v raziskavah, kot smo že navedli, se opaža izrazito pomanjkanje podatkov o organiziranosti vrličkarjev in podobnih značilnostih, navaja se le to, da sta družbena kohezija in skupnostni duh načeloma močna v primerih urbanega kmetijstva (Dellstra, Girardet 2000, 54). Sicer pa naj že na tem mestu poudarimo, da intervju, ki je bil izveden z vrličkarico, sicer tudi podpredsednico društva, Marino Dolinar, nujno ne predstavlja interesov in mišljenja vrličarske populacije, kljub temu pa ga zaradi stopnje integriranosti te osebe v vrličarsko skupnost smemo do določene mere obravnavati kot relevantnega.

Na podlagi kvalitativnega raziskovanja z metodo poglobljenega intervjuja smo ugotavljali specifične ljubljanskega vrličkarstva na družbeni ravni. Ugotavljali smo povezanost in družbeno kohezijo v črnuški skupnosti vrličkarjev, ki pa je sicer nastala v konfliktnih

razmerah ter se po našem mnenju zato vzpostavlja tudi zlasti kot posledica intervence in konflikta. Tudi Simonetijeva je opozorila na dejstvo, da pred sanacijo območij ni bilo nobenih pobud za reševanje problematike s strani vrtničkarjev (Priloga B). Ta kohezija, ki izhaja iz konflikta, se odraža tudi v naslednji izjavi: »/.../ če pa se zavzemaš za vrtničkarje in si proti rušenju, potem se zavzemaš za vse po Ljubljani, ne samo za tiste, ki so imeli vse 'poštmano'« (Priloga A).

Podpredsednica vrtničarskega društva še opaža, da postaja dejavnost po eni strani popularna »modna muha«, kot to poimenuje, po drugi strani pa opozarja tudi na določeno stigmatizacijo ali boljše samostigmatizacijo vrtničkarjev. Govori namreč o tem, da je nekatere vrtničkarje »/.../ sram povedati, da so vrtničkarji. Za nekatere je sramota, če si sam prideluješ zelenjavo, in nočejo odražati nekih socialnih problemov /.../« (Priloga A). Nasprotno od tega pa opažamo na podlagi neformalnih pogovorov s posameznimi vrtničkarji tudi ponos, ker odraža samopreskrba s hrano določene spretnosti in veščine, ki jih uporabniki posedujejo, pridnost, iznajdljivost in še katere druge lastnosti, ki so pozitivno vrednotene znotraj skupnosti. Potrjuje se tudi teza, da narava predstavlja pobeg iz mestne realnosti, ker »vrt /.../ sprosti možgane« (Priloga A). S strani vrtničkarjev je značilno tudi nekritično gledanje na vrtničarsko dejavnost, kar je sicer iz njihovega vidika razumljivo, in sicer v smislu, da »negativnih posledic vrtničkarstva ni« (Priloga A). Tako se jim ne zdijo problematične niti črne gradnje in zidane ograje, čeprav so v nasprotju z mestnimi določili, saj so po mnenju intervjuvanke legitimne, ker gre za zavarovanje območja pred poplavljanjem. Določenih problemov se sicer zavedajo, ampak jih ocenjujejo kot manj pomembne v primerjavi z nekaterimi drugimi problematikami, kar se tiče varstva okolja, kjer bi lahko rekli, da gre za prelaganje odgovornosti negativnih posledic dejavnosti na druge aspekte delovanja družbe. Tudi začasno bivanje na vrtničku ni videno kot problematično, če se je vzpostavilo zaradi socialne nuje. Tako pa se v društvu vrtničkarjev ugotavlja tudi nesmiselnost sanacijskih posegov glede na današnje stanje z izjavo: »Še vedno je isto, še vedno je smetišče. Nič se ni spremenilo. Samo še dodatne smeti se nalagajo, ker zdaj vozi smeti sem cela Ljubljana, pa že tako je veliko nelegalnih odlagališč smeti v Črnučah.« (Priloga A).

Kar se tiče starostne sestave populacije vrtničkarjev, kjer Simonetijeva sicer ne zagovarja stališča, da so vrtničkarji zlasti starejši občani (Priloga B), čeprav raziskava *Vrtničkarstvo v Ljubljani* to potrjuje, pa tudi vrtničkarica v intervjuju opaža, da so to »/.../ večinoma upokojeanci in starejši z minimalnimi plačami in minimalnimi pokojninami, ki pa ne želijo prejemati

socialne pomoči in si tako sami pomagajo« ter da »ljudje morajo nekako preživeti in preživijo z vrtom in tako odpade denar za socialne primere« (Priloga A). V tem se poudarja tudi določen socialni vidik dejavnosti, ki pa bi ga država morala upoštevati kot prednost, saj vrtničkarstvo po intervjuvankinem mnenju pomeni tudi, da ljudje potem niso na »bremenih« države, v smislu denarnih socialnih pomoči. Izpostavil pa se je tudi »zdravstveni« vidik, kot pravi intervjuvanka, kjer izpostavlja, da vrtničkarji »/.../ hitreje rehabilitirajo po raznoraznih operacijah, da ne govorim, da noben ne potrebuje psihiatra, ker imaš tam dovolj sosedov /.../« (Priloga A) in podobne stvari. Poleg teh potreb, ki jih vrtničkarji sami izpostavljajo kot pomembne, pa imamo še naslednjo tezo, ki se sicer, kot smo opazili, pojavlja zlasti v državah v razvoju, vse pogosteje pa postaja aktualna tudi pri nas – to je teza o strategiji preživetja kot odgovor na gospodarsko krizo v sodobnem času. Kajti tudi pri nas se povečano zanimanje za vrtničke s strani vrtničkarjev povezuje z gospodarsko krizo, in kot pravi Marina Dolinar, »/.../ vsi bi imeli vrtove, ker dejansko glede na situacijo, ki je, pomenijo vir preživetja in to velik vir preživetja« (Priloga A).

Zaradi izražene nezadovoljstva vrtničkarjev nad estetsko podobo bodočih vrtničkarskih območij smo v intervjujih spraševali tudi o nujnosti enotnega estetskega reda. Simonetijeva meni, da je »/.../ ta pravilnik /.../ groba mera, minimalni standard reda, ki se ga bomo pri tem, ko bomo idejno zasnovi izdelali, držali. /.../ Jaz se tega, da bo to izgledalo grdo /.../, ne bi bala« (Priloga B). Tendence k zgledni estetski podobi pri urejanju vrtničkarskih območij je po njenem mnenju »napredek« ter znak »pozitivne ambicije«. Če upoštevamo, da pa gre za naravno okolje, kjer še narava sama prispeva svoj del k oblikovnosti, pa Simonetijeva ne pričakuje togosti območij v estetskem smislu. Gre za to, da so »/.../ okolja, ki delujejo prijetno in /.../ visoko kotirajo v kontekstu našega sprejemanja urbanega okolja, pestra, vendar pa so na nek način harmonizirana /.../ To, da se dorečeta velikost in materializacija, se mi zdi /.../ minimum za urbano okolje«. Kontrolirana in poenotena podoba pa pomeni tudi zvišanje sprejemljivosti določenega okolja (Priloga B). Predpostavljali smo tudi, da imajo v estetskem poenotenju in tudi rigidnosti območij svojo vlogo zlasti regulacijski mehanizmi in omogočanje nadzora, saj gre tudi za namene zamejitve samograditeljstva, kar se izpostavlja kot nujnost.

Želja po vedno več narave v mestu se povezuje tudi z zeleno velikostjo vrtničkov v Ljubljani, glede katere je bilo prav tako izražene veliko nezadovoljstva s strani vrtničkarjev, ki so imeli parcele, ki v velikosti močno odstopajo od sedaj določene velikosti vrtničkov. Simonetijeva

glede tega pravi: »/.../ 350 (kvadratnih metrov, op. p.) je parcela za individualno hišo, na kateri imate vi hišo, potem tam parkirate avto, imate vrt – malo okrasnega, malo zelenjavnega. To so parcele in o tem v urbanem okolju Ljubljane, ki ima pač tudi mnoge druge potrebe, ne moremo govoriti.« (Priloga B). Simonetijeva tudi meni, da zelo velike parcele in možnosti na njih pomenijo že »raj /.../, ampak mi zdaj ne govorimo o ustvarjanju raja, mi govorimo o pogojih najbolj gosto naseljenega dela Slovenije, v katerem želimo ponuditi prebivalcem tudi to (vrtičkarstvo, op. p.)« (Priloga B). Tukaj pa je racionalnostni kriterij znatnega pomena.

Glede na to, da so se v medijih pojavljali očitki s strani vrtičkarjev o zgolj kapitalističnih povodih za sanacijske ukrepe, kot smo ugotavljali tudi v intervjujih, pa Simonetijeva meni, da »kapitalizma za tem ni, takega najbolj brutalnega, zato ker nobeno od teh zemljišč ni bilo zato očiščeno, da bi se tam zgradila kakšna hiša, s katero bi nekdo po tajkunsko obogatel« (Priloga B).

Pri proučevanju potreb, ki jih posamezniki zadovoljujejo z vrtičkarstvom, lahko navedemo tudi pozitivnost pri spremljanju rezultatov lastnega dela uporabnikov, kar lahko povezujemo z oddaljevanjem od odtujenega dela in nazaj k primarni producerski vlogi posameznikov, ki neposredno uživajo produkte svojega dela.

4.3 VRTIČKARSTVO V RAZVOJNIH NAČRTIH MESTA

V različnih razvojnih načrtih mesta, ki zajemajo tudi vrtičkarstvo, se bomo med drugim ponovno osredotočili na estetski vidik oziroma na to, koliko pozornosti se je v razvojnih načrtih mesta v sklopu vrtičkarske dejavnosti namenjalo estetiki. Ker se že skozi celotno razpravo o problemu postavlja teza o marginalnosti estetskega vidika v vrtičkarski dejavnosti in se estetika opredeli kot pomembna šele, ko je v realni situaciji v navzkrižju z estetskim redom, nas zanima, koliko pozornosti se temu namenja že v sami osnovi in ne šele v sanacijskih načrtih. Sicer pa določujoče politike glede vrtičkarske dejavnosti pomembno prispevajo k razumevanju vseh nastalih okoliščin, prav tako je reševanje problematike zlasti odvisno od naravnosti in ustreznosti politik.

Upravljalci mesta in načrtovalci morajo po mnenju Jacobijeve in ostalih avtorjev oceniti številne dejavnike v specifičnem mestu in določiti vlogo, ki bi jo vrtičkarstvo lahko in moralo

imeti v mestu. Ti dejavniki so zlasti naravni pogoji, fizična infrastruktura in storitve, socio-kulturni pogoji, institucionalni pogoji in ekonomski pogoji. Znotraj naravnih pogojev se opredeljujejo zlasti podnebne značilnosti, pri čemer ni treba posebej poudarjati, da je v ugodnih klimatskih razmerah večja možnost za vrtničkarstvo pa tudi večje investicije, gledano iz stroškovnega vidika, niso potrebne. Pogoj fizične infrastrukture in storitev se nanaša zlasti na dostopnost prostora in vode, socio-kulturni pogoji pa na tradicije gospodinjstev glede vrtnarjenja in prehrabene preference ter navade. Institucionalni pogoji opredeljujejo sposobnost mestnih institucij v zagotavljanju ali vsaj neomejevanju dostopa do zemljišč in vode, kajti v mestih, kjer je pravni okvir restriktiven, se bo vrtničkarstvo vzpostavilo zlasti kot nelegalna aktivnost. Urbani trg dela ter pomanjkanje primernih in ustreznih možnosti dohodka v povezavi z nezadovoljivim povpraševanjem po pridelkih v kvantiteti in kvaliteti se nanaša na ekonomske pogoje, toda tu se upošteva tudi vrtnarjenje za komercialno pridelavo. Navedemo pa lahko tudi tako imenovane podporne dejavnike (*supporting factors*), ki uporabnikom olajšajo vključevanje v vrtničarske dejavnosti, tudi v smislu samopomoči pri preživetju nasproti drugim alternativam, hkrati pa lahko pripomorejo k prehodu vrtničkarstva iz neformalne, delno nelegalne dejavnosti k sprejeti legalni možnosti, ki lahko pripomore h kvaliteti življenja in tudi boljšemu socialnemu statusu. Ti dejavniki so komplementarni osnovnim pogojem in izboljšujejo urbano kmetijstvo oziroma vrtničkarstvo v mestih. Če pojasnimo le institucionalne podporne pogoje, ki se nanašajo na zmožnosti organizacij, politično sprejemanje, ki se tiče permisivnih oziroma podpornih zakonov do dejavnosti, ter v primeru tržne naravnosti dostop do različnih tržnih kanalov ter socio-kulturne dejavnike, kjer gre za sprejemanje dejavnosti s strani širše javnosti, stopnjo samoorganizacije in sprejemanje individualnih pravic do lastnine, kar se nanaša tudi na podvrženost agrikuturnih pridelkov kraji (Jacobi et al. 2000, 8–12).

Eno izmed orodij, ki ščitijo pred trenutnimi odločitvami in investicijskimi pritiski ter zagotavljajo trajnejše usmerjanje prostorske podobe ter s tem pomembno olajšujejo delo urbanistov, je mestni načrt (Simoneti 1998, 45). Če pogledamo **Dolgoročni plan mesta Ljubljana** ali **Ljubljana 2000** (1986) z vsemi dopolnitvami, ki vrtničkarstva ne obravnava kot samostojne rabe, marveč kot možno na posameznih območjih, je govora o estetskih vidikih bolj malo. Predvsem se nanaša na oblikovalske značilnosti območij trajno namenjenih vrtničkarstvu, ki jih plan opredeljuje in ki so v skladu s še nedavno veljavnim **Odlokom o vrtničkarstvu** (Ur. l. SRS 15/85). To pomeni ločitev vrtničkov med sabo in z območji za druge rabe z živo mejo ter predpisano velikost pritlične lesene lope. V Odloku o vrtničkarstvu iz leta

1985 najdemo informacije o podobi območij in njihovih ureditev, toda odlok je bil precej neupoštevane v realni situaciji (Simoneti 1997b). Razlogi za to so spet mnogoteri – velike potrebe po dejavnosti, neregulacija in podobno.

V novem **Prostorskem načrtu MOL**, kjer je opredeljeno urejanje prostora do leta 2027, so sedaj vrtičkarska območja v **Odloku o izvedbenem prostorskem načrtu MOL** integrirana kot ena izmed legitimnih rab prostora, in sicer spadajo v kategorijo območij zelenih površin¹⁵. Tako so opredeljena kot ena izmed zelenih površin (druge so še površine za rekreacijo in šport, parki, druge zelene površine, obcestna zelenica in podobno, zeleni obvodni pas, pokopališča). Natančneje to področje opredeljuje *Odlok o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup*. V razgrnitvi novega prostorskega načrta pa se vrtički umeščajo med tematske parke, med katere jih opredeljuje določena bistvena lastnost, ki jim daje prepoznavnost, in kjer so še športni in rekreacijski parki, pokopališča, živalski in botanični vrt. V novem prostorskem aktu poudarjajo, da so se s strani meščanov, ki so sodelovali, izpostavile potrebe po natančnejši opredelitvi območij in združljivosti s sosednjimi rabami. Tako je po njihovem mnenju potrebno zmanjšati razdalje med domom in vrtičkom, spoštovati vodovarstvena območja ter predpise glede gojenja rastlin. Predvidena je zlasti enotna funkcionalna in oblikovna zasnova, kar pomeni enotne ograje, urejeno parkiranje, način ravnanja z odpadki, oskrbo z vodo in urejene sanitarije (MOL; Ur. l. RS 3500-32/2007-31). Gre torej za odpravo glavnih težav, ki so bile prej opažene na vrtičkarskih območjih.

Sanacijski posegi in posledično konflikti, ki so izhajali iz njih, so prispevali k temu, da bo »v novem prostorskem načrtu vendarle zarisanih več /.../ lokacij«, da se bodo vzpostavili pogoji za nadzor nad to rabo z določeno »legitimno noto«, predvsem pa, da bo tudi delovala kot »sprejemljiva za tiste, ki se z njo ne bodo ukvarjali« in tiste, ki se jim je zdela moteča (Priloga B). To predstavlja pomembno spremembo za vrtičkarsko dejavnost v Ljubljani in naravnost k urbanemu percipiranju dejavnosti ter upoštevanju potreb urbanih prebivalcev.

Odlok o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup (2009) je veliko bolj izdelan v primerjavi s prejšnjim, čeprav se tudi pri tem opazijo pomanjkljivosti, pa tudi *Pravilnik za urejanje*

¹⁵ »/.../ V zelenem programu, se pravi park, mestni park in zelene površine ali pa javni prostor, to je ena kategorija, ki je v vsem razvitem svetu urbanistični moment. V tem programu je pa zmeraj tudi /.../ vrtiček. To pomeni, da za njih načrtujejo, da jih potem tudi vzdržujejo, da jih prenavljajo, da nove ustvarjajo, skratka, da gre za ene prepoznane programe, ki imajo v mestu prostor, v urbanističnih načrtih prostor /.../« (Priloga B).

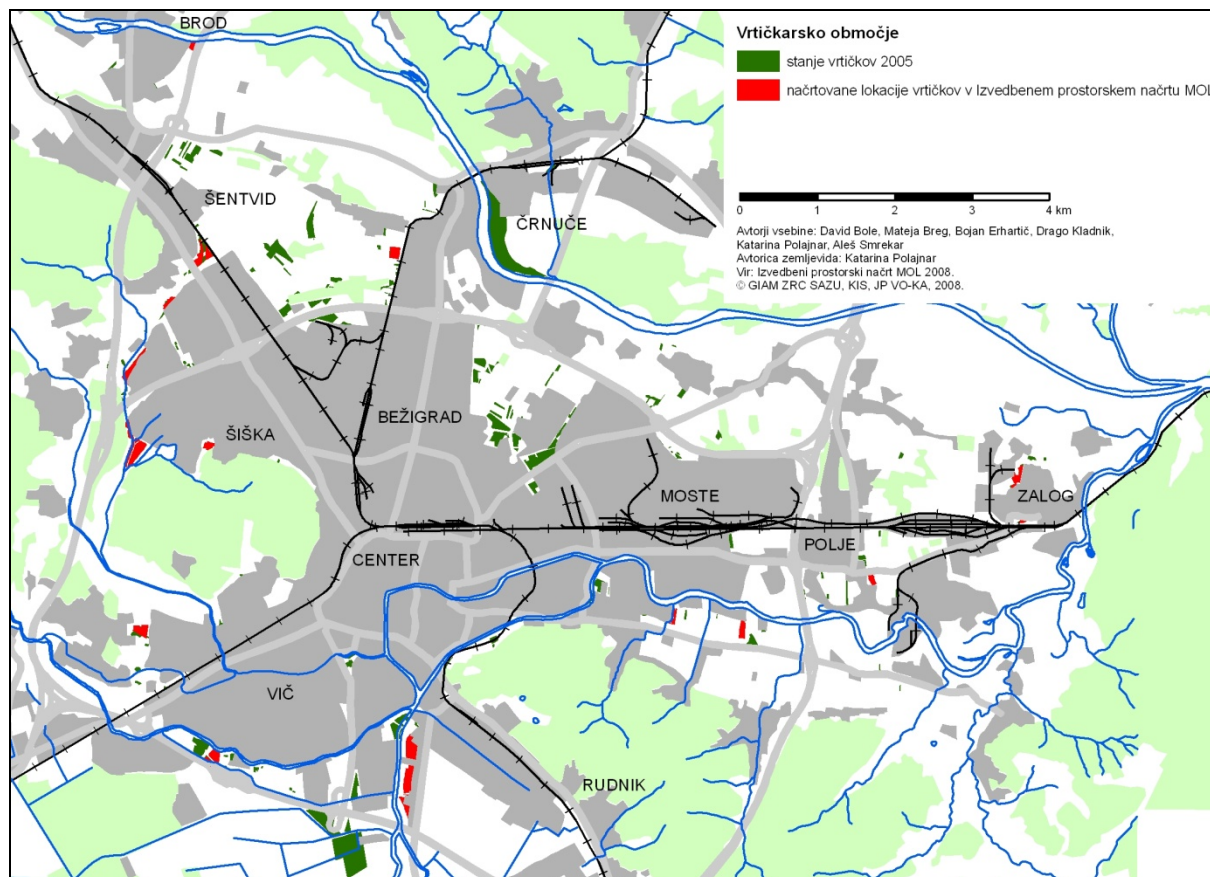
območij vrtilčkov v MOL še ni znan, ta pa bo opredeljeval točnejša pravila glede urejanja točne lokacije vrtilčarskih območij in podobno. Predvidene lokacije lahko vidimo na sliki 4.4.

V tem odloku namreč najdemo zaznavnejše spremembe, kar se tiče regulacije in nadzora, kar lahko povežemo z dejstvom, da se mestne službe zavedajo posledic neupoštevanja odloka in želijo vzpostaviti boljši in rednejši nadzor. Zaradi izrazito konfliktnih odnosov, ki so nastali ob sanaciji območij med uporabniki vrtilčarskih območij in mestnimi upravljalci, se želijo z redno regulacijo v prihodnje izogniti podobnim problemom. Spremembe se nanašajo tudi na izvajalce nadzora, saj je prejšnji odlok o vrtilčarstvu za pristojne izvajalce nadzora imenoval po našem mnenju precej splošno, namreč urbanistične, komunalne, kmetijske, sanitarne in veterinarske inšpekcije Mestne uprave za inšpekcijske službe (Ur. l. SRS 15/85). Pri tako splošni določitvi pristojnih služb se nam poraja vprašanje, koliko so te službe dejansko namenile nadzoru vrtilčarskih območij. Novi veljavni Odlok pa opredeljuje izvajanje nadzora nad deli območij, ki so namenjeni javni rabi (zelenice, poti, otroška igrišča, parkirišča in podobno) za delo Inšpektorata Mestne uprave MOL, nadzor nad ravnanji zakupnikov na vrtilčkih za delo MOL oziroma pristojnega organa preko skrbnikov zakupnih pogodb, hkrati pa obvezuje Inšpektorat ter pristojni organ, da enkrat letno podata poročilo Mestnemu svetu, »v katerem vsak iz svoje pristojnosti ocenita stanje na območjih vrtilčkov in po potrebi predlagata ustrezne ukrepe za ureditev razmer« (19. člen, 3. odstavek, Ur. l. RS 28/2009). Slednje po našem mnenju predstavlja pomembnejšo spremembo na področju regulacije dejavnosti, saj obvezuje pristojne službe k rednemu nadzoru. Kot smo že navedli, pa se izpostavljajo zadržki glede socialnega statusa kot enega izmed meril dodeljevanja vrtilčka.

Da je bil Odlok iz leta 1985 v veliki meri neupoštevan, je razvidno tudi iz dejstva, da so dve leti kasneje odredili **Odlok o spremembah odloka**, ki pa se je nanašal le na dva člena iz prvotnega odloka in je odredil povišanje denarnih kazni za neupoštevanje pravil (Ur. l. SRS 7/87). Tako lahko zaključimo, da se je pomanjkanje regulacije opazilo zgodaj, a k spremembam naravnane akcije ni bilo zaznati. Zanimivo bi bilo tudi proučiti, koliko vrtilčkarjev je bilo dejansko seznanjenih oziroma je poznalo Odlok o urejanju vrtilčkarstva na območju ljubljanskih občin. Delno lahko tezo morebitnega nepoznavanja odloka pojasnjujemo z vprašanjem iz anketne raziskave o poznavanju morebitnega pravilnika o vrtilčarstvu (Jamnik et al. 2009), pri čemer moramo poudariti, da se to vprašanje ni nanašalo specifično na Odlok. Kljub temu je bilo vprašanje zastavljeno na način, ki poznavalca Odloka spomni nanj, zato je presenetil podatek, da je 41 % anketirancev odgovorilo, da tak pravilnik

ne obstaja, česar pa še vedno ne moremo pojasnjevati kot nepoznavanje, saj vprašanje ni bilo specifično. Tudi pri afirmativnem odgovoru (13,9 %) ne moremo zagotovo trditi, da so se respondenti dejansko nanašali na odlok. Tako je večina odgovorila, da o tem ne vedo ničesar (45 %), kar pa nam deloma bolje pojasnjuje nepoznavanje mestnih določil glede vrtilčkarstva.

Slika 4.4: Vrtilčki v Ljubljani leta 2005 in označba načrtovanih lokacij v Izvedbenem prostorskem načrtu MOL



Vir: Vrtilčkarstvo v Ljubljani (Jamnik et al. 2009).

Za estetski vidik vrtilčarskih območij je v glavnem pomembna tudi lopa za shranjevanje orodja in druge opreme. Odločitev o možnosti postavitve objektov na območjih po mnenju Simonetijeve ni primarno oblikovalski pogoj, marveč prostorski in okoljevarstveni. V smislu oblikovanja pa je potrebno z ustrežno majhnostjo onemogočiti daljše zadrževanje ali celo bivanje v njih ter opredeliti namembnost le v smislu shranjevanja orodja in podobno. Kar se tiče opremljenosti območij, je zagotovitev določene vrste prostora za shranjevanje orodja in podobno nujna, izvaja pa se lahko na kolektivni ali individualni način. Kolektivni pri tem predstavlja racionalnejšo opcijo s stališča boljšega nadzora podobe, individualni pa je po njenem mnenju bolj zaželen s strani uporabnikov, toda težje obvladljiv v smislu podobe in

umestitve na parceli. Preveliko omejevanje uporabnikov vrtničarskih območij in previsoka standardizacija pri oblikovanju ter gradnji objektov namreč pomenita zadovoljitev le funkcionalne potrebe po objektu in zanemarjanje ostalih potreb (Simoneti 1997b, 18, 54). Glede na zlasti prostočasno in rekreativno naravnost dejavnosti je s stališča uporabnika prevelika rigidnost dojemana kot nezaželena, saj potemtakem resnično zadovoljuje le eksistenčne in fizične potrebe, nekatere psihološke pa zapostavlja.

Ker je na območjih dovoljena gradnja lop, ne pa tudi zidanih objektov, je bila v predlogu novega odloka opredeljena tudi vizualna podoba le-te. Vrtnički se bodo namreč oddajali v zakup z že pripadajočimi objekti za shranjevanje orodja ali brez njih, toda v slednjem primeru bo moral uporabnik, če bo želel imeti objekt, upoštevati tipske zasnove njegove izgradnje na podlagi idejne zasnove, ki je sestavni del zakupne pogodbe. V obrazložitvi predloga odloka se je glede tega izpostavljala pripomba ene izmed četrtnih skupnosti Ljubljane, in sicer o možnosti več tipov lop, ki se naj ponudijo vrtničarjem (Ur. l. RS 478-22/2008-10). Tudi Simonetijeva (1997b) trdi, da je povsem poenotena podoba objektov nepotrebna in nezaželena, s čimer se lahko strinjamo, saj če želimo vsaj do neke mere zadostiti individualnim estetskim vzgibom uporabnikov in upoštevati tudi njihovo estetsko zadovoljstvo, je potrebno stopiti izven povsem standardiziranih okvirov. Kljub temu se pripomba ni upoštevala, saj Odlok ne omogoča postavitve različnih tipov lop, zagotavlja pa se v splošnem, da je »predvideno celovito in enotno urejanje območij vrtničkov, kar bo zagotavljalo dober estetski učinek in večjo urejenost v prostoru« (Ur. l. RS 478-22/2008-10).

Pri tem, kako so vrtničarska dejavnost in območja opredeljeni v novi vrtničarski politiki, opazamo pojav prehoda iz reflektivnih krajev v bolj instrumentalne prostore. Če upoštevamo vse razsežnosti teh dveh tipov prostorov, vidimo, da je dejansko prejšnje stanje odražalo reflektivnost, ki je omogočala tudi samorealizacijo posameznika v določenem segmentu načina življenja. Tezo prehajanja iz reflektivnih krajev v instrumentalne prostore z novo vrtničarsko politiko bomo podkrepili z nizanem nekaterih značilnosti teh dveh oblik. Značilna znotrajsistemska lastnost reflektivnih krajev je namreč prav raznovrstnost v praksah, medtem ko gre pri instrumentalnih prostorih zlasti za standardizacijo. Reflektivne kraje označujeta tudi razločljivost med sistemi in izrazita individuacija, ko gre za procese preobrazbe, pri instrumentalnih prostorih pa je ravno nasprotno. Pri slednjih gre namreč za univerzalnost, procese preobrazbe pa narekuje globalizacija. Tako so instrumentalni prostori nasproti reflektivnim homogeni, univerzalni, medtem ko se pri reflektivnih odražata ravno

heterogenost in partikularnost. Z vidika opravnosti so prvi nujni in koristni, reflektivni pa iz vidika dogodkovnosti izražajo željnost in kontekstualnost. Medtem ko so prvi trajni, so drugi začasni, pri instrumentalnih pa še gre zlasti za kognitivno utilitarnost teh prostorov, medtem ko gre pri reflektivnih za izraznost, torej za simbolno-estetsko ekspresivnost (Hočevar 2000, 41, 142). Pri tem gre poudariti, da nismo opisali vseh značilnosti dihotomije instrumentalnost – reflektivnost, ampak tiste, ki najbolj označujejo in potrjujejo našo tezo glede vrtilkarskih območij. Vrtilkarska območja so torej pred začetkom sanacijskih procesov odražala vse značilnosti reflektivnih krajev, kar je med drugim tudi posledica neregulacije. Z uveljavitvijo in predvsem upoštevanjem novega odloka bo vrtilkarstvo standardizirano opredeljeno vse od oblikovnih značilnosti pa do praks in rabe, ki se bo odvijala na območjih. Če primerjamo z drugimi vrtilkarskimi območji v večjih metropolah razvitega sveta, bo potemtakem tudi ljubljanska primerljiva z vidika vizualne podobe, dejavnosti, ki pa so mogoče na vrtilkarskih območjih, pa so v nekaterih mestih¹⁶ opredeljene mnogo širše kot v Ljubljani. S stopnjo univerzalnosti, ki je določena v Ljubljani, se bo izničevala raznovrstnost.

Da bi ugotovili, kolikšno vlogo ima estetika pri vzpostavljanju reflektivnih prostorov, katerih je že imanentna značilnost ravno izraznost v smislu estetske ekspresivnosti, bomo vrtilkarsko območje obravnavali še v kontekstu urbanega prizorišča. Urbano prizorišče je namreč potencialno lahko vsak odprt ali zaprt javni mestni prostor ter zasebni prostor s pretežno javnim dostopom in tudi vsaka oblika prostorske situacijske postavitve, ki ima v različnih kontekstih minimalne občasne ali trajnejše lastnosti krajevnosti (*placeness*). Pri tem se izpostavlja tudi spremenjena vloga družbenih in fizično-prostorskih razsežnosti urbanega prostorjenja, ki se med drugim odraža tudi v izrazitem pomenu vizualno-simbolnih, zlasti estetskih načel, ko gre za reprodukcijo ali (pre)oblikovanje prostorov (Hočevar 2000, 138–139).

Tudi Jože Plečnik, ki je poznal antično kompozicijo v arhitekturi in urejanju prostora pravi takole: »Klasiki so imeli fin občutek za linijo in proporcijo, duše pa ni v njih /.../« (Kurent

¹⁶ Primer Dunaja je eden izmed takih, kjer vrtilkarsko območje odraža zlasti prosti čas, saj so za razliko od ljubljanskih vrtilkarskih območij posamezni objekti na vrtilkih grajeni na podlagi pravil o gradnji objektov. Vrtilki so najpogosteje urejeni kot negovane zelenice ter gredice za grmovnice in okrasno cvetje ter tako v primerjavi z ljubljanskimi vrtilki, kjer je v ospredju pridelovanje zelenjave, le na redkokaterem dunajskem vrtilku gojijo zelenjavo. Vsi vrtilki, vključeni v vrtilkarsko območje, so redno vzdrževani in izkazujejo lepo ter urejeno podobo. V primerjavi z ljubljanskimi vrtilki je na splošno na avstrijskih in nemških vrtilkih ukvarjanje s pridelovanjem zelenjave slejkoprej le izjemoma način preživljanja prostega časa, kajti večina ljudi predvsem »uživa v naravi« (Jamnik et al. 2009).

1992, 100). Lahko bi rekli, da gredo danes isti očitki nekaterim urbanističnim težnjam in spremembam v prostoru, ko gre za vprašanje naravnosti tovrstnih sprememb k javnemu interesu.

5 UKREPI, KONFLIKTI IN REŠEVANJE LJUBLJANSKE SITUACIJE VRTIČKARSTVA

Vprašanje narave v sodobnih postmodernih mestih je bistveno več kot nostalgija po naravi, saj predstavljajo zelene površine v mestu simbolni in praktični element kakovosti mesta (Kos 2008, 7). Iz tega sklepamo, da so posegi v mestne zelene površine lahko občutljivo področje in potencialno privedejo do konfliktov med mestnimi upravljalci in meščani, kjer se zelene površine očitno dotikajo več aspektov v kvaliteti življenja. Ker gre pri vrtičkarstvu za eno izmed mnogih dejavnosti v okviru mestnih zelenih površin, ki se lahko razvije skladno z mestnimi potenciali in ne zgolj iz potrebe, ki jo izražajo meščani (Simoneti 1997b), je tendenca k ureditvi smiselna. Situacija na vrtičkarskih območjih je zahtevala ureditev, ki je po nekaterih mnenjih vrtičkarjev potekala skrajno, zato se je v novonastali situaciji izpostavila potreba po učinkovitih mehanizmih reševanja in urejanja problematike. To je v teku z novo vrtičkarsko politiko. V tem primeru bo potreben kompromis med obema stranema, da bo dejavnost še vedno zadovoljevala potrebe uporabnikov, hkrati pa bo v skladnosti z mestnimi določili.

Problem pri tej neformalni dejavnosti je tudi ta, da mestni upravljalci ponavadi reagirajo na vzpostavljeno stanje namesto ustreznega delovanja že prej. Vrtičkarstvo tudi ni prioriteta v načrtovanju, ampak je videno kot ena izmed možnosti uporabe naravnega prostora v mestu (Jacobi et al. 2000, 24). Do rušilnih potencialov pa pride po Kosovem mnenju, če med rigidno formalno in bolj fleksibilno neformalno prakso ni vzpostavljena vsaj minimalna komunikacija (Kos 1994, 50). Ta primanjkljaj komunikacije se poudarja iz večih strani. Tudi vrtičkarji sami poudarjajo, da so na primer na predlog Odloka o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup podali pripombe, ki pa niso bile upoštevane. Pomembnost sodelovanja javnosti v posegih urejanja prostora je lahko učinkovita na večih nivojih, zato bomo to dejstvo kasneje povezali z reševanjem problematike.

Pri klasičnem urbanizmu gre namreč za to, da se poskuša za vsako funkcijo odrediti ustrezen prostor, cono. Namen tega je preprečiti prikrievanje in motnje pri izvajanju določene funkcije (stanovanjske, delovne in prostočasne), ker pa to v praksi ni nikoli povsem izvedljivo, so konflikti normalni urbani pojav. V novem obdobju, kjer spremembe nakazujejo konec modernističnega funkcionalizma, pa gre za omogočanje kohabitacije oziroma pluralizma funkcij v konkretnem prostoru (Kos 1992, 78).

V starih prestolnicah in mestih, če mednje štejemo tudi Ljubljano, so prebivalci pogosto začeli dojemati urbanistične posege v prostor kot uničevanje mesta v prid urbanizma. Zadržki niso popolnoma brez osnove, saj se lahko zgodi, da se pojavi nasprotje med načrtom in fizično aplikacijo tega načrta, na tej ravni pa zaznamo tudi protislovnost urbanizma in namembnost zidave. Cilj racionalne prostorske regulacije je po Rotarju zabrisati razlike med lokalitetami, jih naturalizirati na isti način, kot se prikrivajo razredne razlike (Rotar 1981). Gre torej za prikrivanje razredne neenakosti, ki bi jo naj skrila prostorska segregacija.

Dvomi okrog vrtničarske dejavnosti se pojavljajo okrog skrbi, da bi podpora tej dejavnosti spodbudila preveliko priseljevanje iz ruralnih v urbana območja in da bi se zmanjšala podpora kmetijstvu na ruralnih območjih. Najpogostejši argument s strani urbanih planerjev je ravno to, da naj se agrikulturne prakse omejijo na ruralna območja, saj lahko ta dejavnost sicer ovira določene bolj produktivne uporabe zemljišč v mestih. Ta argument se nanaša tudi na vrtničarstvo kot oviro urbanega razvoja (Mougeot 2000, 24). Za uspešen razvoj vrtničarstva pa je potrebno po mnenju Simonetijeve težiti k vzpostavljanju zavesti, da obvladana dejavnost ne predstavlja grožnje drugim rabam in okolju (Simoneti 1997b, 65). Tako se osnovno vprašanje nanaša na načine usklajevanja različnih uporab istega prostora.

Uršič in Hočevar (2007) menita, da bo za preseganje protiurbane ideologije potrebno dopuščati, celo vzpodbujati sodobne prostorske zasnove v mestih, ki vključujejo tako vizualne kot simbolne zasnove ter tako poskušati presežati ta primanjkljaj v urbanem življenjskem stilu. Potrebno bo torej vzpostavljati reflektivnost urbanega. Nesmiselno bi bilo namreč postavljati izrazito urbane zahteve, saj so Slovenci, tudi če so prebivalci mest, identitetno močno povezani s podeželjem. Tako bi izključevanje obstoječih prostorskih vrednot in zato rušenje obstoječih razmerij lahko sprožalo konfliktno situacijo, ki bi posledično lahko privedle do oviranega prostorskega razvoja. Na tem mestu se zdi smiselno povezovanje prevladujočega načina bivanja z drugimi bivanjskimi vzorci ali pa postopno uveljavljanje bolj urbanih življenjskih praks. Tako so tudi v situaciji z vrtničarji nastali izrazito konfliktni odnosi, ki so se odražali celo skozi oblike nekonvencionalne politične participacije (na primer protesti) uporabnikov vrtničarskih območij. Vprašanje pa se postavi, če se nanašamo na postopno uveljavljanje urbanih praks, kaj narediti v primeru, ko je dejavnost že po svetu uveljavljena urbana praksa, a se pri nas odraža v drugačnih razsežnostih in oblikah. Je torej smiselno spreminjati vzorce in slediti svetovnim, evropskim trendom, kjer sistem funkcionira, čeprav so pri nas drugačne okoliščine in drugačni urbani sistem? Bistvene spremembe so se

začele s sanacijo leta 2007, za kar lahko rečemo, da je prišlo do izrazito urbanih zahtev, ki jih uporabniki niso bili sposobni konzimirati ter so jim začeli nasprotovati. Prišlo je do rušenja obstoječih praks in razmerij, in sicer v zelo kratkem času in ne postopoma, zato je prišlo tudi do izrazito konfliktnih odnosov. Ukrepi se nadaljujejo z novo vrtičkarsko politiko, ki pa predstavlja precej radikalno spremembo za uporabnike vrtičkov, ki so bili vajeni drugačne rabe in predvsem dejstva, da so imeli pri rabi in urejanju prostora ter celo v izbiri lokacije povsem proste roke. Te spremembe, ki sicer načelno popolnoma ustrezajo dejavnosti, pa zaradi dolgotrajne neregulacije v večini primerov precej odstopajo od situacije, ki se je vzpostavila na prejšnjih območjih.

Prostorske vrednote igrajo tudi pomembno vlogo pri današnjem prostorskem razvoju Slovenije, kjer kljub poskusom spreminjanja, dopolnjevanja, korigiranja prostorskih procesov ne prihaja do formalno zelenih prostorskih učinkov. Prebivalci preko določenega načina življenja namreč posegajo v trende prostorskega razvoja. V zadnjem času pa so nasprotno precej vidni formalno nezaželeni prostorski procesi, ki so prav tako do določene mere povezani s protiurbanimi prostorskimi vrednotami (Uršič, Hočevar 2007, 88). Se pravi, če trendi prostorskega razvoja težijo k večji urbanosti in urbanizaciji, so prostorske rabe, katerim so podlaga protiurbane vrednote, lahko v izrazitem protislovju z njimi in nastopajo kot omejevalni dejavniki.

Če uporabimo Uršičev in Hočevarjev termin, lahko rečemo, da bomo v korigiranju dejavnosti potrebovali ustrezen »bivanjski urbano ruralni kompromis«, kjer bo šlo za prilagoditev prostorskega razvoja in postopne spremembe namesto radikalnih, hitrih sprememb (Uršič, Hočevar 2007, 120). Kajti ekskluzivizem je ravno indikator antiurbanega razpoloženja, saj so kompromisi med različnimi interesi del vsakodnevnih rutine v urbanem prostoru (Kos 1998, 80).

5.1 KAM JE PRIVEDLA NEREGULACIJA?

Če želimo pojasnjevati, zakaj se je vrtičkarstvo na nedovoljenih in neprimernih območjih tako dolgo obdržalo, odgovor gotovo leži v nizki ali nični regulaciji teh območij. Če to tezo razložimo skozi pojasnjevanje procesa, kako se določena vrtičkarska lokacija, ki ni bila določena, vzpostavi, gre ta proces zlasti na račun utrjevanja prepričanja, da ne bo sankcij in je lokacija tako »pridobljena« in »varna« s stališča uporabnika (Priloga B).

V tem kontekstu Mlinar izraža kritiko nad togostjo v politiki in planiranju ter prožnostjo oziroma nedoslednostjo pri uresničevanju planov. Izpostavlja tudi problem nedoslednosti v primerih in trenutkih, ko bi bili potrebni »brezkompromisna doslednost« ter neprilagodljivost, ko bi bila potreba po odprtosti za posebnosti ljudi in okolja (Mlinar 1993, 433). Če to tezo uporabimo za primer vrtničkarstva, opazimo ravno to – nedoslednost reguliranja dejavnosti, kar je vodilo v neprimerno stanje in pri novem urejanju precejšnja togost, kjer bi bila prilagodljivost na nekatere želje in potrebe ljudi dobrodošla.

Nastala situacija na vrtničarskih območjih je zahtevala sanacijo in Simonetijeva je predlagala sanacijski scenarij, ki bi bil delo pristojnih mestnih služb in ustreznih strokovnjakov. Širjenje bi se po njenem mnenju zajezilo z uradno prepovedjo neposredne oddaje zemljišč v najem za vrtničke, narediti bi se morala evidenca stanja in na podlagi le-te načrtovanje naprej, pa tudi nujnost članstva v društvih, torej organiziranega vrtničkarstva, bi po njenem mnenju znatno pripomogla k boljšemu funkcioniranju dejavnosti v skladu s pravili in zahtevami mesta. Nujna bi bila tudi obdelava posameznih območij v smislu prostorskih in okoljevarstvenih sprejemljivosti ter tudi določitev oblikovalsko ureditvenih pogojev za nadaljnji razvoj dejavnosti na posamezni lokaciji oziroma za argumentacijo za odstranitev dejavnosti iz območja (Simoneti 1997b, 64). Ti predlogi so sicer navedeni kot predlogi za sanacijo, toda v bistvu so smernice regulacije, ki bi naj pripomogle k temu, da kasnejša sanacija območij ne bi bila potrebna. Konkretnější predlog za sanacijo, ki ga navaja, je predvsem ta, da je v interesu mesta, da se posamezni vrtnički v sivih conah in v neorganiziranih oblikah odstranijo ter da je strokovno posredovanje pri opredelitvi rabe na potencialnih vrtničarskih območjih, kjer lastnina zemljišč ni merodajna, nujno (Simoneti 1997b, 64).

Konfliktna situacija v boju za ljubljanske vrtničke pa ni osamljen primer, saj poznamo tudi primere iz drugih razvitih držav. Ko so na primer v mestu New York dali na dražbo 600 vrtničkov, kar bi naj pripomoglo k reševanju stanovanjske krize, so se vrtničarske skupine združile v boju za realne stanovanjske rešitve za tiste z nizkimi dohodki, ampak brez odstranitve vrtničkov. Tako so organizacije kot *Trust for Public Land* kupile najbolj ogrožene vrtničke, *Bette Midler's New York Restoration Project* pa je kupila preostale vrtničke. Tudi javni stanovanjski projekti vedno bolj vključujejo prostore za vrtničke, za katere je mogoče pridobiti dovoljenja ali najemne pogodbe. Tega pristopa se poslužuje še mnogo razvitih mest, kot so London, San Francisco in Seattle (Bourque 2000, 133).

Zaradi naraščajočih problemov in širjenja vrtičkarske dejavnosti brez ustreznega nadzora so se že zelo zgodaj pojavile potrebe po sanaciji območij in bolj usmerjeni, načrtovani dejavnosti, ki bi zajemala od načrtovanja lokacij do oblikovanja območij ter tako iz dejavnosti izključila neformalno prostorjenje. Tako je neregulacija vodila do potrebe po sanaciji, kar je vodilo do dejanske sanacije območij, kar pa je privedlo do nezadovoljstva uporabnikov in konfliktov med njimi in mestnimi upravljalci. Za preseganje takega razpoloženja pa bo potreben dovršen in smiselni urejevalski scenarij.

5.2 UKREPI PROTI VRTIČKARJEM

Novo vrtičkarsko politiko in ureditev prostora v skladu z njo lahko razlagamo na treh nivojih vidika zidave, ki so bili včasih¹⁷ poenoteni, danes pa temu ni tako. To so umetniški, tehnični in urbanistični vidik. Lahko rečemo, da se z novo vrtičkarsko politiko vsaj deloma želi tej družbeni skupini, torej vrtičkarjem, vcepiti takšno »moralo, ki bo ustrezala kriterijem reda in miru vladajoče ideologije« (Rotar 1981, 268).

Če ponovno poiščemo korelacije oziroma primere v zgodovini, naletimo na dejstvo, da so se praktično vsi večji urbanistični posegi absolutistične monarhije in v 19. stoletju zagovarjali kot asanacijski posegi in tako je javna higiena postala orodje za obvladovanje prebivalstva. S tem pa mislimo tako sanitarno kot socialno asanacijo; socialna v smislu odpravljanja krajev, ki niso v skladu z že uveljavljeno družbeno organizacijo.

Po Rotarju je represija v mestu, ki je v ozadju humanitarnega diskurza urbanizma in urbane sociologije, navzoča tako v socialistični utopiji kot v urejevalskem in načrtovalskem diskurzu države. V okviru kapitalistične ekonomije je represija namreč nujna, saj sicer ta sistem ne bi mogel delovati, hkrati pa se ne more legitimirati drugače kot s prikrievanjem nujnosti represije z načelno dobrohotnostjo. V tem diskurzu gre za prepletanje različnih ideologij, od tehnicizma, ekonomizma do morale in estetike (Rotar 1981, 140, 242).

Sanacija vrtičkarskih območij se je tako začela s popolno odstranitvijo vrtičkov na območju in v bližini Žal, delno odstranitvijo vrtičkov v Črnučah in odstranitvijo več manjših, posameznih vrtičkov ponekod po Ljubljani. Ko gre za reševanje problematike črnih gradenj s prisilno

¹⁷ S tem mislimo na primer na čas Ludvika XIV. znotraj akademske arhitekture (Rotar 1981, 202), ko so veljala povsem drugačna načela in cilji arhitekture kot danes.

odstranitvijo objektov, kar lahko povežemo tudi s sanacijo vrtničarskih območij ne glede na to, ali je šlo za sanacijo črnih gradenj ali za sanacijo območja, kjer vrtničarstvo ni primerna raba, Gantar izpostavlja zanimivo tezo o tem, zakaj »država vedno izgubi«. V takih scenarijih se namreč pogosto pojavi povsem logično nasprotovanje nezakonitih investitorjev, pojavijo pa se tudi v nekaterih primerih politični pritiski, pritiski s strani javnosti, neustrezna opremljenost ekip za rušenje, moralno in politično obtoževanje inšpektorjev in podobno (Gantar 1993, 441). Podobne posledice je imela sanacija vrtničarskih območij. Od obtoževanja, da gre le za kapitalistične in politične motive, do moralnega obtoževanja (zakaj se je rušilo ravno v času razcveta pridelka, kjer se je nakazovalo na »brezsrdnost« izvršiteljev), do pritiskov javnosti (protesti) ter očitjanja neustreznih postopkov pri rušenju (kritika, da ni bilo ločevanja odpadkov, da izvršitelji niso bili ustrezno zaščiteni in podobno). Upravljalci s prostorom se tako nemalokrat znajdejo v precepu – izvršitev rušenja pomeni nezadovoljstvo in nezaupanje v sisteme, preprečitev teh načrtov pa diskreditacijo sistema samega.

Največji problem je po Simonetijinem mnenju (Priloga B) bil ta, da se je rušilo in saniralo, še preden so bile zagotovljene nove, primernejše lokacije. Po njenem mnenju je to le še stopnjevalo nezadovoljstvo uporabnikov. Za problematično se izpostavlja tudi začetna retorika s strani mestnih služb, ki je bila »preostra« oziroma neprimerna.

Predpostavka je bila, da sedaj ne bo več takega interesa za vrtničke ob novi, strožji ureditvi, kar je s svojim mnenjem potrdila tudi Simonetijeva. Del samoorganizacije na vrtničarskih območjih se nanaša namreč tudi na to, da je bilo v večini primerov brez plačila oziroma z zelo nizkim plačilom najema lokacije, da je bilo delovanje povsem prosto in svobodno, tudi izbira lokacije je bila nenazadnje povsem prosta izbira. Ob določitvi lokacij, pravil in tudi cene za najem vrtnička pa se vse to spremeni in lahko pričakujemo delni osip zainteresiranih uporabnikov.

5.3 REŠEVANJE PROBLEMATIKE

Izpostavlja se potreba po socialno pravični regulaciji uporabe prostora, ki je redka dobrina, za stabilno delovanje družbe (Kos 1994, 52). Za Castellsa je navzočnost države pri obravnavanju urbanih problemov nujna, saj država po njegovem mnenju nastopa kot »investitor na ekonomski ravni in administrator na tehnični in politični ravni«. Tako igra vlogo »urejevalca

vsakdanjega življenja množic«, saj je »organiziranje prostora dejansko krinka za vnaprejšnje določanje, kako bodo ljudje preživljali čas« (Castells v Rotar 1981, 50). Ta teza ustreza našemu primeru vrtičkarstva, saj je država z novimi ukrepi in novo vrtičkarsko politiko do potankosti organizirala vrtičkarski prostor, ki ne predvideva in niti omogoča nič drugega kot le vrtičkarsko dejavnost (ter s tem posredno izključuje vse druge dejavnosti, ki so se prej odvijale na vrtičkarskih območjih) bodisi iz socialne nuje bodisi kot rekreativna dejavnost in si s tem zagotavlja načelno možnost za popolno, vseobsegajočo regulacijo. Določitev, kako bodo ljudje v prihodnosti preživljali čas na novih vrtičkarskih območjih in v skladu nove vrtičkarske politike, je jasno načrtana.

Rešitev je demarginalizirati pojav in uveljaviti mrežo nadzora, predvsem pa tudi sodelovanja. Vrtičkarstvu ne gre odreči vloge, ki jo predstavlja za meščane, ampak dejavnosti dati posebno mesto tudi v bodočih prostorskih načrtih mesta. Vrtičkarstvo je dejavnost, ki jo je potrebno načrtovati, potrebna pa sta tudi usmerjen razvoj in praksa nadzora. Z usmerjenim načrtovanjem se lahko ustrezno določi funkcionalna površina, pri kateri so pomembni časovni vidiki (trajna ali začasna območja), lokacija (mestne ali robne lokacije) in tudi kombiniranje dejavnosti z drugimi pristočnimi aktivnostmi (Simoneti 1997b).

Potreben je učinkovit mehanizem načrtno umestitve dejavnosti v prostor pod strokovnimi pogoji urejanja ter obvezno povezovanje vrtičkarjev v društva, ki bodo v različnih procesih dejavnosti služila kot posredniki. Dolgoročno se želi iz mesta izkoreniniti neorganizirano spreminjanje mestnih območij v vrtičkarska. V nuji po ureditvi Simonetijeva poudarja vzpostavitev meril in pogojev za delovanje vrtičkarstva v mestu ob neposrednem sodelovanju z meščani pri urejanju in vzdrževanju javnih zelenih površin, ki bi nadomestile aktivnost tistim meščanom, ki niso uporabniki oziroma se ne vključujejo v vrtičkarsko dejavnost (Simoneti 1997b). Za zagotavljanje javnih interesov ni dovolj le mestni denar, pomembne so še investicije (Simoneti 1992, 108), zato je potreba po ustreznih in učinkovitih rešitvah še toliko bolj pomembna.

Sodelovanje med različnimi akterji na različnih nivojih in v različnih sektorjih je nujno, če hočemo doseči vrtičkarsko dejavnost, ki ne bo več neformalna in individualna aktivnost. Gre za raziskovanje dejavnosti, oblikovanje različnih politik in aktivno pristopanje k problemu (Jacobi et al. 2000, 20).

Različne uporabe mestnega prostora pripeljejo do problema usklajevanja oziroma razmejevanja. Kos v reševanju take problematike vidi dve rešitvi – prva se nanaša na najbolj natančno mogočo regulacijo, ki upošteva interese enih in drugih družbenih skupin ter je tako sprejemljivost udeležencev z različnimi predstavami o konkretnem mestnem prostoru kar najbolj večinska, druga pa se nanaša na opredelitev konkretnih »praznih« prostorov, kjer določena skupina javnosti relativno avtonomno regulira delovanje (Kos 1992, 80). Če za kriterij vzamemo ti dve rešitvi kot edini mogoči, je opaziti, da so se mestni upravljalci v reševanju vrtičkarske problematike lotili prve možnosti. Predvideva se visoka stopnja regulacije, ki bi naj zadostila večini uporabnikov prostora, problem pa nastane pri percepciji tega s strani uporabnikov. Z dodeljevanjem določene količine mestnega javnega prostora eni interesni skupini v namen specifične dejavnosti pomeni, da so drugi mestni prebivalci za ta prostor »oškodovani«, hkrati pa dodatni problem predstavlja, ko tudi tarčna skupina uporabnikov ni zadovoljna s tako ureditvijo. Predpostavljamo namreč, da se bo interes vrtičkov z novo ureditvijo zmanjšal bodisi zaradi prevelikih stroškov, ki so določeni za to dejavnost, bodisi zaradi prevelike regulacije dejavnosti, ki prej skorajda ni bila regulirana, bodisi zaradi katerih drugih, manj očitnih razlogov. Te predpostavke smo do določene mere potrdili s kvalitativnim raziskovanjem (Priloga A, Priloga B).

Simonetijeva pravi, da so res uspešne le tiste ureditve, ki so nastajale v sosledju načrtovalskih aktivnosti od analize potreb do izvedbe rešitve v prostoru in dalje do trenutka, ko je treba načrtovati prenovu ali novo ureditev. Sredstva in delo, ki jih zahteva urejanje vitalnega javnega prostora, presegajo začetne investicije, zato je potrebno kot del urejanja predvideti tudi spremljanje stanja, proučevanje potreb, dobro vzdrževanje, načrtovanje prenove in vključevanje uporabnikov v iskanje rešitev (Trajekt).

Raziskovanje

Usmerjanje urbanega razvoja je možno le, če poznamo njegove glavne značilnosti (Mlinar 1978, 4), kar pomeni, da je za učinkovito delovanje ukrepov ali sprememb v urejanju prostora potrebno najprej raziskati problematiko in najti konceptualne rešitve, ki nadalje vodijo v konkretne. Simonetijeva izpostavlja nujnost raziskovanja z namenom ugotovitve, kolikšna je potreba po vrtičkih in skladno s tem poskus optimalnega zadovoljevanja te potrebe (Priloga B). Če namreč obstaja potreba in ne bo zadovoljena s strani mestnega urejevanja, bodo posamezniki vedno našli neformalne prostorske niše in potrebe zadovoljevali na tovrstne načine, kakor je to potekalo do danes.

Pri raziskovanju potreb meščanov je posledično smiselno raziskovati tudi rezultat določenih ukrepov in ureditev – torej raziskovati zadovoljstvo uporabnikov določenih površin in potem skladno s tem uvajati tudi spremembe. Kajti reševanje problematike ni enkratna dejavnost, ampak je po našem mnenju kuntainiran proces.

Komunikacija in komunikacijski mehanizmi

Sodelovanje javnosti pri načrtovanju odprtih javnih prostorov, na katero bodo morebitne spremembe zlasti vplivale, se vedno bolj izpostavlja kot pomembna funkcija. Kajti odprtost za vse, ki želijo sodelovati, pomeni tudi vzpodbujanje predanosti in odgovornosti ter obenem razelektri potencialno konfliktno razpoloženje (Kozoderc, Bučar Draksler 2008). Neposredna vpletenost prebivalcev v postopke prostorskega načrtovanja in izvedbe kaže tudi na pomemben učinek, kjer gre za določeno stopnjo recipročnosti in kompromisa. Sodelovanje namreč pripomore k temu, da se na novo ureditev in spremembo prebivalci lažje navadijo ter se z njo poistovetijo. Aspekt istovetenja s prostorom je tudi pomemben pri oblikovanju odnosa do prostora, kar se odraža v rabi, saj gre pri neposrednem sodelovanju tudi za delitev odgovornosti oziroma občutek soodgovornosti (Simoneti 1997a, 55).

Za sodelovanje javnosti kot pomembnega in upoštevanega partnerja v diskusijah o spremembah pa se izraža potreba po organiziranem delovanju uporabnikov, ki naj razvijejo lastne, ampak realne vizije razvoja svojih aktivnosti in območij, sicer se lahko zgodi, da so jim strategije, postavljene s strani mestnih upravljalcev in načrtovalcev, vsiljene (Jacobi et al. 2000, 23). Da bi bilo sodelovanje ljudi v urejanju in vzdrževanju javnih zelenih površin učinkovito, je potrebno krepiti njihove sposobnosti za izražanje potreb in želja, planiranje mora biti odprto in omogočati alternativne rešitve, ki generirajo ideje uporabnikov in tako krepijo njihovo kreativnost (Simoneti 1997a, 28). Tako lahko pridemo do optimalne in kompromisne povezave javnega interesa in urbanističnega urejanja. Vključenost posameznikov v sodelovanje in upoštevanje njihovih želja pa lahko privede tudi do večje pripravljenosti ljudi na upoštevanje pravil in na splošno do bolj odgovorne rabe prostora, kjer prebivalci sooblikujejo svoje lastno okolje.

Za izboljšanje toka komunikacije med mestnimi upravljalci in vrtičkarji ter v preprečitev negativnih posledic, ki izhajajo zlasti iz neformalnih rab prostora v okviru te dejavnosti, ima organizirano vrtičkarstvo, torej društvene formacije, vsekakor prednosti. Tukaj gre za neke vrste družbeni nadzor med samimi uporabniki, ki lahko ob ustreznem stanju organiziranosti v

največji meri sovpada z mestnimi načrti, pogoji, tudi pravnimi odloki. Čeprav se je pokazalo, da tudi društva niso bila kos nenadzorovanemu širjenju, problemu sanitarij in parkiranja, pa se je kljub temu uveljavljal nadzor do določene stopnje pri urejanju formalnopravnih razmerij z lastniki pa tudi glede rabe prostora v smislu praktičnih nasvetov glede dejavnosti. Organizirano vrtničkarstvo bi v sodelovanju z mestnimi službami lahko privedlo do znatne stopnje kompromisa, saj bi mestne službe tudi zavezovale društva z upoštevanjem pogojev. Tudi v njihovem interesu je torej, da se delovanje vrtničkarjev pogojuje z njihovo organiziranostjo, ker jim to omogoča boljši in lažji nadzor, vrtničkarji pa bi v svojem delovanju imeli več reda, stabilnosti in varnosti (Simoneti 1997b, 47).

Politike in prostorsko načrtovanje

Nugent opaža pogosto delovanje na občinski ravni v primerih, ko je vrtničkarstvo bodisi ignorirano, restriktivno ali prepovedano s strani upravljalcev, v smislu zanemarjanja dejavnosti (Nugent 2000, 88). Zato je delovanje politik in prostorskega načrtovanja tudi na področju vrtničkarstva pomemben vidik v reševanju problematike. Pri pomembnosti politik v urejanju vrtničkarstva gre za uveljavitev le-tega kot legitimne ekonomske aktivnosti v mestih (Nugent 2000, 92), predvsem pa legitimne prostorske rabe, integrirane v urbani sistem.

Lokalni upravljalci in njihove agencije so najpomembnejši, ko gre za vpliv na omogočanje urbanega vrtničkarstva. Te avtoritete so odgovorne za določanje, kje je dejavnost mogoča (skozi »zoning«), kateri viri so dostopni in pod kakšnimi pogoji, odgovorne pa so tudi za skrb za posredovanje potrebnih informacij ter za skrb za legalno in ekonomsko varno okolje (Van den Berg v Nugent 2000, 88). Glavne naloge politik pri načrtovanju vrtničkarstva so institucionalizacija mehanizmov učinkovitega planiranja, implementacije politik, komunikacije med mestnimi upravljalci in vrtničkarskimi skupnostmi, institucionalizacija procedur in določitev služb za nadzor nad pozitivnimi in negativnimi vplivi vrtničkarstva ter podobno (Jacobi et al. 2000, 22).

Čeprav so se stvari, kar se tiče integriranja vrtničkarske dejavnosti v ljubljanske prostorske načrte, spremenile, pa se v neodvisni oceni Izvedbenega prostorskega načrta Ljubljane, kjer je tudi vrtničkarstvo opredeljeno, ocenjuje še vedno relativno majhna pozornost, namenjena zelenim površinam, zlasti v primerjavi s pozidalnimi območji. Izraža se skrb nad njihovo ranljivostjo, saj lahko močne zelene funkcije delujejo kot protiutež prodirajoči (sub)urbanizaciji, če so podprte s strani lastnikov in uporabnikov teh funkcij. Gre tudi za

dvom o tem, ali je sistem razvojno naravnan ali je le dokaj strpen do nekaterih razvojnih projektov. Gre namreč za to, da se zakoni ne osredotočajo na spodbujanje ali pospeševanje specifičnih razvojnih pobud (Vogelij 2008), ampak predvsem na dovoljevanje in omejevanje določenih rab prostora.

Za integracijo vrtičkarstva v mestni organizem na estetsko zglednejši način in v prid trajnostnega razvoja je potrebno sodelovanje urbanih planerjev ter akterjev s strani javnega zdravja in upravljanja z okoljem (Mougeot 2000, 3). Pri načrtovanju gre za vprašanje, kako naj načrtovalci programov v mestu podpirajo vrtičkarje v vrtičkarski dejavnosti, ki bo varovala in izboljševala mestno ekologijo. Tudi večja samozadostnost mesta, kar se tiče prehranbenosti, je znak k urbanemu trajnostnemu razvoju (Deelstra, Girardet 2000, 58–60).

V idealni situaciji bi oblikovanje politik potekalo inkluzivno, krožno in razvojno, ki bi vključevalo vse akterje na vseh ravneh procesa, ne le v fazi implementacije. V realni situaciji pa poteka ekskluzivno, linerno in statično. Model določanja politike in tako reševanja problematike mora tako problem najprej definirati in oceniti stanje, nato načrtovati osnutek predloga rešitve, kasneje gre za načrtovanje in pripravo osnutka predloga, ki mu sledi specifična politika v procesu odobritve, na koncu pa še implementacija in uveljavitev politike (Bourque 2000, 125). To pa še ne nakazuje na konec, saj je model krožni in predvideva nenehni, kontinuiran proces redefiniranja problema, ponovnega ocenjevanja in načrtovanja ter težnje k nenehnemu izboljševanju politik na določenem področju.

Bourque (2000) poudarja, da je za uveljavljenost določene politike (zakoni in regulacije) potrebno strukturirati iniciative politik, kot so finančne spodbude, ki so lahko v dveh oblikah. V prvi gre za direktno financiranje urbanih kmetovalcev oziroma vrtičkarjev za upoštevanje pravil in kriterijev (na primer neuporabo onesnažene vode, neuporabo pesticidov in podobno), v drugi pa gre za zmanjšanje davkov, kar se nanaša zlasti na pridelovanje za trg. Te spodbude se nanašajo zlasti na vrtičkarstvo, ki je hkrati tudi preživetvena strategija posameznikov in kjer se prideluje tudi za trg, zato v Ljubljani zaradi večinskega rekreativnega značaja dejavnosti niso nujno potrebne. Nadalje so nefinančne spodbude mogoče, kjer gre zlasti za sprejemanje dejavnosti s strani širše javnosti, medijske možnosti in druge oblike legitimizacije, kar je lahko tudi spodbuda za podjetniške sponzorje. Ena izmed strategij je lahko tudi reforma določenih uveljavljenih agencij, ki lahko spremenijo pogled na dejavnost v pozitivnega in s tem omogočijo številne možnosti.

Vsebine, ki jih naj politike naslovijo, ko gre za urejanje dejavnosti, so mnoge, raznolike in pogosto kompleksne. V prvi vrsti gre za izrabo virov, k čemur prištevamo nujnost zavarovanja posesti. Pravica do zemlje je namreč eden izmed najtežje doseženih virov za uporabnike vrtov v mestu. Tako je umestitev vrtičkov v mestne zelene pasove, parke in ostale odprte prostore lahko koristno tako za vrtičkarje, ki tako dobijo dostop do zemlje, ki je zavarovan pred urbanim širjenjem oziroma pred zazidanostjo, kot tudi za urbane načrtovalce, ki lahko upravičujejo prostor z njegovo produktivnostjo. Glede izrabe virov je pomemben tudi dostop do vode, kjer se na območjih pitne vode predlaga sprememba pravil glede uporabe te vode tudi za vrtičkarstvo (Bourque 2000, 132–134). Toda tega predloga tudi sami vrtičkarji, kot nam je povedala intervjuvanka, ne ocenjujejo za preudarno rešitev, saj je potrata pitne vode za tovrstno dejavnost neprimerna (Priloga A). Mnogo racionalnejša alternativa bi bila instalacija cistern, vodnjakov in namakalnih sistemov, kjer pa so seveda potrebne investicije. Za območja, kjer je malo vodnih virov in te opcije niso mogoče, pa se predlaga izobraževanje vrtičkarjev v smeri pridelovanja tovrstnih vrtnin ali poljščin, pri katerih so potrebe po vodi zelo nizke, učenje strategij mulčenja, preprostih namakalnih sistemov in sistemov zbiranja deževnice. Pri teh strategijah je potrebna tudi previdnost, da se ne vzpostavijo tveganja za javno zdravje (Bourque 2000, 134).

Medtem ko lokalne oblasti ponekod nadzorujejo vrtičkarske dejavnosti oziroma dejavnosti urbanega kmetijstva, zlasti tistega, ki je namenjeno za trg, v smislu uporabe pesticidov in podobno, pa večina aspektov vnosa določenih snovi in kvalitete pridelkov ostaja spregledanih. Ker večina uporabnikov uporablja omejene vire in prideluje v bližini velike gostote prebivalstva, se priporoča baziranje produkcije na organskih oziroma polorganskih metodah brez uporabe potencialno nevarnih kemičnih snovi (Companiononi et al. v Bourque 2000, 136–137).

Kajti ko prostor dejansko ponuja možnosti izbire in spodbuja različne načine uporab, s tem presega okoljski determinizem in sledi principom okoljskega posibilizma in/ali okoljskega probabilizma, torej uporabniku dopušča izbiro oziroma v določenem okolju predvideva nekatere dejavnosti kot verjetnejše, toda tudi ne absolutno določene (Goličnik 2008, 14). To predstavlja malce drugačen vidik od tistega, kjer se akterji strinjajo z integracijo vrtičkarske dejavnosti v prostorski načrt kot enakovredne rabe prostora, vključene v sistem mestnih zelenih površin. Ker pa se je v prejšnjem prostorskem načrtu »ohlapno« določanje

vrtničarstva pokazalo kot neustrezno, je konkretnost v prostorskih načrtih kljub temu racionalnejša opcija.

Izobraževanje

Veliko poudarjanja je tudi na izobraževanju vrtničarjev pri upravljanju z naravnimi viri in uporabo hranil ter preprečevalcev bolezni rastlin. Delavnice in seminarji s praktičnimi informacijami in drugi izobraževalni mehanizmi, ki bi jih lahko organizirala vrtničarska društva v povezavi z mestnimi službami, ki bi tovrstno delovanje podpirale, bi bili pozitivni mehanizmi k reševanju problematike.

Morda je sicer pretenciozno trditi, da bo izobraževanje prineslo realne rezultate, ampak gotovo gre v smeri razvoja vrtničarske dejavnosti, ki bi bila ustrezna in tako sprejemljivejša ter koristna za vse akterje v tem procesu. Zato je izobraževanje po našem mnenju lahko le dopolnilna, čeprav tudi smiselna, rešitev k celostnemu reševanju problematike, nikakor pa ne edina.

Konkretne rešitve

V mestih, kjer urbano kmetijstvo pomembno prispeva k izboljšanju prehranske varnosti, moramo potencial makroekonomskega donosa povezati s stroški podpiranja dejavnosti. V večini mest so ti ekonomski stroški nizki, prednosti izboljšanja prehranske varnosti pa visoke (Nugent 2000, 87). Tako poskušamo z nizanem nekaterih primerov konkretnih rešitev nakazati tudi rešitve, ki so ugodne za obe strani; za vrtničarje, ki lahko tako uživajo v kvalitetnejšem okolju, in za mestne upravljalce, ki minimalizirajo stroške, povezane z reševanjem problematike, saj so začetne investicije v dejavnost in v ustrezne ter učinkovite mehanizme celotnega delovanja vrtničarstva dolgoročne.

Ker so svinec in težke kovine potencialno ogožujoče za rastline, ki ju pogosto akumulirajo, kar lahko ima negativne učinke na zdravje porabnikov, se priporoča politika, ki bo omogočala redno testiranje pridelkov, kar bi zagotavljalo varno oskrbo ter uničenje nekvalitetnih pridelkov. Vrtničarji ponekod uporabljajo drenažne odtoke in surove odplake za namakanje, kar je rešljivo z obdelavo le-teh z uporabo umetnih jezer, ki so relativno poceni ter ne potrebujejo veliko vzdrževanja, prinašajo pa veliko koristi. Tako se lahko iz odpadnih vod odpravijo možnosti biološke kontaminacije z uporabo alg, ki nevarne snovi očistijo iz vode, same alge pa se lahko kasneje uporabijo za prehrano živalim oziroma v primeru Ljubljane kot

gnojilo, v kolikor ni bilo v odpadnih vodah industrijskih strupov (Bourque 2000, 139–140). Za preprečevanje bolezni je pomembno tudi pravilno kompostiranje, ki pa po mnenju Jamnikove in ostalih na ljubljanskih območjih ne predstavlja večje nevarnosti, saj so kompostni kupi majhni in so tako tudi tveganja za onesnaženje podtalnice majhna (Jamnik et al. 2009).

Upoštevamo lahko tudi predlog Tepine, ki pravi, da bi lahko zapuščena in zanemarjena zemljišča spremenili v vrtove (Tepina v Mlinar 1993, 432). Ker so taka zemljišča pogosto območja nelegalnega odlagališča smeti ter prizorišča kriminala in zdravstvenih problemov, je preoblikovanje teh območij v produktivne zelene površine pozitivno tako iz okoljskega kot družbenega vidika (RAUF).

S stališča varovanja kakovosti voda, zlasti virov pitne vode, so predlagane rešitve v smeri izobraževanja vrtničarjev o strokovni in korektni uporabi gnojil in rastlinskih zaščitnih sredstev (Pintar v Simoneti 1997b, 33). Vprašljivo pa je, koliko ta rešitev prinaša realne rezultate. Ob vednosti, da uporabnik s tem škoduje neposredno tudi sebi, še bolj pa ob rednem nadzoru in sankcioniranem nepravilnem ravnanju, bi se ta rešitev utegnila pokazati kot smiselna.

Ker pa gre pri intenzivnem vrtnarjenju za veliko večji odvzem hranil iz tal, je tudi potreba po gnojenju večja, kar ogrozi tla in posledično rastline. Zato je iz pedološkega vidika nadzor nad vnosom organskih in mineralnih gnojil nujen, ta nadzor pa bi se po mnenju Zupana najlažje izvajal z zamejitvijo širjenja s predvidenimi vrtničarskimi območji s predpisano infrastrukturo in objekti ter obveznim članstvom v društvu (Zupan v Simoneti 1997b, 33–39).

Po našem mnenju se na tem mestu izpostavlja še en pomemben aspekt. Če vrtničarju ostane presežek hrane, ki je ne more porabiti ali prodati, saj je prodaja v skladu z Odlokom pri nas prepovedana, je ta dobiček izgubljen. Kljub temu imajo pridelki določeno socialno vrednost, če se ti presežki izmenjajo med uporabniki (Nugent 2000, 78). Tako navajamo še eno rešitev, ki je sicer zlasti predlog vrtničarjem, saj se lahko ob poudarjanju skupnosti in solidarnosti v vrtničarski skupnosti ali pa med društvu vzpostavi neformalna mreža izmenjave pridelkov, kar lahko pomeni maksimizacijo uporabnosti pridelkov in tako ne izgublja socialne vrednosti, ki jo pridelki lahko predstavljajo.

Ker je vrtičkarska dejavnost pomembna za mestne prebivalce v mnogih aspektih, kot smo poudarjali skozi vso nalogo, jo je potrebno naslavljati z ustrežno stroko, ne pa potiskati na stran. Sicer je v svetu malo primerov, kjer lokalne oblasti spodbujajo dejavnost skozi učinkovite politike, kar pa se bo s tendenco k trajnostnemu razvoju morale spremeniti. Podpora tej dejavnosti se mora institucionalizirati, da bo dejavnost imela svojo legitimno podlago tudi v formalnopravni podlagi. Z ustreznimi politikami na tem področju država omogoči svojim prebivalcem, da sami rešujejo morebitne eksistencialne potrebe, v vsakem primeru pa se z omogočanjem dejavnosti zvišuje kvaliteta življenja bodisi v eksistencialnem, rekreativnem ali ustvarjalnem smislu. Vse te možnosti lahko reflektirajo kot potencialne v skladu s prostorskimi, naravnimi in finančnimi zmožnostmi posameznega mesta.

Kar se tiče estetskega vidika bodočih vrtičkarskih območij, je med vrtičkarji opaziti nezadovoljstvo zaradi unificiranosti in standardiziranosti urejanja območij, kot smo že omenili. Zaradi tradicionalnega nesprejemanja drugačnosti pa je za slovensko ali konkretno ljubljansko območje vrtičkov to racionalnejša opcija, ker tako omogoča optimalno sprejemanje, ki je pač mogoče s strani drugih meščanov in uporabnikov mesta. Z upoštevanjem, da so to naravne površine, pri katerih tudi narava sama oblikuje območje in je priložnosti za posebljanje posameznega dela vrtičkarskega območja v tem smislu veliko, še vedno pa sovпада s postavljenimi pravili, se kljub temu lahko pokaže določena raven heterogenosti, hkrati pa ostaja zgledno in nerazpršeno, kar omogoča večjo sprejemljivost.

6 SKLEP

Če sem se na začetku spraševala zlasti o pomembnosti vrtničarske dejavnosti za ljubljanske prebivalce, pa se je skozi nalogo ta pomembnost izpostavila na večih nivojih. Prišla sem do pomembnih zaključkov, hkrati pa sem naletela na dejstvo o kompleksnosti problematike, ki presega domet te naloge. Pri proučevanju problematike je prišlo do zanimivih prepletanj in nepričakovanih rezultatov. Preseneča že samo dejstvo, da moderno mesto ni izrinilo pridelave hrane iz urbanega družbenega dogajanja in da je vrtničarstvo po svetu tako uveljavljena praksa, da se pojavlja skoraj v vseh metropolah bodisi razvitega sveta ali držav v razvoju.

Ugotovila sem, da meščani iščejo načine, kako bi aktivno preživljali prosti čas na zelenih površinah, ki jih ponuja mesto, in da potreba po pristnem stiku z naravo pomeni, da velikemu deležu mestnega prebivalstva, preprosto povedano, sprehod skozi mestni park ne bo zadoščal. Potreba po stiku z naravo, veselje nad sadovi lastnega dela, zdravi pridelek, prihranek dohodka, pozitivni vplivi na okolje ob ustrezni urejenosti vrtničarskih površin v mestu so le nekateri izmed razlogov, da v razvitih mestih po svetu najdemo vrtničarske površine. Skratka, globlji pogled »pod površino« dejavnosti nam odkrije ne le preskrbo s hrano, marveč mnoge druge pomembne aspekte, ki so v družbenem kontekstu relevantni in jih gre proučevati.

Pomoč pri razumevanju pomembnosti in vloge, ki jo igra vrtničarska dejavnost v slovenskem prostoru, je predstavljala podlaga urbanizacijskega razvoja Slovenije in slovenskih mest ter razumevanje kulturnega sistema družbe. Prišla sem do ugotovitve, da so vrtničarstvu pri nas podlaga zlasti, sicer tudi v celotni družbi prevladujoče, protiurbane vrednote in se tako odražajo v protiurbanem načinu življenja. Urbanizacija in z njo povezani specifični procesi v slovenskem prostoru imajo za vrtničarstvo, kot se je vzpostavilo v Ljubljani, kljub na prvi pogled neočitni povezavi, ključno vlogo. Zlasti zaradi dejstva, da urbanizacija ni privedla do akulturacije, meščani čutijo močno navezanost na podeželje, zato je tudi vrtničarstvo tako priljubljena dejavnost. Kajti glede na velikost mest v Sloveniji, bližino podeželskih krajin in ob upoštevanju podobnih kriterijev ne bi pričakovali naraščajoče potrebe po naravi v mestu in vedno intenzivnejših načinih uporabe te narave, ampak v Ljubljani opažamo ravno to. Torej, te teze ne zagovarjam le zaradi praks, ki so ruralnega značaja in ki se odvijajo na teh območjih, ampak zaradi večih dejavnikov, ki vplivajo na to in so zlasti povezani s kulturnimi vzorci, ki pa so posledica prevladujoče ruralne zavesti. Že dejstvo, da mestni prebivalci za kvalitete urbanega okolja navajajo tiste kvalitete, ki so po značilnostih ruralne, nam pove

veliko o vrednotenju podeželja in zavračanju urbanega okolja ter mestnosti. Tako se nanašam na prevladujoči kmetijski značaj, ideologijo domačijskosti, povezanost s podeželjem, potrebe po naravi in pristnem stiku z naravo, pa tudi strukturne značilnosti, kot so podurbaniziranost Slovenije, odsotnost velikega metropolitanskega mesta ter vpliv socialističnih prostorskih politik. Med drugim je tudi pogled na dejavnost skozi oči mestnih upravljalcev eden izmed teh dejavnikov, ki dolgo ni sledil urbanim trendom, kjer se dejavnost načrtuje, usmerja, podpira in tudi nadzira. K temu se pristopa šele v zadnjem času. Tudi skozi pregled raziskovanja in proučevanja prostora, urbanega razvoja ter družbenega dogajanja v njem s strani strokovnjakov na tem področju najdemo segmente protiurbanosti. Zanimivo bi bilo to produciranje ali pa ohranjanje protiurbanosti kot ideologije v slovenskem prostoru, ki se vzpostavlja s strani strokovnjakov na prostorskem področju, raziskovati skozi diskurzivno analizo, saj so nekatere značilnosti protiurbanosti evidentne že skozi pregled nekaterih študij.

Z upoštevanjem potreb prebivalcev urbanih prostorov je načrtovanje kvalitetnih zelenih površin v mestih svetovni trend, saj ta vidik pomembno vpliva na kvaliteto življenja posameznika, hkrati pa ima prednosti za okolje samo, če pogledamo iz ekološkega vidika. Tako opažam, da so raznovrstne potrebe, ki jih vrtičkarstvo zadovoljuje, najpomembnejši kriterij pri opredeljevanju pomembnosti dejavnosti, zato jih ne gre zanemarjati. Od ekonomskih in socialnih potreb, ki so zagotovo pomembne, pa ugotavljam, da so zlasti psihološke potrebe tiste, ki prevladujejo med uporabniki, saj je vrtičkarstvo zlasti priložnostna in rekreativna dejavnost, del tradicije in v tem pogledu manj nujna zaradi ekonomskih razlogov.

Poudarek je bil tudi na pomembnosti javnih zelenih površin v mestu in na estetiki v javnem prostoru. Ker so estetske oblikovne potrebe tudi med potrebami urbanega prebivalstva, me je zanimalo, kakšno vlogo ima estetika v javnem prostoru. Tako ugotavljam, da ni nikoli brez funkcije, saj lahko reprezentira ali simbolizira določene aspekte družbe, dviguje kvaliteto bivanjskega okolja in je tako orodje komunikacije z uporabnikom prostora, saj predstavlja tisto merilo, ki pritegne ali pa odvrne posameznega opazovalca. To pa je še zlasti pomembno v smislu kapitalistične potrošnje, saj je estetika orodje, ki vpliva na uporabljatost določenega prostora. Ker se estetska izkušnja povezuje s čutnim dožemanjem, je osnovno predpostavko predstavljala subjektivnost estetike in zato nezmožnost objektivne opredelitve, kaj je estetsko in kaj ne, me je zanimalo, kdo vzpostavlja estetski red in kako je ta red dojemán ter zakaj in kako se ga skozi neformalne dejavnosti spreminja. Akterji, ki vzpostavljajo estetski red, so v

povezanosti z vladajočo ideologijo, hkrati pa se poudarja pomen estetike v regulacijskih posegih v prostor, kjer gre predvsem za zagotovitev kontrole mesta in organiziranja življenja prebivalcev v mestu. Ker tudi v urbanizmu ni estetski vidik tisti, ki bi igral glavno vlogo, ampak zlasti urejanje, regulacija in korekcija prostora ter prostorskih rab, je kritika oblikovnosti v javnem prostoru nekaj običajnega in pričakovanega v slovenskem prostoru. Ker so vzpostavljena vrtičkarska območja bila kritizirana ravno zaradi vizualne pojavnosti, ki se dojema kot degradacija mestne podobe, in ker so načrtovana območja prav tako kritizirana zaradi estetske nepomembnosti in prevelike uniformnosti, sem se ves čas ukvarjala z estetskim vidikom v sklopu vrtičkarske dejavnosti.

Z vrtičkarstvom pa se povezujejo tudi mnogi problemi in negativne posledice, ki izhajajo iz dejavnosti in so povsem na mestu, zato sem obravnavala tudi ta aspekt. Problemi se namreč izpostavljajo na prostorski, okoljevarstveni, formalnopravni in oblikovalski ravni. Razpršenost vrtičkov po mestu, stihijska pojavnost, morebitni onesnaževalni učinki na okolje, problem lastništva zemljišča, neupoštevanje predpisov glede dejavnosti, črne gradnje in nepravilna uporaba materialov so le nekateri od teh. Največji problem vrtičkarstva v Ljubljani je po mojem mnenju bilo in je njegovo nenadzorovano širjenje, kar za sabo prinese še mnoge druge posledice, kjer gre poudariti nekatere dejavnosti, ki so se na območjih odvijale. Razlog za to gre v veliki meri pripisati zlasti večletnemu pomanjkanju regulacije na tem področju. Koliko bo to predstavljalo ključni problem tudi v prihodnje, se bo pokazalo šele, ko bodo začeli delovati mehanizmi novega pristopa k urejanju dejavnosti, ki se je začelo s sanacijo območja in se nadaljuje z umestitvijo dejavnosti v nove prostorske akte.

Ker gre za družbeni fenomen, me je zanimala tudi vrtičkarska populacija in njihove prakse. Pri tem so me presenetili izsledki kvalitativnega raziskovanja o družbeni koheziji, ki se je sicer resda vzpostavila zaradi konfliktne situacije, in načini legitimizacije dejavnosti ter nepriznavanje morebitnih problemov, čeprav je (bila) večina vrtičkov nelegalnih. Presenetila je tudi pomembnost vrtička in navezanost nanj ter vztrajnost v boju za zavarovanje, ki se prenaša na celotno vrtičkarsko skupnost, deloma tudi z delovanjem društvenih formacij.

Ker je pri urejanju – tudi zaradi problematičnosti nekaterih prostorskih rab na vrtičkarskih območjih v Ljubljani – prišlo do konfliktov in nezadovoljstva uporabnikov, je bilo potrebno načrtno in usmerjeno urejanje, ki pa je še v teku in je po mojem mnenju pozitivno naravnano, saj bi naj privedlo do mnogih pozitivnih učinkov, tako za uporabnike kot za mesto samo ter

tudi za večjo sprejemljivost dejavnosti s strani meščanov. Čeprav se nezadovoljstvo vrtničarjev izraža tudi ob tem, pa pričakujem ob odprtju novih urejenih vrtničarskih lokacij kljub temu zadovoljstvo in interes tistih uporabnikov, ki od vrtničkov res pričakujejo možnosti za vrtnarjenje, kajti povsem prosto delovanje ne bo več mogoče. Tako je določena pravila potrebno vzeti v zakup, saj vendarle govorimo o urbanem prostoru, njegovih zmožnostih in da je v namen uspešnega delovanja prostora kot celote potrebno usmerjeno načrtovanje. Tako pa bodo tudi neprimerne dejavnosti in rabe prostora, ki so bile problematične iz večih vidikov, načeloma izključene.

Najpomembnejše v reševanju problematike se je pokazalo zlasti urejanje s strani mesta s pomočjo mehanizmov, kot so prostorski načrt, odlok o rabi ter nerestriktivne politike. Enako pomembna se mi zdi komunikacija in sodelovanje javnosti, medtem ko so rešitve izobraževanja in raziskovanja videne kot dopolnilne ter v tej dopolnilni vlogi ključne. Izrazit primanjkljaj, ki se izpostavlja, je zlasti primanjkljaj v komunikaciji in sodelovanju uporabnikov pri načrtovanju vrtničarstva. Napačna predpostavka, da bo večji nadzor pomenil tudi večjo disciplino, privede do ugotovitve, da bi ob sodelovanju na račun manj formalističnih pogojev prišlo do večje discipline, ki pa bi imela izvor v pozitivnejših aspektih, to je v zadovoljstvu uporabnikov in občutku soodgovornosti za prostor, kar izvira ravno iz sodelovanja oziroma integriranosti uporabnikov v procesu preobrazenja prostora.

Estetika v vrtničarski dejavnosti, ki se je ves čas izpostavljala skozi moje raziskovanje, je bila zlasti videna v slabšalnem kontekstu, območja pa so zlasti videna kot degradacija podobe mesta. Zato se je vizualna podoba poudarjala tudi kot povod regulacijskim in sanacijskim posegom, saj so bila nekatera območja neprimerna in neurejena. Pozablja pa se, da ima dejavnost lahko pomembne prednosti tako za uporabnike kot tudi za okolje samo tudi v estetskem vidiku, ampak seveda ob načrtovani in regulirani rabi. Če je do sedaj vrtničarstvo bilo torej videno kot motnja v prostoru, bi tendenca morala iti k dojetanju dejavnosti kot vizualne kvalitete in kvalitete mestnega prostora. S to tendenco pa bi se vzpostavljala tudi večja toleranca do različnih rab prostora, kar je pomembni indikator urbanosti. Čeprav je prostor subjektivno interpretiran in je estetska izkušnja subjektivne narave, pa so vedno obstajale težnje k harmonizaciji in raznovrstnosti prostora.

7 LITERATURA

- Been, Vicki in Ioan Voicu. 2006. *The Effect of Community Gardens on Neighboring Property Values*. New York: NYU. Dostopno prek: <http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1049&context=nyu/lewp> (18. maj 2009).
- Bourque, Martin. 2000. *Policy Options for Urban Agriculture*. Dostopno prek: <http://www.trabajopopular.org.ar/material/Theme5.pdf> (18. maj 2009).
- *City Farmer*. Dostopno prek: <http://www.cityfarmer.info/> (20. maj 2009).
- Clark, David. 1996. *Urban World, Global City*. London: Routledge Co.
- Deelstra, Tjeerd in Herbert Girardet. 2000. *Urban Agriculture and Sustainable Cities*. Dostopno prek: <http://www.trabajopopular.org.ar/material/Theme2.pdf> (18. maj 2009).
- *Delo*. Dostopno prek: www.delo.si (13. marec 2009).
- Dimitrovska Andrews, Kaliopa. 1994. Oblikovalska merila pri urejanju mest in drugih naselij. *Urbani izziv* (26–27): 7–23.
- --- 2000. Procesi urbanizacije v Sloveniji in posledice na urbana omrežja. *Urbani izziv* 11 (1): 3–15.
- Drobne, Samo. 1992. Opredelitev nekaterih indikatorjev individuacije v grajenem okolju. *Urbani izziv* (21–22): 81–89.
- Drozg, Vlado. 1990. Urbanizacija in spreminjanje morfološke strukture podeželskih naselij. *Znanstvena revija. Družboslovje in filozofija* (2): 255–265.
- *Društvo vrtičkarjev Ljubljana*. Dostopno prek: <http://www.mojvrt.si/> (10. marec 2009).
- Dziemidok, Bohdan. 1996. Estetizacija vsakdanjega življenja in deestetizacija umetnosti: problem zadovoljitve estetskih potreb postmoderne kulture. *Anthropos* (3–4): 16–22.
- Food and Agriculture Organization of the United Nation. *Food for the cities*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/fcit/> (20. maj 2009).
- Gantar, Pavel. 1993. Črnograditelji proti državi. *Teorija in praksa* 30 (5–6): 435–443.
- *Geografski inštitut Antona Melika*. Dostopno prek: <http://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/vrticki03-v.jpg> (15. maj 2009).
- Goličnik, Barbara. 2008. Parki in njihovi uporabniki. *Urbani izziv* 19 (2): 10–17.
- Hočevar, Marjan. 1993. Nekateri vzroki črnih gradenj. *Teorija in praksa* 30 (5–6): 499–503.

- --- 2000. *Novi urbani trendi. Prizorišča v mestih – omrežja med mesti*. Ljubljana: FDV.
- --- 2002. Ljubljana: Konec ali začetek urbanosti? V *Sociološke podobe Ljubljane*, ur. Drago Kos, 25–42. Ljubljana: FDV.
- Jacobi, Petra, Axel W. Drescher in Jörg Amend. 2000. Urban Agriculture – Justification and Planning Guidelines. *Urban Agriculture Notes*. Dostopno prek: <http://www.cityfarmer.org/uajustification.html> (18. maj 2009).
- Jamnik, Brigita, Aleš Smrekar in Borut Vrščaj. 2009. *Ankete. Vrtičkarstvo v Ljubljani. Geografija Slovenije 21*. V tisku.
- Jakoš, Aleksander. 2006. Ljubljana – faze urbanega razvoja. *Urbani izziv 17* (1–2): 12–17.
- Kos, Drago. 1992. Analiza socialnih prostorov v Ljubljani. *Urbani izziv* (21–22): 78–80.
- --- 1993. *Racionalnost neformalnih prostorov*. Ljubljana: FDV.
- --- 1994. Neformalne prostorske niše. *Teorija in praksa 31* (1–2): 48–54.
- --- 2004. Spodbujanje razprave o mestu. V *Politea*, ur. Ivan Hvala in Marjan Sedmak, 41–44. Ljubljana: FDV.
- --- 2006. Urbanistični diskurzi med strokovnostjo in strokovnjaštvom. *Urbani izziv 17* (1/2): 85–92.
- --- 2007. Neurbana nacija. V *O urbanizmu*, ur. Ilka Čerpes in Miha Dešman, 137–163. Ljubljana: Krtina.
- --- 2008. Narava v mestu ali mesto v naravi. *Urbani izziv 19* (2): 5–9.
- Koprivšek, Nevenka. 2008. Umetnost v javnem prostoru. V *Odprt javni prostor. Načrtovanje, upravljanje, vzdrževanje*, ur. Maja Simoneti in Polona Marinček, 74–79. Ljubljana: Društvo krajinskih arhitektov Slovenije, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta v Ljubljani.
- Kozoderc, Danilo in Nataša Bučar Draksler. 2008. Moderiranje v javnem odprtem prostoru. V *Odprt javni prostor. Načrtovanje, upravljanje, vzdrževanje*, ur. Maja Simoneti in Polona Marinček, 80–82. Ljubljana: Društvo krajinskih arhitektov Slovenije, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta v Ljubljani.
- Kučan, Ana. 1994. Zeleni sistem Ljubljane. *Urbani izziv 6* (26/27): 65–72.
- Kurent, Tine. 1992. Trije antični kompozicijski principi v ljubljanskem urbanizmu. *Urbani izziv* (21/22): 95–103.

- Mlinar, Zdravko. 1978. *Urbanizacija, urbanizem in sociologija*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- --- 1983. *Humanizacija mesta: sociološke razsežnosti urbanizma in samoupravljanja v Novi Gorici*. Maribor: Obzorja.
- --- 1993. Prostorski nered kot izraz (ne)moči posameznika in sistema. *Teorija in praksa* 30 (5–6): 427–434.
- Močnik, Rastko. 1993. Mesto – estetski pojav? *Vesela znanost* (3/4): 151–168.
- Mougeot, Luc J. A. 2000. *Urban Agriculture: Definition, Presence, Potentials and Risk*. Dostopno prek: <http://www.trabajopopular.org.ar/material/Theme1.pdf> (18. maj 2009).
- Nugent, Rachel. 2000. *The Impact of Urban Agriculture on the Household and Local Economies*. Dostopno prek: <http://www.trabajopopular.org.ar/material/Theme3.pdf> (18. maj 2009).
- *Odlok o Izvedbenem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana*. Ur. l. RS 3500-32/2007-31. Dostopno prek: http://urbanizem.ljubljana.si/NPA/IPN_ODLOK/IPN_MOL_odlok.pdf (20. maj 2009).
- *Odlok o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup*. Ur. l. RS 28/2009. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=91638&part=&highlight=odlok> (17. april 2009).
- *Odlok o urejanju vrtičkarstva na območju ljubljanskih občin*. Ur. l. SRS 15/1985 in Spremembe Odloka Ur. l. SRS 7/1987. Dostopno prek: http://www.ljubljana.si/si/ijz/mol/fileadmin/user_upload/predpisi/1985-01-744.pdf (20. februar 2009).
- Ojo, Bankole in Femi Kayode. 2006. The Role of Colour in Environmental Beautification and Urban Aesthetics: The Nigerian Example. *Indoor and Built Environment* 15 (6): 543–550. Dostopno prek: <http://ibe.sagepub.com/cgi/content/abstract/15/6/543> (15. december 2008).
- *Osnutek predloga Odloka o vrtičkarstvu v prestolnici*. Dostopno prek: http://www.ljubljana.si/si/aktualno/aktualno/odlok_vrtickarstvo/default.html (23. marec 2009).
- *Predlog Odloka o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup*. Ur. l. RS 478-22/2008-10. Dostopno prek: http://www.ljubljana.si/si/mol/mestni_svet/seje/79515/detail.html (3. april 2009).

- Premzl, Vilibald, Franc Lobnik, Janez Marušič, Marjan Gerbajs, Avguštin Lah in Božo Berk. 1999. *Mesta in urbanizacija*. Ljubljana: Svet za varstvo okolja Republike Slovenije.
- Robbins, Edward. 2008. What is Public; What is Private. A New Lexicon for Understanding and Designing Socially Shared Space. V *Odprt javni prostor. Načrtovanje, upravljanje, vzdrževanje*, ur. Maja Simoneti in Polona Marinček, 23. Ljubljana: Društvo krajinskih arhitektov Slovenije, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta v Ljubljani.
- Rotar, Drago B. 1981. *Pomeni prostora. Ideologije v urbanizmu in arhitekturi*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Resource Centres on Urban Agriculture and Food Security. *Cities farming for the Future*. Dostopno prek: <http://www.ruaf.org/node/448> (28. maj 2009).
- Simoneti, Maja. 1992: Javne zelene površine. Predstavitev raziskovalne naloge in delovnih tez. *Urbani izziv* 4 (21/22): 103–108.
- --- 1993. Javne zelene površine. Predstavitev raziskovalne naloge in delovnih tez (2. del). *Urbani izziv* (23/25): 83–89.
- --- 1997a. *Mestne zelene površine: med ljubiteljstvom in stroko*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- --- 1997b. *Usmeritve in pogoji za nadaljnji razvoj vrtičkarstva v Ljubljani. Razvojno aplikativna enoletna raziskava*. Ljubljana: Ljubljanski urbanistični zavod. Dostopno prek: <http://www.luz.si/slo/index.php?cid=1&cmd=showproject&pid=1> (13. januar 2009).
- --- 1998. Je mestne krajine potrebno varovati? *Urbani izziv* 9 (2): 45–50.
- Smit, Jac, Annu Ratta in Joe Nasr. 1996. *Urban Agriculture: Foods, Jobs and Sustainable Cities*. New York: UNDP.
- Smrekar, Andrej. 2008. Umetnost v javnem prostoru. V *Umetniška dela v investicijskih projektih v Sloveniji in državah EU*. Dostopno prek: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/dediscina/umetniška_dela_v_investicijskih_projektih_2009.pdf (16. avgust 2009).
- Souvan, Tomaž. 2004. Urbanizem z vidika mestne uprave. V *Politea*, ur. Ivan Hvala in Marjan Sedmak, 44–47. Ljubljana: FDV.
- Strehovec, Janez. 1995. *Demonško estetsko. Od filozofske teorije umetnosti k estetiki kot teoriji estetizacij*. Ljubljana: Slovenska matica.

- Supek, Rudi. 1987. *Grad po mjeri čovjeka s gledišta kulturne antropologije*. Zagreb: Naprijed.
- Tomc, Gregor. 1999. Estetsko občutenje. *Časopis za kritiko znanosti* 27 (194): 133–156.
- *Trajekt*. Dostopno prek: <http://www.trajekt.org/> (18. maj 2009).
- *United States Department of Agriculture: National Agricultural Library*. Dostopno prek: http://afsic.nal.usda.gov/nal_display/index.php?info_center=2&tax_level=2&tax_subject=301&topic_id=1444 (28. maj 2009).
- Uršič, Matjaž in Marjan Hočevar. 2007. *Protiurbanost kot način življenja*. Ljubljana: FDV.
- Uršič, Matjaž. 2001. Kartografi postmodernizma. Vpliv kritične infrastrukture na subjektivno dojetje prostora. *Teorija in praksa* 38 (5): 881–896.
- --- 2008. Arhitektura bolečine – izkustvo bolečine in uveljavljanje telesu neprilagojenih družbenoprostorskih estetskih praks. *Družboslovne razprave* 24 (57): 59–77.
- Vogelij, Jan. 2008. *Osnutek presoje izvedbenega načrta*. Dostopno prek: http://www.ljubljana.si/si/aktualno/aktualno/ocena_aktov/default.html (11. maj 2009).
- Zeidler-Janiszewska, Anna. 1996. O estetizaciji vsakdanjega življenja. *Anthropos* 28 (3/4): 99–102.
- Žagar, Katja. 2008. Pomanjkanje čutnega zaznavanja o javnem prostoru. Občina Logatec. V *Odprt javni prostor. Načrtovanje, upravljanje, vzdrževanje*, ur. Maja Simoneti in Polona Marinček, 58–61. Ljubljana: Društvo krajinskih arhitektov Slovenije, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta v Ljubljani.

8 PRILOGE

PRILOGA A: Poglobljeni intervju s podpredsednico Društva vrtnarjev Ljubljana, Marino Dolinar (12. 5. 2009)

V kolikšni meri je po vašem mnenju vrtnarstvo danes odraz hudih socialnih stisk?

Trenutno imamo zelo veliko povpraševanja po vrtovih, lani in letos, tako da moram reči, da ja. Čedalje več bi vrtnarili, dočim smo prej, tri, štiri leta nazaj, (vrtnarili, op. p.) tisti, ki smo bili vzgojeni v tem duhu in ki smo bili že celo življenje vrtnarji. Letos in lani pa se je to zelo, zelo povečalo in vsi bi imeli vrtove, ker dejansko glede na situacijo, ki je, pomenijo vir preživetja in to velik vir preživetja. Če greš kupit solato v trgovino, stane en kilogram več kot en evro, če pa jo prideláš na vrtu, je to popolna razlika. In to velika!

V MOL namreč ugotavljajo, da je vrtnarstvo »pomembna in priljubljena oblika preživljanja prostega časa«. Bi se s tem strinjali?

To je in ni samo prosti čas, v bistvu vrtnarstvo spada pod rekreacijo, in ljudje, ki so celo življenje obdelovali zemljo, so potem tudi nekako ekološko ozaveščeni. Ne bi bilo nič narobe, če bi v osnovni šoli tudi imeli predmet, da bi se naučili, kako in kaj se goji, ne pa da prvič v življenju v nekem filmu vidijo, kaj je fižol, koruza ali pa paradižnik. Morajo vedeti, kako in kaj. Ni to samo priljubljena oblika hobija ali pa preživljanja prostega časa, marsikdo je primoran v to zaradi tega, ker si enostavno ne more privoščiti, da bi šel na morje, sploh ne zadnjih nekaj let, ko so se ukinili vsi domovi, taki in drugačni – sindikalni. Edini vir, kamor se lahko (vrtnar, op. p.) zateče na dopust, oziroma v štiridesetih kvadratih stanovanja, kjer še balkona ni, sprostí možgane, je vrt. In vrt ne more imeti potem samo šestdeset kvadratov, ampak jih mora imeti malo več, zaradi tega, da se lahko usedeš, poklepeetaš s sosedi, obdeluješ zemljo, če želiš koga srečati, ga srečaš, če ga ne želiš, ga ne srečaš. Je pa res, da marsikdo, ki je vrtnar, potem ne potrebuje ne socialne ne zdravniške pomoči, ker se vsi vrtnarji (če bi kdo delal to raziskavo, bi bilo zelo zanimivo) hitreje rehabilitirajo po raznoraznih operacijah, da ne govorim, da noben ne potrebuje psihiatra, ker imaš tam dovolj sosedov, ki jim lahko poveš vse svoje težave, pa če poslušá, poslušá, če ne, ne, ampak lahko jim poveš. Tako da lahko rečemo, da smo jim psihiatri, psihologi, zdravniki in karkoli drugega že, ker jih poznam enostavno veliko, ki so po raku in po raznih operacijah zelo, zelo hitro okrevali samo zato, ker so imeli pred sabo – zdaj bom šel pa na vrt, zdaj bo pa vse v redu.

Se pravi, to je ta vaš socialni in zdravstveni vidik, ki ga večkrat omenjate?

Ja, je zelo pomemben, noben pa ga noče nekako upoštevati. Je pa zelo, zelo pomemben vidik. Res, tukaj je veliko takih, ki so preboleli raka, so na invalidskih vozičkih, na berglah, ampak rehabilitacijska doba je enkrat krajša, če ne celo dvakrat krajša pri ljudeh, ki imajo pred sabo cilj, recimo vrt ali sosede na vrtu ... nekaj. Ker tisti, ki tega nima in bo prišel nazaj med štiri stene, pa nobenega soseda ... Pri nas se je sociala zdaj razvila v tak sistem, da še sosed sosedá ne pozna, če ga pozna, pa sta po možnosti še skregana. To pa zaradi »faušarije«, ki je nacionalni šport v Sloveniji. Tukaj tega ni. Tukaj moram priznati gospodu županu eno stvar, da tako kot nas je on, ko nas je hotel podreti, združil, nas do zdaj ni še noben. Čeprav je to v njegov minus, ne plus.

Zdaj sva že govorili o enih pozitivnih vidikih vrtnarstva. Bi omenili še katere najpomembnejše pozitivne vidike vrtnarstva?

Vsi se izgovarjajo, da vrtnarji onesnažujejo. Fitofarmaceutskih proizvodov noben ne uporablja veliko iz enega preprostega razloga, ker so za take količine, kot jih rabimo mi, take

cene, da se ne splača. Se pravi, kmetje kupijo veliko količino, če pa hočeš ti potem kupovati v majhnih količinah raznorazne pripravke, se pa ne splača, ker je to tako drago. Večina je ekološko ozaveščenih, ne bom pa rekla, da vsi, ampak večina. In to kar 95 odstotkov, tistih 5 odstotkov, ki niso, to je tista izjema, ki jo zmeraj najdeš vsepovsod v kakršnih koli okoliščinah. Da ne govorimo, da se otroci veliko bolj izobražujejo pa veliko več družijo tudi s svojimi starimi starši na račun tega, ker jih odpeljejo na vrt in jih tam pazijo. Prej spoznajo (otroci, op. p.) in razvijejo boljši odnos do narave in do živali, do vsega. Poleg tega, da naravo ohranjamo, razvijamo in da pospešujemo raznolikost narave. Ekološko gledano so vrtniki idealna rešitev za vsa vodovarstvena področja. Ne kmetje, vrtniki! In tudi glede na to, da so nas obdolžili, da smo mi onesnaževalci, ker imamo »WC-je«. Vemo, kakšen je en poljski »WC«, in ta ne more nikoli tako onesnažiti kot tudi vsi psi in mački, ki hodijo tukaj okrog. Se pravi, to je čisto preventivno zato, da če te že »prime«, da imaš kam iti, da se ravno za prvi vogal ne počepneš pa tega ne narediš. Če pa pogledamo vse ostalo, kar je okrog, recimo nelegalna smetišča, ki jih je veliko več, industrija, ki spušča odplake in zastruplja, kar potem traja še deset let, da to saniraš ... Na Črnučah še recimo trideset let ne bodo sanirali, pa že trideset let sanirajo področje, pa ga ne bodo, ker je cela Ljubljana, ko se je zidala, vozila takrat smeti sem. Izkopali so prod, sem so vozili smeti in ta del, kjer so bili vrtniki, se je dejansko ... Vse smeti so se odstranile in to na naše stroške, ker smo jih sami odstranili. Navozili smo zemljo, se pravi, da smo dali dodatno plast za zaščito vode za vodovarstveno področje in se je v teh tridesetih letih pitna voda na tem delu znatno izboljšala. Tako da to ni tako enostavno delo, vsaj za črnuški del, obstaja pa verjetno razlika od dela do dela.

Pri sanaciji vrtničarskega območja je bilo izpostavljenih tudi veliko negativnih posledic

...

Predvsem so izpostavljali negativne posledice, ja, pozitivnih pa ne.

Katere izmed negativnih posledic vrtničarstva pa bi vi mogoče izpostavili?

V bistvu jih ni bilo, vsaj na tem delu ne, kjer imamo mi vodovarstveno področje. Govorim lahko za to vodovarstveno področje in na splošno bi se dalo to za vrtničarstvo kar posplošiti, ker so vrtniki vsepovsod tam, kjer so tudi kmetijska zemljišča. Zdaj pa intenzivno kmetijstvo z intenzivnimi fitofarmaceutskimi proizvodi veliko, veliko bolj škodi kot kakršnikoli vrtnikar. In ko greš gledat izmere, ki se dobijo tako ali tako na internetu od VO-KE, so le-te pokazale, da se je tukaj, odkar so tu vrtniki, pitna voda izboljšala, razen pri dveh minusih, ko so bile poplave. Tudi za te poplave nismo bili krivi vrtniki; ko je prišlo do posledic onesnaženja pitne vode, je to prišlo od druge oziroma od tistih odloženih smeti, ki so še v zemlji ali pod nami, od tistih, ki jih pač nismo dosegli. Tako da mislim, da negativnih posledic vrtničarstva ni. Sploh če se »za stvar« usede, dogovori in se drži pravil igre, ampak v Sloveniji nikoli niso bila pravila igre točno določena. Zmeraj je bilo nekaj na splošno in se jih noben ni držal. Zdaj pa, če se jih država ne drži, potem je normalno, da si tudi vrtniki vzamejo recimo malo večji prostor ali pa naredijo malo večjo barako, ampak tista velika baraka v končni fazi ni bila nikoli tako velika, da bi lahko rekli, da imamo vikende, ker so namreč rekli, da so vikendi.

Velik problem na vrtničarskih območjih predstavljajo tudi črne gradnje. Kaj menite o tem?

Niso bile črne gradnje. Jaz imam doma šest fasciklov, če boste želeli, vam jih lahko tudi pokažem. Izdana so bila tudi gradbena dovoljenja, ki jih mestna občina ni nikoli pokazala, ker so jih izgubili. Gradbena dovoljenja so bila izdana od leta 84 naprej, do '92, pa tudi do '94, '95. Zadnji, se mi zdi, je bil izdan '94, '95, potem se je pa zakon spremenil, ker so začeli vračati zemljo ljudem. Nekoč je bilo vse naše, zdaj so pa dejansko poparcelirali, s tem da še ni

stanje dejansko parcelirano tako, kot bi moralo biti. In dokler je imela roko nad tem krajevna skupnost, je koliko toliko to še »laufalo« in držalo, čeprav so naknadno potem zaprosili, vsaj na našem področju, za gradbeno dovoljenje, ki je veljalo za celo področje, in kdor je imel narejen izris, je ta, ki je bil na krajevni skupnosti za to zadolžen, preveril, če drži izris s tistim, kar je dovoljeno, je avtomatično dobil gradbeno dovoljenje in so se ime in priimek ter številka parcele vpisali v splošno gradbeno dovoljenje. Tako da so bila tukaj vsa gradbena dovoljenja.

Tukaj govorimo za to črnuško področje?

Za to področje. Za ostalo ne, zato ker je bilo to tudi eno redkih področij, ki je bilo opredeljeno po PUP-u kot vrtičkarsko. Mislim, da ta, pa še eden je bil, ostalo pa ne. Ostalo je bilo pa vse brez teh opredelitev.

In sicer za kakšna druga področja, kakšno je vaše mnenje o teh črnih gradnjah, kjer so si recimo nekateri gradili bazene in kakšne betonske ograje?

Saj se je to nanašalo na naše področje. Glejte, veste, kako je, da to ni zdaj tako ... Če imaš ti tako področje, kot je pri nas, in če se beton nanaša na to, da se hrib ne posipa, ker je teren različen, potem ne spada to pod beton, ampak pod oporni zid, kar ni enako. Ker tudi v zakonu piše, da je razlika, ali je to zato, da imaš ti lepšo hiško, ali zato, da se ti teren ne posipa in ne pride do večje erozije. Tudi to bi se dalo rešiti, ker nobena betonska plošča in noben bazen, kakor so to »nalagali«, nista bila nič drugega. Nekdo, ki mu je nekaj več ostalo, je skupaj zalil, konec koncev pa se je lahko otrok do kolen namočil. Bili pa so trije bazeni, če smo že na tem, pa še noben ni bil tako grozno velik. Malo večja gnojna jama, bi se temu reklo. Če pa ne želiš, da se teren posipa in odnaša zemljo, ga je potem treba z nečim zagraditi. In s kamni se ne da, vsako drevje tudi ni dobro, da bi ga zasadil, mora imeti res dovolj močne korenine, da ga tudi voda ne odnese v primeru poplave. Potem ti ostane samo betonska škarpa. In betonske škarpe so bile striktno narejene zato, da so držale teren, drugače tega terena tukaj ne bi bilo. Vsaj tako ne, kot je zdaj – bi Sava že vse odnesla.

Kaj pa tista področja, kjer so si recimo dejansko gradili kakšne objekte in jih dajali tudi v najem? Kaj pa menite o tem?

Jaz vam bom povedala, da imate tukaj čez področje, ki se mu reče Tomačevo, kjer so, mislim, da štirikrat selili tisto barakarsko naselje čisto ob vodi, ker je tudi na vodovarstvenem področju. Danes imajo tam zidane hiše. S tem da so prejšnji najemniki tistih barak ali pa lastniki barak ali karkoli so že bili dobili stanovanja, ki so jih tudi po Jazbinškovem zakonu lahko odkupili, pa do danes še noben ni saniral tega področja. En kup smeti vozijo na ta področja – to je vodovarstveno, ne? To je Jarški prod 2. Tako da če greš realno pogledat, potem vidiš ... Saj so izjeme vsepovsod, jaz ne bom rekla, da ne. Ampak dejansko zidava, res zidava, pa da se je živelo, je bila v glavnem na tem delu Tomačevega, ki je čisto ob Savi in ki je bilo čisto na črno narejeno. Drugače pa kakšnih posebnih zidav ni bilo. Je bilo pa nekaj objektov tudi na našem koncu, ki so jih postavili na pilote, ker je Sava poplavljala enkrat na leto v višjih vodah in so naredili betonske pilote in potem tam imeli barako – ker se drugače ni dalo narediti. Zato da ni odnašalo in da smo se ekološko obnašali. To je eno, drugo pa je, da smo se ekološko obnašali že s tem, da smo vsi imeli sončne kolektorje. Noben ni potreboval elektrike, vsi smo imeli kolektorje. Toliko recimo o ekologiji. Na ostalih področjih pa je recimo silonit, ki so ga včasih vsi uporabljali, zdaj pa je nelegalen, je pa še veliko šol in vrtcev zgrajenih iz salonitnega peska oziroma prahu, ki so ga predelali v zidake. Tukaj bi se bilo najprej treba spustiti v vodovod, ki je po večini po vsej Ljubljani iz salonita. Tukaj bi se torej še dalo kaj na bolj konkreten način kot na vrtičke, ki vseeno niso toliko (onesnaževali, op. p.).

Kaj pa menite o vrtilčkih kot o podaljških domov ali začasnih bivališčih, kot so jih nekateri ponekod uporabljali? Je to po vašem mnenju primerna prostorska raba?

Ne, ni. Je pa res, da marsikdo ni imel druge rešitve, ker če so ga »vrgli ven« od nekod, potem je moral nekje preživeti, še zmeraj pa ni bil na bremenu sociale. Je pa še ena stvar, recimo vse to, kar se je zdajle tukaj po vrtovih podrlo barak ... Če doživi Ljubljana en potres, se sesede pol Ljubljane, ker ni potresno varno grajena – bila je grajena pred letom 65. Kam bodo te ljudi naselili? Tega se pa ni noben vprašal! Tukaj je bil idealni primer, kjer se jih da vsaj začasno »na suho dat«, bi se temu reklo, zato ker se barake pač ne bodo podrle. Tisti štirje stebri bi zdržali tako majhen objekt, v katerega lahko nastaniš štiri do šest ljudi. Če ne drugega, vsaj za preživetje in prenočitev, dokler se ne najde neka rešitev. Tega noben ni videl.

V časopisih sem zasledila podatek, da je bilo ocenjenih več kot 1700 nelegalnih vrtilčkov povsod po mestu. Kaj menite o tem?

Ne, to imate napačen podatek. 1700 je bila številka samo za črnuške vrtilčke. Uradna ocena MOL in uradno preštevanje je bilo več kot 25800 vrtilčkov leta 2003 ali pa celo prej, ki so jih prešteli na področju Ljubljane. Zdaj pa to pomnožite s tri, pa boste vedeli, koliko prebivalcev Ljubljane je bilo odvisnih od pridelka na vrtilčkih, ker povprečno trije ali pa še več ljudi v družini preživi s pridelkom iz vrtilčka.

Ali so med člani društva tudi tisti, ki so imeli vrtilčke nelegalno, in tisti, ki niso delovali v skladu z odlokom?

Glejte, član društva je lahko kdorkoli, mi ne gledamo, kdo želi biti član, če pa se zavzemaš za vrtilčkarje in si proti rušenju, potem se zavzemaš za vse po Ljubljani, ne samo tiste, ki so imeli vse »poštmano«.

Sicer pa v društvu zagotavljate nadzor nad tistimi, ki ne delujejo v skladu z odlokom in prijave kršitev v primeru neprimerne rabe vrtilčkov. Kako to poteka?

Ja, vsekakor, mi prijavimo vse kršitve, najprej se opozori, potem pa se kršitelje prijavi na inšpekcijsko službo, ta pa »itak« ne deluje tako, kot bi morala.

Ali ste morali v društvu pogosto tako odreagirati, torej s prijavo kršiteljev?

Glejte, morate vedeti, da naše društvo obstaja šele dve leti, prej je bilo drugo društvo za vso Ljubljano, ki pa so ga sedaj ukinili. Sicer pa, saj pravim, da službe, mestne službe, ne delujejo tako, kot bi morale. In če se država ne drži pravil igre in zakonov, zakaj bi se tega morali potem držati vsi drugi? Drugje, recimo v Nemčiji, je to drugače organizirano. Sociala recimo na ta način, namesto da jih pošiljajo na morje, namesto da jim sofinancirajo, ne vem, počitnice ali karkoli že, omogoči preživljanje prostega časa na vrtovih. S tem da imajo oni vrtove velike okrog 600 kvadratov, hiše so pa nad 30 kvadratnih metrov. Ampak to so zidani objekti! In oni so, še preden so šli v razdelitev, naredili vodovod, kanalizacijo in elektriko, postavili hišo oziroma jim dali možnost, kakšne hiše naj bi bile in *potem* so odpeljali. Pri nas v Sloveniji pa so rekli, zdaj se gremo pa vrtilčkarstvo, tukaj imate v bistvu ne golosek, ampak prod, zdaj pa spremenite ta prod v plodno zemljo. S smetmi vred! Prej so bile namreč tu smeti, to je bilo – smetišče in prod. Tukaj ni bilo zemlje. In tako področje so določili za vrtilčkarstvo.

Kako bi morale po vašem mnenju odreagirati oblasti v sanaciji in regulaciji vrtilčkarstva?

Sanacija in regulacija vrtilčkarstva sta možni samo z ljudmi. Se pravi, vsi se strinjamo, da je stvar treba urediti, ampak na kakšen način jo urejaš, je pa razlika. Če se ti usedeš z vsemi udeleženci ali pa recimo z društvom, ki bi naj predstavljalo udeležence, potem se lahko dogovorijo pravila igre. Zakoni so se od leta 84 do sedaj spremenili, in zdaj lahko vsak kmet

postavi objekt najmanj 30 kvadratov na katerikoli kmečki zemlji, nam pa še zmeraj pravijo, da ne moremo imeti, pa noben ne zahteva 30 kvadratov. Ampak dva kvadratna metra in pol, s tem, da so še strehe merili, ker se po novem ne meri tloris, ampak napušč, čeprav o tem ne govori gradbeni zakon, je malo razlike. In če se ti usedeš in jim daš predhodni rok, da morajo stvar urediti tako, kot jo imajo vsi ostali, kadar pride do kakšne kršitve, se da stvar urediti. Če je torej treba nekemu vzeti pač nek pas, zato da bo malo več pešpoti med vrtovi, se bo tisto tudi saniralo. Ampak ne takrat, ko je v največjem cvetju, ko brsti največ pridelka in se dela, ampak v jeseni, ko je že konec pridelka, ali pa zgodaj spomladi. Ampak poveš pa to eno leto prej – od takrat do takrat je treba stvar urediti. V primeru, da tega ne boš naredil, pa vam bomo odvzeli vrt. Ampak je to treba že vnaprej povedati, ne pa priti in podreti, potem pa reči, jaz pa se s tem ne ukvarjam, jaz pa tega ne delam. V bistvu se narediš malo neumnega. Čeprav imaš (društvo, op. p.) posneto, pa lahko dokažeš, da to ni res. Ampak dokler nimamo pravne države, pri nas to tako »laufa«. Ker po pravni državi so se država in vsi kmetje strinjali, da vrtovi ostanejo tukaj, kljub temu da smo mi zmeraj želeli nadaljevati, da se odločijo, kako in kaj. Če ti ne prekineš pogodbe ... To je tako kot najemna pogodba, ti jo moraš prekiniti, moraš vnaprej dati odpoved, tukaj so se pa vsi strinjali s tako situacijo. *Dá* se stvar urediti, ampak vse je stvar dogovora in s silo se nikoli nič ni rešilo!

Zakaj ste se v društvu odločili za protestni shod?

Zato da se javnost opozori. Samo na žalost je v Sloveniji javnost toliko mrtva, toliko pasivna, da ne odreagira do takrat, dokler dotične osebe to ne doseže oziroma je ne prizadene. Vsi so rekli, kaj imajo, kakšni bogataši. To ni to, to je trideset let vložnega dela. Dokler nekdo iste stvari ne doživi na lastni koži, ne verjame, kaj se dogaja. In je čisto vseeno, kje po Ljubljani ... ali gre za vrtove ali za stavbna zemljišča ali za funkcionalna zemljišča, dokler ne pride na njihovo dvorišče in jih direktno ne zadene, ne znajo razmišljati. Do takrat pa kar verjamejo vsemu tistemu, kar prileti po vseh medijih, ne da bi dejansko razmišljali s svojo glavo. Zdi se mi, da smo včasih tako neaktivni, tako pasivni, tako depresivni, da enostavno ne odreagiramo, ko bi morali, da se dejansko ne borimo tudi proti državi in tudi proti nezakonitim stvarem tako, kot bi se morali, kot so se včasih. Nekaj pa nas je takih, ki smo malo bolj glasni, kakor bi se temu reklo.

Kdo od strokovnih organov pa se je postavil v bran vrtničarjem?

V bran so se postavila vsa ekološka gibanja, ki dejansko vidijo tukaj same pozitivne stvari, in pa moram reči ... sicer nisem še »v nulo« preštudirala vseh tistih ... ker moraš imeti za to potem spet mirne živce. To je tako kot fakulteta, ko se pripravljaš na izpit ... Geografski inštitut je delal študijo prav za gospoda Jankovića. Študijo lahko tudi dobite, so vodovarstvena področja, smetišča so nelegalna, vrtničarstvo – kjer je zelo lepo opredeljeno, da je v bistvu edina varianta na teh vodovarstvenih pasovih ekološko vrtničarstvo oziroma ekološko kmetijstvo. Tukaj tudi dosti negirajo »županove« oziroma mestno občino, čeprav so oni naročali te študije. Je pa res, da to ni stvar, vsaj pri nas v Sloveniji, ker nas je samo dva milijona, ki bi se reševala v Ljubljani, ampak je to treba narediti za celo Slovenijo. Ker če lahko ima en Dunaj s toliko milijoni prebivalcev to rešeno, ne vem, zakaj ne bi mogli za celo Slovenijo narediti nekega vzorca, rešitve. Ker je čisto vseeno, ali je to v Prekmurju ali pa v Ljubljani, problematika je enaka in se je treba opredeliti, kako bi naj to izgledalo, pa na kakšen način bi se naj to reševalo za celo Slovenijo, tako da si vsaka občina in vsak župan ne bi mogla po svoje »izmišljavati«, kako in kaj.

Ali nasprotujete tudi rušenju teh nelegalno zgrajenih objektov na vrtničarskih območjih?

Mislím, da bi potem morali začeti dejansko tudi pri tistih, ki so že trideset let nelegalno zgrajeni, pa bi morali najprej tiste ... Nek vrstni red bi moral biti! Ampak pri nas tega ni, tisto, kar je trenutno aktualna politika, tisto se dela, pa tiste, ki so veliki onesnaževalci ... Na Črnučah imamo recimo par takih, pa jih inšpektorji obravnavajo že pet let, pa se še nič ni zgodilo, zato ker je tukaj interes zemljišč in se gre samo za to, kdo bo dobil največ denarja za zemljo oziroma kdo bo potem lastnik zemlje. Vsi bi samo zidali na tem vodovarstvenem področju in tukaj je bistven problem črnuškega vrtničkarstva oziroma vrtničkarstva v Ljubljani nasploh – vsi bi radi dobili to zemljo in zidali. Pa je čisto vseeno, kdo je.

Kdo so pa potem ti veliki onesnaževalci, ki jih omenjate?

To so razne separacije, ki so na črno narejene, pa razna črna odlagališča. Potem imate kup objektov, ki je nelegalno zgrajenih, cela Rakova Jelša recimo do danes ni legalizirana in se še nadaljnjih deset let ne bo legalizirala zaradi določene problematike, razen če bodo res zdaj tako daleč spravili ... Tega ni malo, tega je veliko. Se pravi, če veljajo za njih eni zakoni oziroma če za njih nekaj velja, bi moralo tudi za vrtničkarje enako veljati, pa ne govorimo o legalizaciji, govorimo o tem, da se usede za mizo pa se pogovori. Tega ni malo! Problematike je veliko, potem lahko naredite še eno diplomsko nalogo. V Ljubljani imate recimo Mežico, veliki onesnaževalec, zelo lep (primer, op. p.), lahko celo Mežiško dolino izselijo, da bodo dosegli efekt, da ne bodo ljudje zastrupljeni, ker je to edini efekt, ki ga lahko dosežejo. Zemlje namreč ne bodo deset metrov globoko odstranjevali, jo je tudi nemogoče in tudi stroškovno se ne splača. In najcenejša varianta je, da se dejansko izseli populacija. To delajo v Ameriki, pa še kje drugje. Pri nas se to ne bo zgodilo.

Ukrepom MOL ste očitali sporne postopke pri sanaciji. Kaj bi povedali o tem?

Najprej, odločbe so ... čeprav pri nas, kjer ni pravne države, je to tako težko dokazljivo, ker moramo mi pravno dokazovati nepravni dokument, bi se temu reklo. In tukaj nam bo prej zmanjkalo denarja, preden bomo lahko to vse skupaj uredili po pravni poti. Drugo pa je, da je zakon zelo jasen, da moraš vsakega kršitelja individualno obvestiti. MOL ima podatke vseh najemnikov. Se pravi, da se ti potem ne moreš posluževati pogodbe oziroma člena, ko najemnik ni znan. Oni imajo pogodbe shranjene, imajo tudi vse predpise, ki so se delali, ko se je prenašalo iz enega najemnika na drugega, ker so se morale overiti, zato da je vse skupaj legalno in se je overjalo na občini Bežigrad oziroma takrat na MOL, potem kasneje, ko se je to delalo. Kam so podatke dali, ni naš, ampak njihov problem! Izgovarjati se na to, da ne vedo, kdo so najemniki vrtov, je čista laž! Imajo podatke, samo poiskati jih je treba, če pa se nekomu ne dá iskati ... Oni so dolžni to hraniti, to so uradni dokumenti, ki jih morajo hraniti v nedogled! To je tako kot pri stanovanjih in hišah, ko morajo biti dokumenti spravljani. To je eno, drugo je, da se tega ne ruši na tak način, kot so delali oni, popolnoma ... kako bi temu rekli ... ne nezakonito, ampak v bistvu brez stroke. Delavci niso bili zaščiteni glede na predpise, ki veljajo. Se pravi, če predpisi veljajo za nas, veljajo enako za njih. Podrli so vse, luknje so se kopale v gramozno vodovarstvenem območju in se je zasipalo vse skupaj ... Tega ni malo in to imamo tudi vse posneto, mi imamo to dokazljivo. Ampak še zmeraj je odgovor, da mi ne delamo pa čisto nič narobe. To je tako kot sredi Ljubljane podreti platano – ja, je bila bolna, smo jo morali – oziroma nekomu je bila v napoto, dve leti kasneje pa potem dobiš kazen pet tisoč evrov in je stvar rešena. Zame to ni prav! Jaz pravim, da bi morale državne institucije, ki so dolžne poznati zakone »do nule«, dobiti potem veliko višje kazni.

Nekateri vrtničkarji so pa rušenje kljub temu podpirali. Kaj menite o tem?

Me zanima, kateri vrtničkarji so podpirali rušenje ...

V nekaterih časopisnih člankih sem namreč zasledila nekatere odgovore vrtničarjev na to temo ...

Ne, to so bili Ljubljanci in meščani, ki so podpirali rušenje oziroma marsikdo je rekel, če so meni podrl, pa naj še sosedu podrejo.

Ne, govorim o vrtničarjih, ki so odgovarjali v smislu, ko je gospa, vrtničarica, rekla, da so pa ena območja v sramoto vsem vrtničarjem in je prav, da se to sanira ...

So področja, ki jih je bilo potrebno urediti. Ampak jaz še zmeraj stojim, pa ne samo jaz, kot društvo stojimo še zmeraj na tem, da je treba stvar narediti z dogovorom in ob pravem času. Da prideš tja, pa ljudi ne obvestiš pravi čas, ljudje pa imajo posajeno in bi že lahko pobirali prvi pridelek, ni prav! Ponavadi so vse te pogodbe oziroma vse, kar je bilo, bistvo, da se v toku naprej pove, in če bi ti ljudem povedal in jih obvestil, tako kot jih je treba obvestiti, ne bi imeli danes te »uzbune«, kot jo imamo. Ker je to drugače. Če pa ti prideš in rečeš, zdaj bom pa radiral, ali pa na način, kot so pri nas – ja, smo naredili javni razglas – to ni nič, to ni noben obvezujoči dokument, to so samo obvestila in čisto nič drugega. Nima ne zakonske osnove ne ničesar. To je samo oznanilo ali karkoli se že temu reče. Tako da so področja, recimo strogi center Ljubljane, čeprav če se boste zdaj sprehodili, boste našli še veliko vrtov po centru Ljubljane, ampak to takih, ki res ne spadajo tja. Po drugi strani pa v tujini obdelujejo vsak prosti kos zemlje, dokler ne dobijo gradbenih dovoljenj, predelajo jih v vrtove, za tri leta ali pa za pet let, pa se tam dogaja vrtničarska dejavnost, ampak se točno ve. Toliko časa bo in konec! Tukaj se nikoli ni vedelo, koliko časa bo, zaradi tega, ker nikoli ni bilo točno rečeno, kako in kaj. Sploh potem, ko je MOL kot prvi pravni naslednik opustil nadzor in pošiljanje pogodb. In potem si tam, kjer si. So predeli, ki jih je treba res sčistiti, ampak je zelo malo takih predelov. Ostale je treba pa urediti. Čisto podreti pa ravno ni vse! To je tako, kot bi šli zdaj vse stare hiše, ki so bile zidane pred letom 60, in bloke kar podirat. Tako je to zgledalo sedaj.

Kaj menite, da je botrovalo sanaciji vrtničarskih območij? Očitki vrtničarjev so namreč leteli na kapitalistične in politične razloge. Kaj menite o tem?

Čisto nič drugega kot to! Zaradi tega, ker je bil tukaj plan za ta del, da se zgradijo bloki, na ta del, kjer so pa trenutno vrtnički, naj bi bil pa podaljšek stožiškega stadiona, ki ga še nadaljnjih pet let ne bo, ker denarja zanj ne bo. In naj bi tukaj zgradili še razne rekreacijske oziroma spremljevalne objekte za tisti »fuzbal plac«. Poleg tega so imeli plan, da bodo naredili »ala« Vrbsko jezero – neko zajetje in da so bodo tukaj vozili s čolni. Če pogledaš ves tisti plan, ugotoviš, da je bil tukaj v ozadju samo kapital, pa čisto nič drugega.

Kaj pa okoljevarstveni ali estetski razlogi?

Tukaj ni vključeval (župan, op. p.) nobenih okoljevarstvenikov, ker če greste gledat, kdo je bil vključen, ni enega okoljevarstvenika in nobenega strokovnjaka. Dejansko jih ni, ker je Simonetijeva ena redkih, pa še njo so preglasovali. V novem tisku (Odloku, op. p.) tudi ni omenjena, so vsi samooklicani strokovnjaki. Tako da je tukaj veliko takih. Okoljevarstveni razlogi so jasni, mi se gremo eko vrtničarstvo in ne uporabljamo fitofarmaceutskih sredstev.

Kaj pa estetski razlogi? Navajalo se je namreč, da nekatera področja kazijo podobo Ljubljane in podobno.

Ne moreš imeti Ljubljane, ki je narejena iz kock. To je dejstvo. In vsak ima pravico, da se izrazi. Na Nizozemskem in v Nemčiji tekmujejo (njih pač izpostavljam, ker jih najbolj poznam) – imajo več tipov hiš, več tipov recimo vrtov in tekmujejo med sabo, kdo bo imel lepše urejeno. Glede estetskih razlogov pa sicer menim, da nek individualizem mora biti. Ne

more biti vse kockasto določeno, pa še to na petdesetih kvadratnih metrih, kjer se, ko okopavaš vrt, zadeneš ob drugega vrtničkarja.

Župan je na očitke vrtničkarjev izjavil, da »če ga krivijo za to, da v Ljubljani nastaja red, potem je kriv«. Kaj menite o tem?

Prej smo imeli neurejen red, zdaj pa imamo smetišče. Reda v Ljubljani nimamo, odkar je on župan!

Kakšno je vaše mnenje o novem Odloku o urejanju in oddaji vrtničkov v zakup?

To je čista neumnost! Mi smo poslali tri strani pritožb na vsak člen posebej, pa se niso upoštevale. V odloku bi morali sodelovati strokovnjaki, ne pa arhitekti. V odloku niso področja niti določena, v Črnučah jih sploh ni, odlok je nedodelan, saj nima dokončnih določb. Niti pravilnika niti prostorskega plana še ni ... Tudi hiše ne moreš začeti graditi pri strehi, potrebuješ najprej temelje.

Kaj pa bi izpostavili kot prednosti novega Odloka?

Jih sploh ne vidim, ker so začeli hišo postavljati pri strehi, kot sem rekla. Vse mora bazirati na dogovoru, ne pa kar rušiti vsepovprek. Stroke tu ni bilo!

Ali menite, da je enoten estetski red v urbanističnih načrtih potreben in nujen ter zakaj?

To že, ampak ga morajo »ta pravi« delati. Za estetski red mesta mora poskrbeti krajinar. Strgar je jasno povedal, da so vrtnički fajn, ampak se jih mora urejati. Ampak ne na tak način.

Kaj menite o oblikovalskih aspektih novega odloka? Glede na to, da je bilo največ očitkov na idejno zasnovo lope, kaj bi po vašem mnenju moralo biti drugače?

Na obrobju Ljubljane je primestje in če se hočejo lope vklopiti v prostor, morajo biti dvokapnice, ne enokapnice, kot da bi gledal koncentracijsko taborišče. Taka oblika nima ne logike ne smisla! Načrt je delal arhitekt, ki želi biti Plečnik in mu to ne uspeva. Župan je bil dober menedžer, ampak za župana pa ni. Na stvari ne moreš gledati kot »fijakarski konj«.

Kako bi želeli, da bi bilo področje oblikovalsko urejeno? Zanimajo me torej želje vrtničkarjev iz estetskega vidika vrtničkarskega območja.

Želeli bi različno velike vrtove, področje pa je potrebno najprej opredeliti, izrisati ... in ceste in pešpoti, tekaške steze, sprehajalne poti. Mi smo namreč imeli vse to, na ta vidik pa nihče ne pomisli. Ljubljana namreč nima prostorov za piknik, vsa ostala mesta jih imajo. Na vrtničkih gre namreč za mir in druženje s sosedi, ne pa za gostilno sredi vrtov, kjer bi se družili. Tudi igrala ne morejo biti brez nadzora in v stran od oči, saj moraš vedno paziti na otroka, kaj dela.

Glede tega – Odlok predvideva tudi otroška igrišča na nekaterih območjih glede na potrebe. Kaj menite o tem?

Ja, na mestih, kjer se vidi, je to mogoče. Lahko se bodo družili meščani in vrtničkarji. Nekateri pač nimajo denarja za gostilne, pa tudi druženje v naravi je vedno bolj priljubljeno.

Bi predlagali še katere druge prostorske rabe, ki bi se lahko povezovale z vrtničkarsko dejavnostjo?

Joj, teh je veliko. Območje bi lahko razširili tudi s hostli, ker ima Ljubljana veliko turistov, ki ostanejo samo kak dan, dva, in bi si lahko tako ogledali Ljubljano ... Naredili bi lahko naselja tipičnih slovenskih hiš, ki bi tudi bile turistična atrakcija, pa še ozaveščanje o ekologiji, turizmu ... vsega se lahko gremo, pa še zasluži se lahko poleg. Tudi višek zelenjave bi se

lahko prodajal, ker če prideláš več, kot potrebuješ, potem zalagaš sosede s tem, ali pa, kot je slovenska navada, se potem raje meče v smeti, zaradi »faušarije«.

Ampak Odlok predvideva negospodarsko rabo vrtičkov za lastne potrebe ...

Ja, zato se ne sme prodajati, ampak bi se lahko prodajal višek. Če kupuješ v trgovini, je zelo drago, na tržnici pa še bolj. Morali pa bi narediti študijo, kakšna je kvaliteta hrane v trgovini med tisto običajno in eko zelenjavo pod narekovaji, pa tisto na tržnici, ki jo pridelajo kmetje ali pa drugi. Čisto drugače je, če si sam prideláš zelenjavo, kot pa če jo kupiš, sedaj, v teh razmerah pa še sploh.

Zasledila sem, da vaše društvo ni podalo nobenih pripomb v pripravi osnutka predloga odloka. Kako to argumentirate?

Ni res! Oddali smo ogromno pripomb, gre za to, da župan ne priznava nobenemu Ljubljancu, da je karkoli naredil, mi smo dali morje pripomb, ampak se to nikjer ne omeni in upošteva.

Izrazili ste tudi, da bi moralo vaše društvo sodelovati v strokovni skupini pri pripravi odloka. Kaj je botrovalo temu, da niste sodelovali?

Niso nas povabili kljub pripombam in željam. Ne želijo nas zraven. Morali bi sodelovati tudi krajinski arhitekti, tudi Simonetijeva, ki se s tem ukvarja že 20 let, je bila izključena. Mi smo oddali pripombe že pred predlogom (odloka, op. p.), ne šele, ko je že bil narejen, in sicer preko četrtnih skupnosti in direktno. Četrtna skupnost v Črnučah nas tako ali tako ne upošteva preveč.

V knjigi Mestne zelene površine avtorice Maje Simoneti so povprečne ocene anketirancev glede pomembnosti posameznih javnih zelenih površin v Ljubljani pokazale najnižje ocene za prostore za vrtilčke. Kje so po vašem mnenju razlogi za to?

Odkvisno, kje delaš ankete in s kom, ankete so vedno dvorezen meč. Če imamo adrenalinske parke na črno, zakaj ne bi imeli še vrtov. Tudi botanični vrt v Ljubljani, ki je med najstarejšimi, so hoteli podreti, pa so potem dobili svoje. Ljubljanci so neozaveščeni okrog stvari, tudi vrtilčarsko območje je povsem varno, če greš sredi noči tukaj mimo, vidiš, da ni nič nevarnega. Odkvisno tudi, kdaj se je delala ta anketa.

Podatki so bili objavljeni leta 1997.

Ja, takrat pa je bilo vse drugače, vse je bilo neopredeljeno, ker je MOL začela opuščati nadzor, zato je bila tudi anketa negativna. Je pa res, da če se pelješ kje mimo, te lahko motijo kake čudne lope, tudi mene moti. Ljudem je treba povedati, kako in kaj je s tem.

Ali to po vašem mnenju nakazuje na manjše potrebe javnosti po vrtilčkih?

Takega povpraševanja kot je danes, še ni bilo, zato mislim, da ne.

Ugotovljeno je bilo tudi, da so anketiranci glede preskrbljenosti mesta s posameznimi zelenimi površinami v najvišjem odstotku odgovarjali, da jih je preveč, in v najnižjem odstotku, da jih je premalo. Kaj menite, zakaj?

Vrtilčarskih območij ni veliko, je pa veliko nametanih vrtilčkov, zato eni mislijo, da jih je dovolj. Področje mora biti zato opredeljeno, v Ljubljani pa je nametano, ljudje pa to pomešajo, za njih je to eno in isto. Tudi barakarska naselja ponekod, ko si ljudje ob hišah postavijo vse mogoče, eni zamenjujejo za vrtilčke. Za to (vrtilčke, op. p.) pa mesto nima denarja, če pa bi bil še zraven park, pa bi denar bil. S prostovoljnim delom pa se da marsikaj narediti.

Ali je po vašem mnenju vrtničarskih območij premalo in zakaj?

Preveč so raztresena, premalo homogena. Mora biti opredeljeno, ker so vrtničarji po večini blokovci in nimajo zemlje. Če je blok blizu, potem vrtnih ut ne potrebujejo, če pa so vrtovi oddaljeni, pa je treba imeti lope za shranjevanje orodja. Ne predstavljam si, da si bo nekdo iz Črnuče naložil motiko in lopato in se vsakič peljal v Livado, kjer bodo zdaj območja. Ker smo trenutno v krizi, ki bo trajala še najmanj deset let, je treba razmišljati o tem, da morajo ljudje nekako preživeti in da preživijo z vrtom in tako odpade denar za socialne primere. To je zapletena stvar, župan pa gleda na stvari črno-belo. Če imaš zakone lepo opredeljene, je to lahko lepo urejeno. Pri njih pa noben ni nič kriv, vse so krivi vrtničarji.

Maja Simoneti je v svoji študiji Usmeritve in pogoji za nadaljnji razvoj vrtničarstva na podlagi izraženih mnenj vrtničarjev ugotavljala, da je primerna velikost vrtnička na družino 50 kvadratnih metrov. Odlok sedaj predvideva v povprečju 60 kvadratnih metrov. Zakaj je to po vašem mnenju premajhno, glede na to, da navajate, da bi morali vrtnički biti velikosti od 300 do 600 kvadratnih metrov?

Ne vem, katere družine je ona anketirala, to je neizvedljivo! Ne vem, kaj lahko na petdesetih kvadratnih metrih pridelam, če hočem pridelovati za celo leto, to ni dovolj. Simonetijeva očitno nima vrta! Leta 2005 je bila narejena še ena študija, ki jo je naročila MOL, tega pa vam ni nihče povedal! Ampak oni so objavili samo en del iz tega, ki je bil primeren za njih, drugega pa ne.

Kaj menite glede predvidenih lokacij vrtničkov, torej na obrobjih urbanih kompleksov?

Čisto po potrebi, ne bi smele biti preveč daleč. Črnuče sploh niso omenjene za to ... Morale bi biti tam, kjer ni moteče, in Črnuče niso moteča lokacija, tudi v času do pridobivanja gradbenega dovoljenja bi lahko bili vrtnički. Pri nas traja dve leti, da pridobiš gradbeno dovoljenje, zakaj ne bi bili do tačas tam vrtnički, tako kot je to v Ameriki. Dve leti sta dve leti. Morali bi biti tam, kjer ni velike industrije, aktivnega kmetijstva, ne kjer je že onesnaženo, ampak tam, kjer so bloki. Za Črnuče, kjer je predvidenih 80 odstotkov industrije, infrastruktura tega preprosto ne zdrži, že zaradi prometa. Tu je primerno samo eko vrtničkarstvo.

Mesto bo za potrebe meščanov pripravilo 60 hektarjev zemljišč, namenjenih vrtničkarjem. Kako ocenjujete to velikost?

Naj najprej povedo, kje bodo, v prostorskem planu tega ni, nekje na Igu je – ampak kdo se bo iz Ljubljane vozil tja?! Lahko bi imeli tudi eko vrtnarjenje na kmetijskih zemljiščih, kjer so kmeti, ampak gre tu za pohlep po zemljiščih.

Kaj pa cena za najem vrtnička? V društvu namreč med pogajalskimi stališči omenjate, da ste za uporabo vrtnička pripravljani tudi plačati. Kaj je vaše mnenje o ceni 1,1 evra na kvadratni meter?

To ni primerna cena, potem se ti že bolj splača hoditi v trgovino. Če plačuješ 60 evrov za 60 kvadratov in tekoče stroške, to nanese 120 evrov letno, to pa se nikomur več ne splača. Na ta račun je veliko pripomb ... Vsak je rekel, da toliko ne bo plačeval in naj ta vrtniček kar imajo. 50 evrov bi bila primerna cena za 200 kvadratov. Tudi nad kontejnerji bi moral biti nadzor, da bodo tam res odlagali tisti, za katere so kontejnerji namenjeni, ne pa da bodo kar vsi vozili smeti sem! Spremljevalne stroške bi morali specificirati. Pa tudi vodo, zalivanje s pitno vodo je nesmiselno, zato bi morali to nekako odrediti ...

Ampak predvideni so zbiralniki deževnice za zalivanje?

Ja, ampak deževnica ni primerna za zalivanje, ker vsebuje preveč nitratov in to ni dobro. Bi jo bilo treba filtrirati in dati nekakšne prečiščevalnike deževnice. Tudi elektriko s sončnih kolektorjev bi lahko kot višek dajali v Elektro, na to pa nihče ne pomisli. Ali pa kakšne vetrnice za energijo ... 50 evrov je najprimernejša cena za 200 kvadratov glede na stanje in rang vrtničkarjev. To so večinoma upokojenci in starejši z minimalnimi plačami in minimalnimi pokojninami, ki pa ne želijo prejemati socialne pomoči in si tako sami pomagajo. Če pa je cena taka, kot so jo določili, pa to potem več ni smiselno, ker je to profitna najemnina, ne neprofitna.

Opozorili ste tudi na situacijo področja ob Savi po rušenju vrtničkov, ki je bilo podobno odlagališču smeti, ste dejali. Kako je sedaj s tem?

Še vedno je isto, še vedno je smetišče. Nič se ni spremenilo. Samo še dodatne smeti se nalagajo, ker zdaj vozi smeti sem cela Ljubljana, pa že tako je veliko nelegalnih odlagališč smeti v Črnučah.

Ali bi po vašem mnenju morali vsi vrtničkarji biti člani vrtničkarskih društev?

Nekdo mora delati kontrolo, ker je mesto nesposobno! Na vsakem področju bi moralo biti društvo ali pa neka neprofitna organizacija, ki bi opravljala kontrolo drug nad drugim. Nekdo, ki to počne, lahko tudi to kontrolira. Lahko se nadzira vse, plačila in vse, če je društvo vmesni člen. Najemnina se je že prej pobirala povsod preko mestnih četrti, ampak je del denarja ostajal tam ...

Bi to predstavljalo boljši nadzor nad dejavnostjo, nekakšno družbeno, medsebojno kontrolo?

Ja, seveda, nekdo ne more od daleč kontrolirati toliko območij, treba je imeti na vseh območjih društva ali nekaj podobnega.

Ali menite, da je vrtničkarstvo še vedno obrobnega pomena v očeh stroke?

Mestne stroke, MOL-ove stroke, ja. Pomen ekološke ozaveščenosti ljudi in vrtničkarstva ni obrobnega pomena. Ni samo stvar ene stroke, ampak večih, tako zdravstvene kot tudi psihologija, socialni vidik, ekologija ... To bi lahko bila narejena cela študija, kaj vse zajema.

Kaj bi želeli za konec še izpostavili glede te tematike?

Edina stvar, ki je glavna, je dogovor. Na silo ne gre nič! Pa vedno morajo biti prisotni strokovnjaki, ne pa samo klicani strokovnjaki. Tako kot je povpraševanje po vrtničkih zdaj, še ni bilo nikoli. Sedaj bi vsi radi imeli vrtničke in kličejo in pišejo, pa vsi bi jih radi imeli blizu doma. Ampak naše društvo trenutno ne sprejema novih članov, ker smo v teh razmerah ... Povpraševanje pa je ogromno, še nikoli ni bilo tako, zato se vidi, kakšne razmere so in koliko ljudi si želi pridelovati svojo hrano. Sedaj je to postal še nekakšen šport ali modna muha – imeti svoj vrt. Nekateri izmed vrtničkarjev pa je kar sram povedati, da so vrtničkarji. To je za ene sramota, da si sam prideluje zelenjavo in nočejo odražati nekih socialnih problemov ... Pa še mobing se dogaja, če si preveč glasen, ampak ko je tako, moraš zagovarjati svoja načela

PRILOGA B: Poglobljeni intervju s krajinsko arhitektko, mag. Majo Simoneti (15. 5. 2009)

Glede na to, da poznate tudi primere vrtničarske dejavnosti iz drugih držav, bi vas vprašala, ali po vašem mnenju obstaja kakšna značilnost vrtničarske dejavnosti v Ljubljani, po kateri se ljubljanski primer razlikuje od drugih držav, in katera bi bila ta značilnost?

Po moje je bistvena razlika ta, da si je pri nas pravzaprav ves čas pred to dejavnostjo zatiskalo oči v tem smislu, da je to ena od legitimnih rab prostora. Druge bistvene razlike ne vidim. To pomeni, da je bila potreba pri prebivalcih enaka kot drugod, medtem ko se je sistem, ki upravlja s prostorom, odzival atipično. Po vojni so se sicer stvari še načrtovale ... Veliko teh stvari, ki so v prostoru tako zelo trdno zasidrane, je tudi posledica nekih lokacij, ki so bile. Ta socialistična izgradnja je bila povezana s tem, da se je tem ljudem ponujalo kakšne kose zemlje za obdelavo. Potem je pa v eni fazi očitno prevladalo prepričanje, da bo to sčasoma dejavnost, ki bo izginila kot raba. Zanesljivo je Ljubljana, kar se tega tiče, zadnjih toliko in toliko let ali pa deset let in več, razmišljala. V planu iz leta 84, '86, ta, ki zdaj velja, so sicer lokacije za vrtničke določene, ampak že tiste lokacije, ki so bile tako formalno sprejete in potrjene, kažejo na to, da uprava in politika takrat nista mislili, da je to nekaj tako pomembnega, da bi moralo biti dosegljivo ali pa dostopno, tako kot sicer načrtujemo rabe, ki so zelo pomembne. Se pravi, da so bile za to predvidene precej obskurne, oddaljene lokacije in seveda je bil rezultat ta, da vrtničarstva nimamo tam, ampak ga imamo povsod drugod, kjer je bolj dostopen prostor – hitreje in lažje dostopen.

V kolikšni meri bi rekli, da je vrtničarstvo danes odraz hudih socialnih stisk?

Več ali manj je ves čas ista situacija. Da bi bilo danes odraz hudih socialnih stisk, prej pa ne bi bilo odraz socialnih stisk ali pa socialnih pogojev ... Vedno gre za kombinacijo. Zdaj tega nihče tako podrobno ne proučuje, da bi lahko s trdno gotovostjo, tako kot pač znanstveniki sicer kakšno stvar proučijo in potem lahko trdijo, rekli, koliko je česa, zagotovo so pri tem prisotni tudi socialni razlogi. In danes, tako na mednarodni ravni, je trend pridelave ali pa samopridelave zelo močno prisoten. Tudi iz socialnih razlogov, tudi iz drugih razlogov, se pravi odnosa do okolja, nadzora vnosa hrane, kakovosti in tako naprej, spet je več kriterijev, ampak socialni in ekonomski nista nepomembna. In v bistvu se na tem področju pravzaprav na tako precej oživljeno gibanje pojavlja in to je takšen trend, ki je zelo »in« v velikih prestolnicah ali pa v razvitem svetu.

Bi rekli, da je mogoče bolj rekreativna dejavnost ali bolj zaradi socialnih vidikov?

Ne, danes ne bi več mogli reči, da gre za rekreacijo, če tako ... v tem mednarodnem okviru, kar se dogaja, zagotovo ne gre za rekreacijo, ampak gre še vedno za kombinacijo, kljub vsemu pa za, kot sem rekla, zdravo hrano, koristno porabo časa in v bistvu pridelavo za lastne potrebe iz ekonomskih razlogov.

Zagovarjate tudi povezovanje vrtničarske dejavnosti z drugimi prostočasnimi aktivnostmi. Ali je to praksa tudi v drugih državah?

V resnici je pač to vezano na prosti čas, tukaj gre za neko dopolnilno, dodatno dejavnost in to je, bom rekla, model, ki je nekoliko bolj razvita oblika te dejavnosti, se pravi, da vendarle poskrbiš za vse družinske člane, da lahko prosti čas pač preživljajo nekje skupaj in da se vsakemu pač dogaja tisto, kar je pač zanj najbolj primerno. Spustiti otroke na vrtničke je sicer lahko teoretično zanimivo, da oni nekaj tam delajo, vsi pa vemo, da je pač tiste dve, tri ure, ko jih je treba pustiti na vrtu, preveč časa za to, da bi otrok, sploh pa majhen otrok, tam preživel čas. Tako da je ta kombinacija z majhnimi ali pa odraščajočimi otroki normalna, tako kot je

tudi normalna kombinacija s tem, da se kakšno sobotno popoldne podaljša ali pa da se tam organizira kakšna zabava. Skratka, prosti čas in vrtilčki gredo skupaj in to je precej logično. So pa seveda različna območja – taka, ki so zelo utilitarna, kjer res prideš in delaš, in pa taka, ki so bolj bogata, kot se reče, ali pa razvita, kjer je pa še to. Trend je gotovo, da imaš oboje.

Kaj so po vašem mnenju najpomembnejši pozitivni vidiki vrtilčkarstva?

Osnovna stvar je, da je ta potreba očitno precej prisotna, gre za precej močno potrebo. Tako zdaj spet težko karkoli pametnega rečemo, ker nimamo raziskav – o prostočasnih potrebah prebivalcev, ampak glede na trende od zunaj, je zagotovo *in* pridelava, sama pridelava, *in* pač vse ostalo, kar se veže s tem, da pač koristno preživljamo prosti čas in zraven še nekaj, bom rekla ... pridelamo. Vse skupaj je enako, nekako ne znam zdaj povedati, kaj je pri nas najpomembnejše. Res, tukaj težko najdem pameten odgovor. Jaz verjamem, da je potreba tista, ki je najpomembnejši kriterij, zato se mora, na primer Ljubljana, odzvati in nekaj narediti. Ljudje kljub vsemu ne bi v takem številu iskali te niše, če ne bi bila ta potreba velika. Zdaj, ali je socialna ali so kakšne druge, je pravzaprav irelevantno.

Skratka, zadovoljevanje potreb posameznikov, ki uporabljajo te površine, je po vašem mnenju med najpomembnejšimi pozitivnimi lastnostmi?

Tako, tako.

Po vašem mnenju ima vrtilčkarstvo lahko tudi pozitivne posledice na okolje. Lahko to, prosim, malce pojasnite.

Pri pozitivnih posledicah gre za to, da je bilo po eni strani (ko si to proučevala, si verjetno to videla) velikokrat govora o teh negativnih značilnostih. Se pravi, o vplivih na talno vodo in na tla in seveda o vizualnih učinkih, ki so bili ali nezaželeni ali karkoli ali pa nesprejemljivi. Jaz mislim, da ta vidnost je in ni pomembna, no, da to ni ... da se je s tem treba ukvarjati na tak način, da je to boljše, kot pa da imamo mi površine, ki so prazne ledine, ki niso v primarni rabi ali pa ki še niso zgrajene ali pa ki bi bile potencialno zagrajene kot neka gradbišča v čakanju. V tem smislu je to lahko dodana vrednost, posebej še, če imamo nekaj ukrepov, ki lahko sprejemljivost take rabe povečajo. Se pravi, da ta stik z javnimi površinami izboljšamo. Osnovni principi so neke žive meje kot neki robovi in kontrola teh objektov ali pa teh posevkov je že tako malce kruta. To, da fizičlove palice nekoga motijo na pridelovalnem območju, se meni zdi malce trapasto, ampak je bilo tudi prisotno, velikokrat se je o tem govorilo, ampak te ne bi motile, če bi bile v prvi fronti zakrite ali pa nekako bi bil ta »buffer« med uporabniki in drugimi in med tem območjem urejen. Ti ukrepi niso tako ... niti dragi niti niso zelo zahtevni in bi lahko pač vplivali na to, da bi bila sprejemljivost toliko boljša. V tem smislu je to lahko izboljšava ali pa kombinacija koristnega z drugimi učinki. Drugače je pa v bistvu večno bolj problem ta, da gre za negativne učinke.

Kot ste opazili v svoji terenski analizi vrtilčkarškega območja v Ljubljani, se je vzpostavilo veliko nekih negativnih posledic pa tudi pri sanaciji območja smo opazili oziroma je bilo izpostavljenih nekaj negativnih posledic. Katere izmed njih pa bi izpostavili kot najpomembnejše?

Najpomembnejši problem zame je bil gotovo ta, da je ta dejavnost, to samograditeljstvo, ki je povezano s tem ... Najprej je bila to samooskrba, ki je potem prešla v samograditeljstvo teh nekih pomožnih objektov in prerasla v to, da postane v resnici to odlagališče odpadkov, odrabljenih, izrabljenih materialov. Težava so zanesljivo salonitke, ki so se uporabljale, in še marsikaj drugega, o čemer je bilo mogoče manj besede, ampak tukaj gre tudi za fitofarmaceutvska sredstva, ki jih prinašajo ljudje. Potem je vprašanje, kako jih skladiščijo, kako se nekontrolirano izpirajo ... Te obremenitve tal preko vrtilčkov so same po sebi verjetno

manj problematične, ker na nek način ti ljudje pazijo, kaj počnejo, saj potem to konzumirajo, zato ta ozaveščenost narašča vzporedno z drugo okoljsko ozaveščenostjo. Bolj gre za težave, da dobiš nekaj, kar pravzaprav ni bilo »pred-pakirano« za potrebe malega pridelovalca in potem tega veliko ostane in to se nekam zabriše in se izpira. Tukaj gre za plastiko in odrabljene gradbene ali polgradbene proizvode, prefabrikate, ki niso inertni, ampak so lahko aktivni in razpadejo, skratka oddajajo negativne vplive na okolje, in to je po mojem mnenju največji problem. Vse ostalo je tako zajezljivo. Vrtičke lahko odstraniš relativno hitro, lahko tudi neke stvari relativno hitro pospraviš, ampak to so težave, da prideš na teren, potem pa ugotoviš, da imaš tam pravzaprav posebne odpadke, da potrebuješ posebne ekipe. Nato so čisto drugačne cene ali pa da imaš ti na primer tam zabetonirana podtalja teh lop ali pa karkoli, kar pomeni, da potrebuješ težko mehanizacijo in je kar naenkrat strošek tega, da bi ti na primer zadevo iz neprimerne lokacije odstranil, bistveno večji. Tako da so v resnici ti okoljski vplivi največji problem. Ampak ne toliko samo ta ... prav cela zgodba je pomembna. Ni nepomembno, da so to (vrtički, op. p.) bila neke vrste odlagališča odpadkov. Jaz vem, da je to bilo žaljivo za te ljudi, in seveda nihče ni mislil, da oni tam kopičijo smeti. Materiali, ki so jih prinesli, so bili nabrani iz vseh vetrov, tisto, kar je pač dostopno zastonj, mimogrede, in to je pač problematično. V tem duhu so kontrole, nadzori in načrtovalske akcije nagnjene k temu, da se kontrolira vnose in kdo ...

Tudi na črnuškem področju je bilo tako?

Da. V bistvu so vsa (območja, op. p.), ki so malce večja, kjer je ta graditeljska strast ... se lahko razživi. Bolj kot je lokacija majhna, bolj kot je skromna, manj je teh možnosti. Tudi samokontrola je razvita pri teh ljudeh. Ljudje se na takih zelo izpostavljenih lokacijah drugače vedejo kot pa na manjših, bolj, bom rekla, vidno izpostavljenih, kot pa na teh robovih, kjer je to dobilo razsežnosti rabe, ki se je pravzaprav popolnoma zaprla sama vase in ni imela nobenih stikov. Tudi sam proces, kako se na primer zgodi nova lokacija v prostoru, se je bolj ali manj vse nekako na črno dogajal. Najprej je zelo sramežljivo, potem pa počasi pridobiva kot iz sezone v sezono ali pa se utrjuje prepričanje, da te tukaj ne bo noben pregnal. Iz nekkih bučk, ki jih nekdo vrže na kup, ki je tam ostal, pride drugo leto še nekaj, kar je tudi poceni in samo zraste, in ko vidiš, da je to, kar je poceni in samo zraste, lahko potem šele *potem* pridejo, ne vem, solate, paradižniki ... vse tisto, kar je potrebno intenzivno delati, pride potem, ko si ti že na varnem, ko ti že čutiš, da si lokacijo osvojil in da te ne bo nihče hitro pregnal. Prej se pa dela to s temi poceni zgodbami, kjer ni nobene škode, če te nekdo »vrže ven«.

Kaj pa menite o vzrokih tega samograditeljstva, črnograditeljstva na teh območjih?

Gre za čisto praktične razloge. V bistvu, če si ti enkrat tam, je dobro imeti kritje, najprej je dobro imeti nekaj, kamor pospraviš orodje in da kaj kar tam pustiš. V naslednjem koraku je dobro, če slučajno kakšen dež pade, da tja stopiš, da se lahko tudi usedeš, skuhaš in spiješ kavo. Skratka, biti tam čim dalj časa. To samograditeljstvo je tako ali tako nekako prisotno. Zdaj, bolj kot smo urbani, imamo tega manj v sebi, ampak v resnici je potreba po tem, da na nek način vplivaš na svoje bivalno okolje, pa da si urejaš, tako prezentna. Ljudje imajo balkone in rože na oknih, tudi to so te male zgodbe, ki govorijo v tem duhu, da imaš to potrebo, in ljudje pač na nek način spet izživijo svojo potrebo, ki pa ima tudi praktične, funkcionalne razloge. Pospraviti nekaj noter, zakleniti za sabo, ni potrebno škornjev in copat nositi sem in tja in te fitofarmacije, semen ... Jaz veliko po teh hišicah nisem hodila, ampak približno tako je. Zgodbe so seveda še druge, da se da tam spočiti, namestiti posteljo, zato so potem neke zgodbe okrog tega, kakšne so dimenzije take optimalne hišice.

Kaj bi rekli za ljubljansko vrtičkarstvo – odraža bolj slovensko urbanost ali protiurbanosti?

Tukaj je teza, in sicer, da gre za neurbanost. Sama se v tem kontekstu s kolegi sociologi težko strinjam, ker je to prisotno v vseh urbanih središčih, ki jih jaz poznam – New York, London. To ni prisotno v generacijah najbolj aktivnih urbanih ljudi, ker preprosto ni časa in prostora za to, pa tudi nobene potrebe, ampak je takoj, ko stopite iz tega najbolj aktivnega obdobja, aktualno. Kakor hitro se ta prosti čas malo podaljša in so te ekonomske razmere malo, tako bom rekla, bolj ranljive, pride do te zgodbe. Hkrati si pa kar drznem trditi, da je v novi generaciji, se pravi tej, ki prihaja, vedno več ljudi, ki so pa pravzaprav urbani po profilu, ampak iz teh drugih prepričanj, odnosa do okolja, želje po nadzoru, na nek način participirajo v tovrstnih dejavnostih. Oni mogoče na primer nimajo svojih parcel, ampak kolikor jaz temu sledim, se pa povezujejo z nekimi ljudmi, ki to delajo zato, da imajo to dobavo narejeno. Ti ljudje niso nujno pridelovalci v primarju, ampak so tudi na primer kar kakšni znanci ali pa neki povezani ljudje, ki imajo vrt, kot popoldansko sekundarno dejavnost. Ti potem pridelajo te količine, ko pa enkrat to obvladaš, so le-te hitro prevelike za potrebe posameznika ali ene družine. Potem se to širi. Velika Britanija ima trenutno velik »bum« tega, verjetno poznate ta program londonskega župana novih lokacij do leta 2012. V podstatu tega je na primer to, da imaš ti hišo z vrtom in si, ne vem, bom tako rekla tipično, na borzi v službi, tvoja žena pa je odvetnica v City-ju. Vidva en del, en veliki del vrta oddajata nekemu, ki želi pridelovati hrano. Nadalje gre to v to smer, da pridelovalec tebi tega ne plača, ker ti tako ali tako ne potrebuješ denarja. On tebi v resnici pridelava dobro, kakovostno hrano ali pa ti dá vse, kar je v presežku. To so čisto realne zgodbe, ki so vseprisotne. Ni tako, da sem si jaz zdaj ogledala ultra dokumentarec iz podzemlja, ampak je to dejstvo. Se pravi, da zdaj to že postaja »in« tudi v tej aktivni populaciji. Po generiki zadeve je neurbano, ker je urbano grajeno, to pa ni grajeno. Te ločitve v smislu, da smo eni urbani, eni pa neurbani, se po mojem umikajo svetu, ki bo bolj splošno prežet. Tako tudi nekateri ljudje živijo na podeželju in nimajo nobenega pravega stika s primarjem, tudi nobene potrebe po tem, okrog svojih hiš imajo okrasne vrtove, živijo dinamično življenje, pač velik del na cesti, drugače pa so produktivni v urbanih okoljih.

Saj tukaj sprašujem po urbanosti v smislu nekakšnega načina življenja, da lahko ljudje tudi neodvisno od lokacije, tako kot pravite, živijo na podeželju in nimajo stika s podeželjem ... Tukaj torej govorimo o tem, ampak zanima me specifično za slovensko situacijo, glede na vrednote in povezanost z naravo, podeželjem, domačijskost ... Če upoštevamo vse to, me zanima, kaj menite o slovenski urbanosti?

Poznam ta vrednostni okvir – je tak, kakršen je, komparativne raziskave za druge nacije ne poznam. Tista raziskava je tako zelo zanimiva, ampak po mojem ni tako zelo atipična, mislim, da je to zdaj globalna slika v razvitem svetu. Rekla bi, da je to odnos do narave, da se v vrednostnem smislu družbe zelo obrača k temu, da to visoko vrednoti, da si želi stika – to se kaže tudi na drugih področjih – in domačijskost, ki si jo očitamo, je pa seveda v Sloveniji kot deželi, ki ima pravzaprav pretežno majhna naselja, mogoče bolj prisotna kot kje drugje. S tem da bi res bilo dobro poznati, kaj pomeni na primer eno nizozemsko podeželje, ki je tudi pravzaprav podeželje, pravo podeželje, ali pa eno dansko podeželje, ki je polno nekih malih krajev in verjetno te podobne mentalitete, in da ne govorim seveda o naših bližnjih Avstrijcih in tukaj, kjer je pač sploh merilo podobno. V Avstriji in proti Nemčiji, kjer so merila krajin ali pa regij podobna, bi po moje dobili podobno sliko. Ne bi rekla, da je to tako specifično. Jaz pač tega ne morem gledati na tak način. Če hočemo stvari pospraviti, pa je to manj urbana dejavnost. Ali pa je to manj urbano, kot narediti športni park, ki je urban, medtem ko to ni urbano. Tukaj se jaz kot urbanistka lahko strinjam samo toliko, da je bil zanesljivo trend tak, da se je delalo več športnih parkov in da je to zanesljivo v urbanizmu nekje ena kategorija, ki je. Hkrati pa je v zelenem programu, se pravi, park, mestni park in zelene površine ali pa javni prostor, to je ena kategorija, ki je v vsem razvitem svetu urbanistični moment. V tem programu je pa vedno tudi v nasprotju s tem, kot sem rekla, kot je v Sloveniji ali pa v

Ljubljani, tudi vrtiček. Ta program ima pet standardnih kategorij: parki, otroška igrišča, pokopališča, vrtički in potem športne, rekreacijske in druge zelene površine. Včasih jih je sedem, včasih jih je osem, če je ta delitev bolj podrobna, ampak teh pet je povsod. V Avstriji, na Nizozemskem, Danskem imajo mesta oddelke za parke in javni prostor ali pa samo za javni prostor in zelene površine, kot pač temu rečejo. Teh pet namenskih rab specifično obravnavajo in se z njimi ukvarjajo. To pomeni, da za njih načrtujejo, jih potem tudi vzdržujejo, prenavljajo, ustvarjajo nove, skratka, gre za prepoznane programe, ki imajo prostor v mestu in urbanističnih načrtih.

Ugotavljali ste tudi, da namenja stroka vrtičkarstvu premalo pozornosti. Ali menite, da se je to sedaj spremenilo?

To si po mojem mnenju tudi sama zasledila. Zdaj je trend, da se s to tematiko ukvarjajo različne občine, ne samo Ljubljana. S strokami je tako, saj tudi veste iz sociologije, da se težko ukvarjaš s stvarmi, ki nikogar ne zanimajo, ker gre vedno za eno kombinacijo potrebe in odzivov na potrebe in to je tako, da se načrtovalci s tem pač niso ukvarjali, ker tukaj ni bilo povpraševanja. Na en izziv se je sicer odzvalo in se je nekaj naredilo, skratka neke te sporadične zadeve, ne pa sistematično. Zdaj je urbanistična stroka postavljena iz političnega naslova v položaj, da mora na nek način to reševati in to se pa bo mojem mnenju začelo reševati relativno hitro in dovolj učinkovito. Manjše občine lahko hitreje in boljše reagirajo, posebej če imajo razpoložljiv kakšen prostor in tudi nimajo takih težav, kot jih ima na primer Ljubljana. Vsak problem, ki je malo »omejen« ... Tukaj ima Hočevar zanesljivo prav, tako malo predurban. Ti malo zatiskaš oči, oni pa delajo svoje, je v Ljubljani vedno težje, kot drugje, ne. Tudi to, kar je naredil ljubljanski župan – gledano čisto politično – je seveda v korist drugim, ker so oni potem samo stopili na ta vlak in rekli, da bodo naredili red. Niso potrebovali narediti vseh tistih začetnih spodrseljajev, biti grobi, niso rabili biti, bom rekla, nasilni. Na začetku je namreč potrebno biti zelo odločen. In ta odločnost se pri prizadetih vedno razume tako ali drugače. Mi, ki smo senzibilizirani, taki, ki smo družbeno naravnani, bi radi, da bi se to počelo bolj »mehko«. Ampak zdaj je, kar je. Verjetno tudi zato nismo na teh položajih, ker nimamo te odločnosti v sebi in ker preveč dvomimo, ampak drugi bodo zdaj to kar lepo izpeljali. Mislim, da se bodo te stvari relativno hitro rešile. V Sloveniji je tako – »caplja« in se malo vrti na mnogo področjih, ki se tičejo prostorskega razvoja, ampak hkrati je pa zdaj na srečo zadeva tako prežeta z mednarodnimi zgodbami in projekti, da se v bistvu znanje širi in tukaj se ti zgledi hitro prenašajo. Čisto razumem, da se bo to počasi uredilo in stroka bo temu primerno odgovorila. Ni tukaj problem v primarju, ki ne bi znal na primer svetovati, ne v upravnih strukturah, ki na primer ne bi znale tega podpreti, ne v načrtovalskih strukturah. Tukaj je bil do sedaj problem politične volje. Posamični akterji sami po sebi ne morejo nič narediti. Jaz ne morem sama narediti raziskave o potrebah Ljubljančanov po prostoru za priložne rabe, ker preprosto ne morem. To je ravno toliko denarja in časa, da ne moreš »ponoči« narediti. Delam lahko tisto, kar lahko delam, na primer za zraven, iz potrebe, ponoči, ampak to so male stvari, ki niso sistemske.

Kako ocenjujete te ukrepe MOL v sanaciji vrtičkarskih območij?

Vsekakor so bili na začetku uvedeni z eno retoriko ali pa z enim diskurzom, vi temu rečete diskurz, ki je bil zanesljivo preoster na nek način. Iz položaja nekoga, ki mu tega ni bilo treba narediti, predvsem pa iz položaja izvršenih dejstev, je to zelo težko komentirati. Vsak je lahko zdaj pameten in lahko komentira za nazaj, da mogoče takrat ne bi bilo potrebno tem ljudem reči, da naj gredo raje balinat ali pa kam drugam preživljat prosti čas. To so zanesljivo stvari, ki so ljudi v tistih prvih komentarjih zbolele, in nas, ki smo spet senzibilizirani, spravile v slabo voljo. Ampak na srečo je akter relativno hitro slišal, da je to neprimerno in je to takoj opustil ter ni nadaljeval v tem duhu. Mislim, da je to zelo koristno, vsi smo si tega želeli, to je

koristno. Kar se počne, kako se počne, kaj to pomeni, kaj to za sabo prinaša, kakšne probleme odpira ... to so potem nove zgodbe, koliko je bilo to domišljeno, ampak ena od naših slabosti je ta, da mi zelo radi ogromno razmišljamo, potem pa se nič ne zgodi. Tako je zdaj ta zadeva prispevala k temu, da bo v novem prostorskem načrtu vendarle zarisanih več, upajmo, da logičnih in tudi uresničljivih lokacij, da se bodo vzpostavili eni pogoji za eno kontrolo te rabe, da bo ta raba dobila tudi legitimno noto, predvsem pa, da bo tudi delovala kot sprejemljiva za tiste, ki se z njo ne bodo ukvarjali, ali pa jih je na primer v mestu motilo. Tako da to kljub vsemu ocenjujem kot pozitivno. Bi pa se lahko seveda našel človek ... ampak to je zmeraj tako, sploh pa je po dveh letih, ko se nabere veliko, zelo lahko to komentirati. Jaz, ki sem »prostorec« in ne sociolog ali raziskovalec, se kar od tega odmaknem in si samo mislim, kaj bi bilo na primer v prihodnje ob podobnih zadevah potrebno sporočiti, hkrati pa cenim to odločnost in voljo, da se je začelo z nečim, čemur se pač prej namenoma ni posvečalo nobene pozornosti. To, da ne posvečaš pozornosti, ni žaljivo do volivcev ali do prebivalcev mesta, ki mu ti na primer županuješ, to je predvsem problematično iz vidika tega, da ti zanikaš tudi stroške, ki so s tem povezani. Tukaj vendarle gre za upravljanje z mestom. Kaj dela župan? Župan ni pajac! On upravlja z mestom, on je ta, ki doseže, da ni lukenj v cesti na koncu odločitve. In če ti trideset, štirideset let misliš, da vrtičkov en dan v mestu ne bo več in da bo to kar šlo, da boš podelil le tri gradbena dovoljenja ter boš imel celo mesto lepo in pospravljeno, hkrati pa ne veš, kaj pomeni čistiti in pospravljati mesto. Hkrati si še zatiskaš oči, da na nekaterih teh parcelah objektov pravzaprav ne potrebujemo ali niso primerni ali potrebujemo nekaj drugega, je pač to kompleksen problem. To ni samo problem, da si ti mogoče bil, kot bi kdo rekel, socialno čuteč in toleranten do tega, kar ljudje rabijo, ki so bili na socialnem obrobju ... To ni res, a ne?! Tukaj sem pa jaz mogoče bolj zoprna kot kdo drug. To pa ni res, tega si pa jaz ne pustim reči ravno zato, ker vem, da so se cela razvita Evropa, Amerika in vsi ukvarjali s tem, da so vedno skrbeli za to. Mi smo pa stran gledali. Skrbeti pa pomeni – kje, koliko denarja imamo za to, koliko ga damo mi, koliko ga lahko prispevajo ti ljudje, ki to počnejo, bo zraven tudi igrišče ali ga ne bo, bo vrtičkarski red nadziran ali bo kar tako malo sam sebi namen, bomo kdaj koga tja poslali, bomo kdaj pregledali zemljo, bomo mi odvažali smeti ali oni, bodo sploh tam ali jih morajo odnesti, je lahko na privatnih zemljiščih ... Ko pa pridete v center Kopenhagna, imate tam sračje gnezdo in vidite, da so to vrtički in nič ni narobe, pri nas morate pa od povsod stran, da ne bo koga motilo. Tako je ta neurbanost seveda tudi tukaj doma, v tej psihi, ki bi rada, ne vem, videla nebotičnike in bi bila potem pomirjena, da ni več doma na vasi. Tukaj imate dva obraza. Po eni strani tistih, ki stremijo za domačijskostjo in pridelovanjem vrtnin, in tistih, ki so frustrirani, če vidijo fižolove palice, ker si vendarle oni predstavljajo, da so urbani, hodijo v službo, živijo v mestu in potem gredo popoldne v kino in v trgovino po solato. V tem smislu je to znak netolerance.

Torej, da se ne sprejema pluralizacije rab prostora?

Tako! Več rab je mogoče in več podob teh, to je »physis«, to je tudi tako, če zdaj nekdo pride v trenirki v center mesta, pa tebe to tako frustrira, da bi ti naredil kampanjo, da to je pa zdaj grozno, da ti si pa vendar tukaj »fin« človek ... In to je urbano. Ne pa to, pojdite vi na rob ali na deželo, to je pravzaprav čisto enako. Tukaj je vzajemna frustracija in ta problem neurbanosti v Sloveniji je v vseh vidikih. Ko gremo npr. v New York, se spustimo z vrvi. Tam je dobro le zato, ker si, kakršen si, in ti je vseeno, kakšen si, ker velja, kar rečeš, kar plačaš, kaj narediš ... to velja. To so pač obče veljavne zgodbe, ki jih lahko vsi beremo. Če pa se začnemo meriti po oblekah ali po teh stvareh, je pa takoj problem. Ker ne vemo dobro, zakaj je nekdo tako »neumen«.

Kako pa bi morale po vašem mnenju odreagirati oblasti v sanaciji vrtičkarskih območij, kaj bi moralo biti drugače?

V bistvu se mi je zdel najbolj problematičen ta diskurz. Rahlo je bil problematičen časovni rok, mogoče bi bil januar seveda boljši, kot je bil marec, glede na to, kje si kot vrtničkar že marca, in pa seveda sam diskurz – kaj, kako ti poveš, zakaj boš naredil red. Vse, kar se je tikalo populacije, je bilo odveč. Kdo so oni, zakaj so tam in kaj naj rajši namesto tega delajo, je bilo brez potrebe. Dalo bi se urediti brez tega.

Kaj menite, da je botrovalo sanaciji vrtničarskih območij? Očitki vrtničarjev so namreč bili, da so to zgolj kapitalistični in politični razlogi. Kaj pa vi menite o tem?

Mislím, da tukaj ni kapitalizma, vsaj takega najbolj brutalnega, zato ker nobeno od teh zemljišč ni bilo očiščeno zato, da bi se tam zgradila kakšna hiša, s katero bi nekdo po tajkunsko obogatel. Ta ugovor je privlečen za lase. Druga stvar je pa ta, da je to zdaj politično – ali ni? Vse, kar naredi župan, je politično, ker je župan politični človek in to je vodenje politike. Tudi prej je bilo vodenje politike táko, da smo negirali to dejavnost in imeli kaos, zdaj pa je vodenje politike drugačno. Kakšen je neposreden razlog, zakaj se je tisti trenutek in tako odločil župan, ne vem. Če bi bilo modro in če te to tako v globino zanima, mu pošlji prijazno vprašanje. Po mojem mnenju ti bodo odgovorili v štirinajstih dneh. Silno jasno postavljeno vprašanje, kaj točno ga je motiviralo, pa ti bo odgovoril. Jaz se o tem z njim nisem nikoli pogovarjala. Ena od stvari, zakaj se je to delalo na lokaciji Žale, je zanesljivo ta, da je to lokacija, ki je bila vsak april (če greš gledat časopise zadnjih petnajstih let) v vsaj kakšnem časopisu. Vsaj v enem, če ne v obeh, ki pokrivata, bom rekla, tekočo ljubljansko temo. Se pravi, da je to bilo vedno na udaru – fizičlovke pred Plečnikovimi Žalami so bile vseskozi zgodba. Potem se pa je – to je dobra stvar, to bi lahko nekdo študiral – počasi prilepilo zraven – da pa onesnažujejo vodo in delajo to in tisto. In včasih potem, ko smo že imeli to raziskavo narejeno, kakšna nota – zdaj pa tam ena »neumna« krajinarka na primer pravi, da je pa to tudi rekreacija in da je to tudi »fajn« itd. Ta lok se je napel od tega, da se jaz spomnim tako čisto iz začetka svoje prakse teh slik in tega – joj, grdo, grozno, ljudje se zgražajo, ampak redkokdaj je bila kakšna druga lokacija. Ta lokacija (Žale, op. p.) je bila »top« lokacija za zgražanje in zato je bila tudi po moje prva na vrsti. Tudi zaradi tega, ker je bila zelo vidna. Najprej je tista lokacija odprta, tako da jo pri gibanju po prostoru vidiš, drugič je tam pokopališče, se pravi, da pride tja veliko ljudi iz določenim določenih razlogov, tako da je bila prva na udaru – za nekaj tako vzorčno narediti.

Bi malo pokomentirali še estetske razloge?

Zanesljivo nisi bili le estetski razlogi, je pa ta videz bil vedno tema in to prva tema. Razburjanja, ki so se površno omenjala v novinarskih tekstih, so bila vedno vezana na ta videz. To zgleda grozno! Včasih so se bolj omenjale fizičlove palice, potem pa se je kar naenkrat ta informacija dopolnila – saj imajo tudi kup odpadkov, lope so grozne, to je grozno, tisto je grozno. Videz je torej zanesljivo bil ves čas zgodba in tudi je zgodba. Tudi tega reda, ki se zdaj uvaja, kjer je en del estetika ali podoba območja. Zanesljivo je to kriterij, ni pa bil odločilen za to. Šlo je za kombinacijo.

Kaj je vaše mnenje o novem Odloku o urejanju in oddaji vrtničkov v zakup?

Edina stvar, ki je mene v tistem odloku zmotila, je bilo to, da je nekdo rekel, da je to socialna kategorija in da bodo to oddajali na podlagi nekih kriterijev. Ne vem, kako natančno je vse opredeljeno, sem že malo pozabila ...

Med kriteriji za pridobitev vrtnička je tudi socialni status.

Moram reči, da sem odločno proti temu. Mislím, da to ni socialna kategorija v tem smislu, da bi morali imeti tako prednostno listo, da bi morali to drugače rešiti. Preprosto odčitati potrebo, ugotoviti, kako velika je, in potem napeti vse sile, z mestno zemljo, z zasebnimi zemljišči,

državnimi, kolikor je teh kmetijskih na teritoriju mestne občine, in poskrbeti za to, da bi bilo tej potrebi zadovoljeno. Nekako me skrbi to, da bi to postala socialna kategorija. Poleg tega je to za tiste, ki smo malo drugačni, vedno vprašanje. Zdaj pa nekdo, zato ker je upokojen in ima nekaj sredstev, ne bo mogel tega imeti, ker bi moral biti brez sredstev. To so potem hitro problematične stvari. Trenutno so ti naši socialni korektivi naravnani tako.

Kako pa celostno ocenjujete Odlok?

Odlok je drugače formalni korak, ki mora biti. Nekih drugih velikih pripomb nimam, zdi se mi, da taka formalnost mora biti. Priznati moram, da se nisem zelo poglobljala v to. Sem ga pogledala in se v tole vtaknila, drugega pa pravzaprav ne znam komentirati. Mislim, da mora biti vmes ena taka zgodba, očitno pač mesto na tak način deluje.

Kaj pa še kakšna prednost, ki bi jo mogoče izpostavili iz tega Odloka, kakšna pomembna prednost?

Pomembno je to, da so stvari znane in predvidljive. Za naju kot mogoče potencialni uporabnici je zelo pomembno, da so ti protokoli jasni. Kako se v mestu do takega zemljišča lahko pride, vse te informacije so zelo pomembne. Mi lahko stopimo v to tekmo ali karkoli že je, zato da to dobimo. Ali to lahko kupimo, najamemo ali moramo tekmovati, skratka, vlogo moramo opremiti z marsičem, zato da se lahko prijavimo. Mislim, da je to velik napredek. Da se stvari dá načrtovati in da se jih dá narediti relativno transparentno in da se dá vedeti, kako in kaj, kje, kdo, pod kakšnimi pogoji, to je napredek. V tem kontekstu lahko to ocenim, nadalje pa res ne bi šla.

Kaj menite o oblikovalskih aspektih novega Odloka, se pravi o tem oblikovanju lope in podobno?

Zdaj, to je pa tako, te komentarje, ki so bili...To je pač ta pravilnik ali podrejeni akt, ki je zraven...to so v resnici priporočila. Taka priporočila so normalna, zdaj, kako so narejena, da bi zadovoljila pričakovanja vseh nas, ki bomo ali pa ne bomo tega delali in ne bi bila predmet takih komentarjev, kot so bila, da je to grozno in da je Dahao in ne vem kaj. Mislim, da je do te faze to pripravljeno z nekim minimalnim investicijskim vložkom, da so izhodišča znana, da poznamo vse gabarite, da smo znali naročiti prototipe teh objektov in da bomo to podobo kontrolirali na tak način, kot si želimo. Da bi, skratka, uskladili objekte, določili predvsem robove, tako da bi bili prostori bolj sprejemljivi za vse nas, povedali nekaj o pravih razmejevanja notranje rabe in potem pač od lokacije do lokacije, ker to je vendarle prostor in so lokacije različne, izdelali podrobne načrte, idejne zasnove, na podlagi katerih bodo te lokacije potem tudi res urejene. Tako da je ta pravilnik groba mera, minimalni standard reda, ki se ga bomo pri tem, ko bomo idejno zasnovo izdelali, držali. Jaz se tega, da bo to izgledalo grdo ali pa da je to kot Dahao, ne bi bala. Vem na primer, da je bila lokacija, ki je tukaj zelo blizu, pri litostrojskih blokih, vrtičkarska – tam je bil precej oster vrtičkarski red. In tam so še danes, ker je bila populacija zamejena ali pa so to med sabo nekako dodatno delili ali pa si menjavali. Ta podoba je vedno relativno dobra. Dobra je pa iz čisto preprostega razloga, ker so hišice ostale majhne, zelo so si podobne, ker pač, ko so naštudirali tista dva modela, so potem kar drug od drugega kopirali, ker so vsi uporabili zeleno barvo in je to zdaj nekaj, kar je unificirano. Če ni zelena, je pa po gabaritih podobna, tista voda pa je tudi zelo minimalistično, precej kulturno izpeljana. Kontrola v populaciji, ki tukaj skupaj živi in ki skupaj to dela, ta samokontrola, deluje zelo dobro, tako da to ni nikoli postalo nekaj, kamor bi se kar vse prineslo – še stari jogi in ostale stare stvari. Nadzor je toliko boljši, ker je tako zelo dober, saj je deloval kot lokalni park in tako je pravzaprav ta lokacija čisto v redu. In po analogiji tega je zdaj to, kar smo zdaj predvideli, da si dodaš eno živo mejo, ker potem lahko tako območje umestiš še marsikam. Tudi tistih nekaj pravil ocenjujem kot dobre. To je tudi

tako malo, je naštudirano, preverjeno, kako se to dela drugje ... Je to teror na območjih, ki so vzorčna? Želimo res pokazati, da spreminjamo to prakso. Kako bomo ravnali, če se bo izkazalo, da imamo premalo urejenih vrtičkov za potrebe Ljubljancev, je potem naslednje vprašanje, ampak postavili smo si neko mero, tudi te likovnosti. Tebe namreč zanima ta vizualna komponenta in zdaj ne bomo več popuščali. Tudi če bomo rekli, da lahko v to vstopajo privatna zemljišča ali pa tudi taka, ki niso v planu, bomo še vedno lahko rekli: ampak brez lop ali s temi zabojniki, ki so pravzaprav hkrati klopi in omogočajo to pravilo minimalnosti na lokaciji vedno z, ne vem, odvozom smeti, vodo tam, avtov ne...tako da se pač te stvari, ki smo jih tam pospravili, se bodo prijele in se zdaj tudi držale vsebine. Ta zadeva je dobila zdaj končno vse razsežnosti. Ne samo tega, da bi imeli svoj krompir in tam je kos sveta, ampak tudi to komponento. To je že res, ampak za to, da bo tam krompir – kje boš pa avto pustil, kam boš šel na stranišče, boš rabil vodo, bi hotel hišico. Zdaj to vse tam stoji in ima neko določeno likovnost. To je že spet po mojem napredek in znak pozitivne ambicije. In ne bi se smelo izkazati pri tem, kar bo narava še opravila v tem kontekstu, da bi to bilo preveč togo in preveč hudo. Mogoče je v ozadju zgodba, da bi to samograditeljsvo zamejili s tem, ampak to je pa pač ena od takih nujnosti ali na primer poskus. Ampak jaz mislim, da ni daleč, ko se bo načrt javno objavljati. Če boš ti sposoben to sam narediti tako, kot je v načrtu, boš lahko tudi po mojem mnenju sam postavil. Tako si predstavljam. To je sicer zdaj moja interpretacija, ampak ne jaz ne drugi trenutno ne vemo, v kakšne razsežnosti bo pravzaprav to vrtičkarstvo šlo. Zdi se mi, da trenutno tudi malo mižimo in si mislimo, le nekaj lokacij in bo mir. Zna se zgoditi, da bo drugače, ne vem pa, kako se bo to izšlo. V planu jih zanesljivo ni prav veliko (lokacij, op. p.), tako da bo to še tema. Kmetje pa bodo še vedno oddajali svoje njive. Če nimaš nič drugega, kot samo da prideš peš do tja, in potem nekaj pobrklaš in pobereš. To bo po mojem mnenju ostalo.

Pa menite, da bo velik interes za vrtičke, zdaj, ko je to tako določeno?

Jaz mislim, da bo seveda cel sklop ljudi, ki so ti ljudje, ki se znajdejo, saj to ti kot sociologinja poznaš, eni ljudje se znajdejo...ena margina je taka, iz potrebe iznajdljiva. Ti bodo zdaj seveda porinjeni še bolj nekam na ene robove in mnogi od teh ljudi kljub vsemu potem, ko pride disciplina pa red pa teror pa to, niso potem več taki, da bi tja rinili. Se pravi, da ne bodo odpirali novih lokacij, vsaj ne kar takoj. Malo se bodo verjetno postavili v vrsto, malo se bodo na ta način reševali, da bodo poiskali ljudi v primarju, pa bodo poskušali z njimi imeti kakšen del. Res nimam predstave, kam gre potreba. Koliko je zdaj te zgodbe, kako bo to izvenelo, mesto tega tudi ni stestiralo na ta način, niso se prešteli, koliko jih je. Tako, da ne vem.

Vrtičkarji so izrazili nezadovoljstvo nad novim Odlokom. Kaj menite, da je bilo tisto glavno, zakaj?

Nisem se zelo poglobljala v to, ker so se me nekatere stvari bolj dotaknile, druge manj. Mislim, da je bil eden od razlogov ta, da je bila tam mogoča do zdaj neka samoorganizacija, kar je pač vedno več, kot si pač lahko privoščimo, če moramo stopiti v vrsto in kupiti, preprosto povedano, ali pa najeti ali pa skratka slediti pravilom igre, in to je pač zdaj zamejeno. To je logično. Govorim o tem, da mi nismo potipali, da tako malo na pamet to delamo, da ne vemo dobro, koliko imamo pravzaprav tega interesa in kakšne vrste je ta interes, da bi mu prišli nasproti na ta način. Mi vemo, da je, nismo pa ga izmerili v teh razsežnostih, da bi bili lahko potem pomirjeni in bi rekli, dajte mir, saj bo tega dovolj. Pravilom boste odslej pač morali slediti, ker ni to edino, kar se bo dogajalo v mestu. Tako da je tukaj ena taka zadrega, ki je razumljiva. To je moja interpretacija. Drugim njihovim pripombam pa nisem niti sledila in ne bi vedela, kaj vse jim ni bilo prav.

Zanimalo me je namreč, kaj vi mislite, zakaj.

Jaz mislim, da je odzadaj to. Mislim, da je pravzaprav ta populacija večja, kot si mi predstavljamo, predvsem pa drzna in je pač imela to možnost, da je to nekako v teh okvirih samoorganizacije tudi vodila. Zdaj je pa ta populacija ogrožena. Več reda, ki pride ... to je za njih logično, da se pritožujejo. Največji problem je gotovo ta, da jih trenutno mečeš ven, pa jih nimaš kam prerazporediti. In zato se tudi ta nemir in slaba volja stopnjujeta.

Kako ocenjujete velikost 60 hektarjev, ki je zdaj po Odloku nekako namenjena vrtničarstvu v mestu?

Mislim, da gre tukaj za precej realno površino v tem smislu, kaj si mesto lahko privošči načrtovati, glede na vse ostalo, kar mora v okviru prostora, ki ga kot mestna uprava z novim načrtom, planira. To so območja, ki naj bi bila ta mestna vrtničarska območja. Ena od mojih tez je, da bi morali vključiti v to tudi kmetijska zemljišča. Namreč ta, ki so zdaj, niso kmetijska zemljišča, to so različna zemljišča, ki so bila ali za rekreacijo ali za zelene površine, kakorkoli pač poiskana, ali pa iz ene rabe v drugo in tako naprej. Jaz pa mislim, da je resni potencial tudi v kmetijskih zemljiščih. Ne mislim, da bi zdaj pač ljudem karkoli vzeli ali pa da bi na njihovi zemlji narisali vrtničarska območja. Moj predlog je bil, da bi pozvali lastnike kmetijskih zemljišč, da bi oni izrazili željo ali namero, da se vključijo v shemo in da bi potem, glede na to, kje bi pač to bilo, tudi imeli pogoje, ki bi bili drugačni od tega, teh vzorčnih ali pa mestnih vrtničarskih območij, in bi bili seveda zadržani v teh opremljanih, ker tega ni kot z vidika varstva primarnega vira. Ne želimo, da bi to opremljali, bi pa seveda omogočili to rabo, bi vsaj, bom rekla proklamativno, v prostorski akt zapisali. Kakšne vrste, pod kakšnimi pogoji je ta raba tukaj dovoljena? Nisem čisto prepričana, da je Odlok o prostorskem izvedbenem načrtu napisan tako, da je vrtničarstvo mogoče, po eni strani je napisan tako, da je mogoče samo tam, se pravi na teh konkretnih območjih. Hkrati pa ne vem, če je na primer tak kot je, na področju primarja meni kot lastniku kmetijske zemlje preprečuje, da bi jaz to nekomu oddala, za samooskrbo pridelave. Mislim, da ne gre tako. Dokler ni teh razsežnosti – avto, hiša in tako naprej, mislim, da ni tako narejen. Mogoče je to že dovolj, mene moti to, da ni to že vključeno v prezentacijo novega modela in da se ne reče, da imamo toliko in toliko teh hektarjev, hkrati pa seveda odprto opcijo, da se lahko s primarjem dogovarjate. Z vrtnički se trenutno prav poudarjeno ne ukvarjam, ampak to spremljam bolj od strani in kadar kaj res potrebujejo takega od mene, potem sodelujem. Ni pa to bilo na tak način sprejeto, da bi tako govorili in tudi tako ni. Ne znam povedati, kaj bomo, ali bo to dovolj ali ne. Predvsem zdaj vidim, ko se delajo prva območja, da že poiskati območja ni šala. Ni šala po stroških, ni šala po pogojih, ker pač mora biti mesto latnik teh zemljišč in potem to opremiti tako, kot se je namenilo seveda, ker je spustilo polje razprave bolj na široko. Tako kot sem prej rekla, da mi radi zelo veliko razmišljamo. To, kar je Koželj na koncu narisal, je najmanj v kontekstu tega, da imaš tam še potem vse ciljne ukrepe, ki so okoljevarstveno pogojeni, in imaš kar naenkrat komunalno opremljeno lokacijo, kar je pa kar za umret. Da tam nekam vodo pripelješ – zdaj je bilo potrebno takoj korak nazaj – ne vodo, kemijska stranišča, ampak to ni preprosto – gre za resne zgodbe. Tako da mislim, da smo si v resnici na deklarativni ravni in v teh papirjih postavili zelo visok standard. In vprašanje, kako bomo temu kos – da bi pa kar iz sezone v sezono šli in da ne bi imeli novih lokacij ... mogoče je to letos še tako strpno prenešeno, si pa ne predstavljam, da bo drugo leto, sploh ko bo volilno, to šlo mirno skozi, da ne bi imeli teh vzorčnih območij urejenih. Tako vsaj jaz ocenjujem.

Ali menite, da bi morali pri pripravi Odloka sodelovati tudi predstavniki vrtničarskih društev?

Vse, kar je okrog teh vrtničarskih društev, je podobno našim civilnim iniciativam. To ni nekaj, kar je že prej delovalo, to se je zdaj »ad hoc« organiziralo na podlagi intervence. Več ali manj. Kakšnih stabilnih, resnih akterjev na tem področju prej ni bilo. Vsaj ne takih, ki bi

tudi sicer hoteli kakšen red vpeljati ali pa kaj takega. Ampak zanesljivo bi na nek način bilo potrebno poskusiti in to populacijo tako posneti, kot sem rekla, jo malo raziskati in potem tudi na nek način z njo sodelovati. Koliko to odpreš, je tako ali tako zmeraj vprašanje, ampak bi bilo pametno, zato ker se mi zdi, da vedno, ko uvajaš red, ima to, da jih vključiš, pozitivne učinke pri zagotavljanju izvajanja potem. Tudi sicer je to taka stvar.

Ste vi sodelovali pri pripravi novega Odloka?

Ne, jaz v bistvu nisem odloka moderirala ali kaj takega, sem pa bila seznanjena z nastankom. Ko je bil pripravljen, sem komentirala to, kar sem povedala tebi. In tudi pri tem pravilniku sem bila toliko zraven, da, ker smo mi pač delali strokovne podlage, smo posredovali tista izhodišča naprej in potem, ko se je pogovarjalo o velikosti posameznega vrta, koliko je primerno in to, smo na primer tudi kakšno tako stvar prenesli ali pa sugerirali, glede na to kar smo pač mi vedeli. Ker je bila na primer ambicija, da bi bilo to dosti večje ali kaj takega.

Kako vi ocenjujete primerno velikost vrtička, je to še vedno 50 kvadratnih metrov na družino, kot je bilo to v vaši študiji iz leta 1997?

50 kvadratnih metrov je zanesljivo v redu. To ni premajhno. Čeprav je seveda veliko naših vrtičkarjev nezadovoljnih s tem.

V vrtičkarskem društvu Ljubljana navajajo za primerno velikost od 300 do 600 kvadratnih metrov. Kaj menite o tem?

350 je parcela za individualno hišo, na kateri imate vi hišo, potem tam parkirate avto, imate vrt – malo okrasnega, malo zelenjavnega. To je pač tako, to je res, o tem je drzno govoriti. To so parcele in o tem v urbanem okolju Ljubljane, ki ima tudi mnoge druge potrebe. Ali pa se bomo odrekli drugim programom, otroškim igriščem, rekreacijskim površinam in drugim programom, ki so lahko na podobnih zemljiščih. Mislim, da tudi meščani ne bi »kupili«, zato ker so imeli ... Morate vedeti, da so glasni tisti in organizirali so se tisti na primer v Črnučah, kjer je tako, kot sva rekli, stvar popolnoma ušla iz nadzora, imela veliko prostora in imela veliko svobode, ker nismo tam hodili slikat. Žal, ampak smo se vsi samo v enem obdobju mimo peljali. Zdaj so ti najbolj glasni, samo to ni res, da so to naši vrtičkarji, in tudi ni res, da je to dejansko tako. Pošteno povedano, jaz sem vprašala delavce, ki delajo na gradbišču pri Komunalni Ljubljana, če imajo vrt in so mi seveda vsi povedali, da ga imajo in tudi so mi pošteno povedali, da je deset krat nekaj metrov več kot dovolj. Če mora on dopoldne delati osem ur – ti fantje delajo deset ali pa toliko ur – in če hočejo potem pridelati za družino tiste osnovne stvari, je to povsem dovolj, da to prekoplje, nekaj poseje in posadi, da potem žena in on malo pobrkljata in pridelata tiste osnovne stvari, ki jih imajo. In kaj imajo, imajo vse, tudi kakšno rožo. Jaz verjamem, da ima torej priden, delaven človek, ki ve, kako delati z zemljo, to dovolj. Je to malo? Ja, malo je, ampak zdaj bi bilo boljše imeti še malo več – bi bilo boljše imeti 150? Seveda bi bilo dobro, potem bi pa imeli še lopo, drevo, malo travice, seveda, to je potem že raj! Ampak mi zdaj ne govorimo o ustvarjanju raja, mi govorimo o pogojih najbolj gosto naseljenega dela Slovenije, v katerem želimo ponuditi prebivalcem tudi to. Tukaj je racionalnostni kriterij še kar pomemben. Tukaj je pa potem spet potrebno malo zategniti ta voz. Zato je potem škoda, ker nimaš raziskave in ti dialog vodijo tisti, ki so malo bolj glasni, pa niso nujno predstavniki populacije, ampak so eni, ki govorijo, kar hočejo.

Tudi to ceno, ki je bila določena, približno 1,1 evra na kvadratni meter, vrtičkarji ocenjujejo kot predrago. Kaj menite o tem?

Mislim, da tukaj ne morem reči čisto nič. Menim, da je vsaka cena za tistega, ki je imel na črno kos sveta in zastonj to delal, previsoka. Drugega jaz ne morem nič, prvič nisem niti ekonomist niti nisem bila vključena v to, kako je mestna občina postavila ceno. Vem, da biti

lastnik neke zemlje, jo opremiti in oddati, nekaj stane in da je to pač preprosto potrebno na nek način urediti, da je to pošteno do drugih, ki zaradi tega tam ne bomo imeli tega, kar sem prej rekla – »skejt« parka ali igrišča ali česa drugega. Koliko je pa poštena cena, koliko je ekonomska cena ali koliko je cena, ki jo naši vrtničkarji lahko plačajo, to pa res ni moje področje. Bo pa vsaka cena previsoka cena! Za večino teh ljudi, ki niso imeli nekih najemnih pogodb ali česarkoli in zato v glavnem niso plačevali ali pa so plačevali »bagatelo«, ker so imeli neke tiste zgodbe iz starih, starih časov, ko je nekdo samo performa, zato da ni bila tam ledina, ampak je nekaj pač bilo. Se pravi, še iz predtranzicijskega obdobja, ko upravljanje s prostorom še zdaleč ni bilo tako čutno za lastnike, ker je bil sistem nasploh drugačen.

Cilj vaše študije Usmeritve in pogoji za nadaljnji razvoj vrtničkarstva v Ljubljani je bil narediti »pregledno strokovno gradivo, ki bi naj bilo mestnim strokovnim službam v pomoč pri izvajanju ureditvenih posegov na tem področju«. Ali je bila študija upoštevana kot tako gradivo?

Ja, posredno bi lahko rekli, da je bila, ker nenazadnje, ko so se stvari odprle, so znali povedati, da imajo to narejeno, ker smo takrat tisto naredili in smo po moji presoji opozorili na ključne stvari. Isti oddelek, ki je *nam* tisto naročil takrat, je naročil potem naprej drugim analize tal v kontekstu onesnaženja talne vode v Ljubljani, analize onesnaženja so se naredile preko kmetijstva oziroma preko vrtničkarstva. Zadnje tako stvar, ki je bila narejena za ne vem koliko vrtničkarskih območij, je delal ZRC SAZU, in sicer skupaj v sodelovanju s kmetijskim inštitutom. Se pravi, da so strokovne podlage šle v še večjo podrobnost, v še večjo globino, omislili so si tudi še eno javnomnenjsko testno raziskavo. Oni so tudi pogledali populacijo. Naredili so »trgovino«, saj so rekli, da jim bodo naredili analizo tal na kvaliteti in pridelka, če bodo odgovorili na precej siten in zelo dolg vprašalnik. S tem so tudi malo dobili vpogled in na primer govorijo, da je to zelo socialna kategorija, da so to v glavnem stari ljudje in da se to pri mladih opušča ... Jaz se s tisto njihovo raziskavo ne morem strinjati, ker mislim, da če bi tako raziskavo na primer naredili midve, seveda ne bi na »random« (slučajnem, op. p.) vzorcu tistih, ki so se odzvali pozivu. Pa čeprav je ta številka kar lepa, je zame 300 zbranih odgovorov, ki sem, kar se tega tiče, zelo resna, vprašljivih. Predvsem ni v tem kontekstu, da naj bi bila to zadeva starih in da naj bi bila to zadeva, ki je samo socialna. Jaz bi zanesljivo hotela potipati še ta moment odzadaj, ki sem ti ga povedala – zdrava hrana in ta skrb, da neke druge stvari ... Gotovo pa ni veliko ljudi, ki bi rekli, da to delajo za rekreacijo, to je jasno. Ni pa tako črno-belo, kot kaže njihova raziskava. V tem duhu je bila naša raziskava zanesljivo v redu. Čeprav se deset let ni nič zgodilo in mi z rezultati raziskave nismo prišli nikamor. Tudi v prvem koraku priprave novih prostorskih aktov okrog leta 2000 smo delali to, nismo uspeli prepričati mestnih služb za urbanizem, da je potrebno to integrirati na smiselni način. Pač pa so šele zdaj v tem mandatu, v tem zadnjem koraku priprave novega dokumenta, stvari dozorele do te mere, da so bile vse te stvari, ki so pravzaprav bile predhodno izdelane, slišane, vključene in uporabljene. Tako da je to dokaz, da je bila za to stvar potrebna tudi določena politična volja. Raziskava in vse, kar je pa kdajkoli kdo naredil na to temo, je pa seveda zelo koristilo, da ni bil prevelik mrk na področju poznavanja zadeve in da smo lahko na primer razmeroma hitro reagirali. Sama sem imela čisto druge naloge ali pa delam druge stvari. Ko sem videla, sem si seveda takoj drznila Koželju, ki je moj profesor, in županu napisati kratko elektronsko pošto, da naj nehajo govoriti nekaj, kar ni res, ker pač vsi vemo, da je drugače. Ta diskurz se je potem res že na naslednji tiskovni konferenci spremenil, ker je pač bilo to slišano. Tudi jaz sem si seveda to lahko dovolila samo zato, ker sem imela to res za sabo, ker sem imela ta »background« (ozadje, op. p.), ker sem res razumela zadevo. Drugače ne moreš reči nekemu politiku, da dela narobe. Pot je bila odprta preko Koželja, ker me je Koželj že prej potreboval, jaz pa sem si potem takoj mislila, da se ne sme čakati, ker če bo upokojencem še trikrat rekel, naj gredo kegljat namesto solato delat, bo to zanič. In potem res ni več tega

govoril. Vedno je koristno, zato sem jaz tudi tako pristaš tega, da se delajo raziskave. Tista raziskava Prostorske vrednote Slovencev bi seveda lahko imela še boljše in drugačne rezultate, ampak je jasno, da samo to, da smo jo že naredili in da jo lahko zdaj vedno znova pokažemo in rečemo, da imamo eno dokazilo o teh preferencah, je zelo pomembno in jaz sem to večkrat porabila, da sem v bistvu kakšno stvar lahko argumentirala in postavila v luči tega deklariranega ravnanja, ki je drugačno. Mi zelo velikokrat ravnamo drugače, kot se izrečemo. To je taka zgodba, ki pa ni nepomembna. Mogoče govori o enih frustracijah, ki se nato nekje nabirajo. Če moraš tako ravnati, je to ... mogoče je pa to frustracija, če si v PR agenciji v službi, moraš govoriti, da boš ljudi dala živet v raj, ker si se tukaj naučila, da so ljudje radi v raj, v resnici jih boš pa v blok stlačila, kjer si bodo iz okna v okno gledali ... Tukaj nekje se zgodi frustracija pri tebi, ki moraš narediti tisto reklamo, pri tistem, ki mora tista stanovanja prodajati in jim ne pove vsega, pri tistem, ki kupi stanovanje, pa ni v poziciji izbral drugačnega, boljšega, ker pravzaprav veliko boljših ni ... To je primer, kjer sem jaz enkrat porabila to raziskavo. Tako da je bilo koristno in so bile slišane nekatere stvari, ampak pozno in v posebnih okoliščinah, kar ni nenavadno. Kadar delaš kakšne stvari, ki so malo atipične, se ti to pogosto zgodi.

Menite, da je enotni estetski red v urbanističnih načrtih potreben in nujen ter zakaj?

Za to harmoniziranje podobe so ene stvari dobre. Kaj ta enotni red pomeni, kaj določi, kaj določi merilo enotnosti? So to enake barve ali je to barvna lestvica, so to višine ali je to ena višina ali so to gladke fasade ali so to stvari, ki ... V glavnem je tako, da sta tukaj dva principa, en je ta, ki je enoten samo v tem, da se držiš nekih smeri in zazidalnih linij, drugi pa je tak, ki gre korak naprej in poenoti tudi na primer oblikotvornost, govori tudi o izoblikovanosti fasad in ambientov, o barvah in o takih detajlih. Okolja, ki delujejo prijetno in visoko kotirajo v kontekstu našega sprejemanja urbanega okolja, so pestra, vendar pa na nek način harmonizirana. Se pravi, da v bistvu držijo neka merila, gabariti in da so tudi barvno pravzaprav ali pa tako materializirano harmonična. Posamični ekscesi so pač vedno tudi zgodba, ampak bolj delujejo ta, kot pa tista, ki so zelo kaotična in kjer je vse mogoče. Za urbana okolja, ki govorijo o eni disciplini in vsemu temu, kar pričakujemo, se pravi tudi o stopnji varnosti in vsega tega, zaradi česar je pač v urbanem okolju prijetno ali pa dobro živeti, funkcionalno živeti, se to pričakuje. Arhitekti pri nas radi rečejo, da so ta določila pretoga in da jih je preveč in da oni ne morejo potem biti ustvarjalni in je tukaj ena taka zgodba, kaj je preveč predpisano in kako je preveč predpisano. Mislim, da pri nas radi pretiravamo v predpisovanju, mi smo tako zelo nagnjeni k temu, da bi vse predpisali in zaprli. Po eni strani mislim, da bomo predpisovali spet več, kot se je, zato ker je v resnici iz vidika racionalne rabe in pričakovanih učinkov gradnje skupnega prostora, javnega prostora in vseh teh stvari, ki so pač stranki učinki posameznih ali pa privatnih investicij in gradenj, vendarle to zaželeno, da se to dela in da v bistvu ta ideja, ki je pri nas v zadnjem času, teh petnajstih letih po privatizaciji in spremembi družbenoekonomskega sistema prišla zelo v ospredje, da je treba *deregulirati* urejanje prostora, poenostaviti in skrajšati postopke, da je pravzaprav to ideja, ki je tako malo nihilistična in je tudi malo v nasprotju s tem, kar se pravzaprav dogaja. Ti sicer lahko rečeš – v Franciji imajo to čisto drugače, tam v nekem mestu dobiš to, tam pa imajo to tako. Če pa greš v globino in pogledaš, kako pa tam zgradiš objekt in kaj predhodi temu, pa pravzaprav vidiš, da je korakov več ali manj v razvitem svetu približno enako in tudi pogoji so pravzaprav kar zategnjeni. Drugače ne bi to tako izgledalo, kot izgleda, in ne bi tako delovalo, kot deluje. Drugo je, kako se ti počutiš kot akter na primer, ki riše arhitekturo. Tukaj so gotovo nekatere stvari šle v pretiravanje, medtem ko je neka stopnja neunificiranja, ampak usklajevanja teh meril in mer zato, da se prostor sinhronizira in predvsem ponudi v javno rabo ali pa v splošni konzum po mojem nujen in da je to jasno v urbanem tkivu, jaz v to zelo verjamem. Zaradi tega se počutimo prijetno. Manj kot je tega, bolj je to tako nepredvidljivo,

bolj je to potem tudi vprašanje – smo mi zdaj tam doma, mi zdaj to tam poznamo? To pa seveda ne pomeni, da se preprečuje kup drobnih stvari, ki dodajo to neko pestrost, življenjskost, tudi trenutek, da lahko stvari pridejo in gredo s sezono, pridejo in gredo z obdobji, ampak so volumni javne razporeditve prostora zanesljivo posledica regulacije, precej togih regulacij.

Na eni strani zagovarjate individualizem recimo konkretno uporabnikov vrtičkov, na drugi strani pa strožjo regulacijo. Kako lahko po vašem mnenju to dvoje sovpada?

Zagovarjam individualizem? Tega ne razumem ...

Torej gre za individualizem na območjih, tudi v tej študiji, rekli ste recimo, da je individualizem uporabnikov pomemben, ampak da pa ugotavljate preveč spontanosti in individualizma na nekaterih področjih.

Morala bi prav preveriti, ker mi ni blizu, da bi jaz rekla, da je tukaj individualizem tema, tukaj je tema to, da se lahko izraziš. In da si lahko aktiven ali proaktiven, da si lahko akter, skratka, da lahko vidiš, spremljaš učinke svojega dela – to je pač zelo pozitivno. Tega se spomnim in vem, da je, da bi pa individualizem v kontekstu tega zagovarjala ... Bolj se mi zdi, da gre tukaj za svobodo in delo, ki prinaša rezultate dela. Če si v nekem sistemu, ki je odtujen od neposrednih rezultatov, je to drugače, kot, tako čisto psihološko in sociološko gledano, če si sam producent. V tem smislu je to po mojem pomembna komponenta in zato tudi ljudi vleče v to. Ta producerska vloga nam je namreč vseeno lastna, temu smo se morali v mnogih ozirih odpovedati. In jaz mislim, da tukaj ta individualizem kot individuum kot posameznost ali pa kot solokreativnost ni glavna zgodba. Glavna zgodba je ta svoboda, ki ti jo raba odprtega prostora *načeloma* daje, ki je bistveno večja, kot je v zaprtih prostorih. Biti sam ali biti skupaj, te izbire so tako bistveno lažje in bolj na razpolago kot v objektih. V tem smislu se mi zdi individualizem velika zgodba, da pa bi rekla, da je pa to, da ti lahko na primer si poseben, drugačen, da maš tam eno zmešano hišico ali pa kaj, tukaj sem pa zadržana, pa ne zato, da bi »a priori« mislila, da morajo imeti vsi enake hišice, ampak seveda bi spet rekla, da vsaj morajo imeti vsi v tem dogovornem smislu. Če se unificira material, ni dileme, če se unificira velikost, ni dileme. To, da se velikost in materializacijo doreče, se mi zdi en minimum za urbano okolje. Čim to narediš, lahko to marsikam postaviš in stopnja sprejemljivosti se zelo zviša, ker je ta podoba malo kontrolirana in poenotena. Hkrati pa je v teh okoljih priložnosti za to, da to unificiraš ali pa individualiziraš, da pripneš popenjalko na fasado ali pa da si malo drevo posadiš in to zmeraj obstaja veliko in potem narava svoje naredi in je ta kot bolj tvoj kot pač neki drugi. Tako da je veliko priložnosti, da to poosebiš, ker je nenazadnje na razpolago tudi ta naravni material in lahko z njim delaš, kar hočeš.

Vrtički kot podaljšek domov ali začasna bivališča po vašem mnenju niso primerna prostorska raba, kot ste izrazili v svoji študiji. Zdaj tudi novi Odlok predvideva odpravo tega. Kaj menite o tem?

Načeloma je to pretežna oblika, kako se to dejavnost izvaja, skratka, da ni povezana z nekim bivanjem. So pa jasno tudi primeri, kjer so pa ti teritoriji veliki in kjer so pravzaprav tu mini vikend oaze. Mi tega prostora nimamo, da bi imeli toliko prostora, da bi lahko ustvarjali take reale, ki bi bili pač neka razsežna rekreacijska območja, v katerih bi tudi na primer bilo to. Na Dunaju pa imate take lokacije, ne vem, tam je velika sanacija enega bivšega odlagališča smeti pred Dunajem, tako južno, kjer so uredili umetna jezera in neke poljane, kjer lahko sprehajaš pse, hodiš, kolesariš. Na tem območju so tudi vrtički, ki so opremljeni z nekimi hišicami, ki so sicer čisto majhne, ampak so hišice in se dá tam tudi prespati. Se pravi ... to je zdaj zgodba, koliko imaš prostora, kaj si lahko privoščiš, ni, da to ni mogoče, ampak pretežno to ni in tudi bolj kot je pač stiska s prostorom, bolj logično je, da pač tega ni notri. In to, da to v Ljubljani,

ki glede na njene dimenzije in ta pomen potovanja do vrtičkov in nazaj in glede na siceršnjo ponudbo prostora tako predpisujemo, se mi zdi logično. In je blizu temu, kar počnejo tudi drugje v podobnih okoliščinah.

V vaši knjigi Mestne zelene površine so povprečne ocene anketirancev glede pomembnosti posameznih javnih zelenih površin pokazale prav najnižje ocene za prostore za vrtičke. Kje so po vašem mnenju razlogi za to?

Tista knjiga ali pa tisto magistrsko delo je nastajalo v začetku devetdesetih let. Takrat je bila ta senzibilizacija do tega, kot sem rekla, takrat se je pač vsako leto pisalo o tem, kako je to grdo, kako je to grozno. Mislim, da je to ena ocena, ki je iz tega izvisela. Ko smo pač malo spraševali ljudi, so seveda med tistim, kar smo jim ponudili, to izbrali kot najmanj sprejemljivo, kar je pač tudi res kazalo en tak obraz. Takrat še na primer ni bilo Župančičeve jame, na Linhartovi je bila na primer velika packarija, ki se je videla iz Linhartove, tako da je bilo kup prostorov, ki so bili še relativno zelo v mestu, kjer je bilo to tako za videti, poleg Žal in na Poljanah so še bili taki kosi sveta in so zdaj že vsi pozidani. Tako da je bilo to bolj prisotno, bolj blizu in ljudje so bili temu primerno kritični.

Kaj pa če bi to nakazovalo na manjšo potrebo javnosti po vrtičkih?

Mislim, da je to čista spekulacija. Tudi mogoče, da sem pač dobila take ljudi, ki so bili toliko odtujeni, da na primer niso sploh pomislili na to. Tega ne bi znala povedati, ker nisem tega proučevala, tako da bi se raje umaknila iz komentarja. Mogoče pa je. Zanesljivo je bilo takrat pozitivno obdobje, ko se je mogoče razmišljalo tudi drugače v večjem številu, ampak tega ne bi znala tako oceniti, res ne.

V tej anketi so tudi glede preskrbljenosti mesta s posameznimi zelenimi površinami anketiranci v najvišjem odstotku odgovarjali, da je vrtičkov preveč. Kaj menite, kje so razlogi?

Očitno je bil to res čas, ko se je to zelo tako evidentno videlo (malo po tistem, ko smo to končali, smo dobili na primer to naročilo za mesto), je bilo zelo prezentno v mestu samem, ki se je takrat očitno začelo drugače obnašati. Se pravi, da se je začelo zavedati svojih zemljišč in svojega prostora. Ta proces ozaveščanja lastnine je tekel počasi, ampak se je kazal na več načinov in eden od teh je bil tudi kritičen pogled čez meje, kje se kaj dogaja in hkrati verjetno tudi že trend tega, da se pravzaprav v enem bolj resnem mestu potrebuje več urejenih zelenih površin za kakšne druge namene, ki jih pa Ljubljana takrat ni imela, ker dvajset, trideset let ni naredila novih. Ljubljana po drugi svetovni vojni ni naredila praktično ničesar, razen poti in stanovanjskih sosesk v smislu javnih parkov in zelenih površin, zato je bila takrat verjetno ta nestrpnost takole prezentirana. Tudi na primer tukaj, kjer imate zdaj Šišenski stadion in te dopolnilne stadione za »fuzbal«, tukaj ste imeli povsod vrtičke. Tako da govorimo o času, kjer se res dvajset, trideset let v mestu ni nič zgodilo, vsi ti kosi sveta so bili pod vrtički. Ne upam reči, da potreba ni bila manjša, zato ker je tista raziskava, ki smo jo delali z vrtički, v enem prerezu časa pokazala, ko smo naredili primerjavo, da pa ni tako, tam, kjer smo jih vrgli ven, so se pač nekam premestili. Tako da smo takrat videli, da je to trdoživa zadeva in da ne gre kar tako hitro reči, da je manjša. Lahko da se je preselila iz ene populacije na drugo, tega nismo tako podrobno preučevali, ker je to bila vseeno prostorska, ne pa sociološka raziskava. Ampak tukaj je izpadla druga zgodba, ker je bila tema drugače usmerjena, da so se mogoče pa res oglasili v nestrpnem smislu zato, ker so videli samo to, ker je bilo to prezentno.

Kaj pa mogoče objektivna ocena meščanov, da je teh območij v Ljubljani preveč oziroma da jih je dovolj?

Razlaga je ta, da težko rečeš objektivna, ker je bil premajhen vzorec, da bi trdili na podlagi tega, ampak objektivno je bilo zanesljivo to, da jaz zdaj na pamet vem, da je bilo vsaj pet zelo izpostavljenih lokacij, na katerih imamo danes mi parkovne površine, takrat, v tistem času pod vrtilčki, ki niso bili nikakor kontrolirani, to pomeni, da so izgledali kot sračje gnezdo in da so se tam, kot rečeno, eni imeli dobro, drugi pa ne.

So bili med temi anketiranci mogoče tudi kakšni vrtilčkarji?

Mislím, da so tudi bili.

Ali meníte, da je vrtilčkarstvo v očeh stroke še vedno obrobnege pomena prostorskega načrtovanja, zdaj po teh ukrepih in novi vrtilčkarški politiki?

To je tako, da je to v vsakem primeru, tako kot sem prej rekla, zelo globoko pospravljeno. Kje so vrtilčki, to je doma v področju zelene in odprte površine oziroma javni prostor mesta. Ta tema je odprta, zdaj je tudi vseprisotna v prostorskem načrtovanju, ki trenutno teče za vse občine. Kakšno vlogo imajo vrtilčki – zanesljivo je strokovna javnost senzibilizirana in v vseh malo večjih naseljih, kjer je pač zgodba odprta, kjer so detektirane lokacije, se s tem na nek način ukvarjajo. Ampak glede na tipologijo poselitve v Sloveniji je to omejen problem in glede na to, kje je in kako na sploh zelene površine kotirajo v prostorskem načrtovanju, je to relevantno vključeno, bi rekla. Ni pa to »top« tema.

Kaj bi za konec še želeli izpostaviti glede te tematike kot pomembno ali pa če sva kaj pozabili in bi želeli to poudariti?

Ne vem, saj sva že vse rekli, sva se res dotaknili že čisto vsega ... Jaz predvsem mislim, da se bi bilo potrebno s tem spopasti bolj pošteno in bolj odprto. Mene bega ta ignoranca, nasploh potreb, ki niso povezane z osnovnimi potrebami – življenjskimi v smislu tega, da bi jih raziskovali, razumeli in temu primerno tudi ukrepali. Zato ker na individualni ravni ne moremo zadovoljiti teh potreb, potrebujemo torej neke sisteme in sistemov ne moremo nagovarjati brez tega, da se te potrebe zložijo v nek argument. Zdaj, to sva že ugotovili, stroka – ne zdravniki, ne sociologi, ne prostorski načrtovalci – sama po sebi težko sporoči kaj odločevalcem, tistim, ki premikajo denar in omogočajo realizacijo potreb v resnici na sistemski ravni, če nima podatkov. Do podatkov pa brez raziskav ne more priti in meni se to zdi na primer »rak rana« ne samo v kontekstu vrtilčkov, ampak tudi sicer prostega časa, kar bi pač vse lahko vplivalo na to, da bi mi imeli čisto drugačne argumente za to, da bi na primer načrtovali odprt in javni prostor, kjer smo zdaj čisto šibki. Strokovno znanje ne pomaga, ker ga ne moreš na argumentiran način zložiti v procese tako, da bi uspelo v trenjih z vsemi drugimi interesi in potrebami, ki so boljše argumentirani in ki imajo večjo podporo ali pa bolj jasna stališča. Tako da je to mogoče edina taka stvar.

PRILOGA C: Intervju z Matejo Doležal iz Oddelka za urejanje prostora Mestne občine Ljubljana, pristojno za opredeljevanje vrtničkarstva v Prostorskem izvedbenem načrtu (18. 5. 2009)

Sedaj je v bodočem prostorskem planu namenjenih 60 hektarjev za vrtničkarske površine. Koliko jih je bilo prej oziroma še jih je, če upoštevamo nelegalne in legalne?

Zdaj jih bo okrog 60 hektarjev, prej pa jih je bilo okrog 200 hektarjev.

Koliko je bilo nelegalnih?

Nelegalnih je bila večina, lahko rečem okrog 80 odstotkov. Če pogledamo po tej mapi stanja 2003, je označeno, da je bilo 115,28 hektarjev območij poselitve in 71,25 hektarjev kmetijskih površin vrtničkarskih območij, in od tega večina nelegalnih. Sistematično se s tem sicer nihče ne ukvarja, ta analiza je bila narejena za boljši prostorski akt. Mi določenega seznama vrtničkov nimamo, ker se tudi nenehno spreminja in širi, podrobna geografska analiza je bila narejena leta 2003.

Ste vi sodelovali pri sanaciji območij oziroma pri pripravi sanacijskih ukrepov?

Ne, jaz sem sodelovala pri Odloku o urejanju in oddaji vrtničkov v zakup in pri prostorskem aktu, kjer zdaj pripravljamo točne lokacije in območja, ki bodo namenjena za vrtničkarstvo.

Kje so danes legalni vrtnički?

Po tej karti iz leta 2005, ki sem jo naredila zato, da vidimo, kje je bila tovrstna raba določena, kje je bila tudi mogoča, ampak ne določena iz nekih drugih razlogov, pa potem tudi nelegalna območja in neprimerna območja za to rabo. Velik del legalnih vrtničkov, kjer so bila območja tudi namenjena za tovrstno rabo, je bil črnuški del, potem je en del za Bežigradom, temu rečemo Bežigrajski zeleni klin, dve manjši območji pri stadionu, pa Dravlje, malenkost tudi Livada Mesarica, ob Malem Grabnu, pa na Barju je en večji del, kjer so bili vrtnički po prostorskem aktu možni in dovoljeni, ampak na Barju je zdaj krajinski park, tako da jih tam ni več.

Katera področja so problematična in kakšna je slika teh območij danes?

V Črnučah so rušili tiste hiše in vikende, ki presegajo določene mere, ker so bila tam zelo velika območja. To je bilo problematično in je potrebno vprašati še na Inšpektoratu. Sicer pa so odstranili tudi vrtničke iz bližine Žal, ker pa tam res niso primerni, pa tudi več manjših so odstranili. Predvsem sta, če pogledam po tej sliki, problematična zahodni in južni del Ljubljane.

Sodelovali ste torej tudi pri Odloku o urejanju in oddaji vrtničkov v zakup. Mi lahko poveste nekaj o tem?

Odlok se nanaša na zemljišča mestne občine, zato je precej podrobno izdelan. Prostorski akt pa bo za vse lokacije določal namembnost, zato bodo v tem določena tudi privatna zemljišča, ki bodo lahko namenjena vrtničkarstvu, ampak tendenca mesta je, da sčasoma ta zemljišča odkupi in potem to ureja kot mestne vrtničke. Torej, tudi privatniki so možni, ampak prostorski akt določi pogoje. To je pomembno, ker je ta raba zelo potrebna v mestu in to ljudje potrebujejo, zato je tudi prav, da je. Zato smo mi tudi določili pogoje, torej velikost vrtnička, da bo lopa majhna in da bo samo vrtnarjenje namen in mogoče na teh območjih. Ne vikend naselja s hišicami in bazeni, kot imajo to recimo na Dunaju, tega mi ne bomo imeli. Prej ni bilo 60 hektarjev legalnih zemljišč za vrtničke, bilo jih je 200 in večina nelegalnih. Da smo poiskali teh 60 hektarjev, je bilo precej težko poiskati primerne lokacije, ker se upošteva več dejavnikov, tudi kvaliteta območja, pa da je ta raba sploh mogoča. Od nas pričakujejo, da

bomo poiskali 200 hektarjev legalnih zemljišč, to pa je nemogoče, že teh 60 je bilo težko poiskati. To so trajne lokacije, pa tudi tiste lokacije, ki so zdaj in niso problematične, bodo lahko ostale.

Katere so to na primer?

To so manjša območja, ki so med naselji, recimo na Viču ali pa v Šiški, med stanovanjskimi bloki in podobno.

Kaj pa vrtički pri litostrojskih blokih, ki veljajo za eno zglednih lokacij, kar se tiče vrtičkov?

Ja, tudi tam bodo ostali, vsekakor. Začasno pa bodo tudi na večjih območjih, za katera so kasneje predvideni drugi gradbeni plani. Če je predvidena gradnja, se to ne bo zgodilo jutri, ampak recimo čez dve leti in do tačas so lahko tam vrtički. Tako poskušamo s planom nekako narediti blag prehod, da ne bomo zdaj porušili vsega, dokler se ne uredijo nove lokacije.

Kakšna bi bila vaša objektivna ocena stanja vrtičkov v Ljubljani?

Potrebna je regulacija, kje so torej lahko in kje ne, upoštevati je potrebno določene omejitve, kot je onesnaževanje, pa da so lokacije kvalitetne, da jih ni v bližini pokopališč in podobno.

Kaj pa menite o ceni 1,1 evra za kvadratni meter, ki je predvidena za zakup območja?

S ceno se jaz nisem posebej ukvarjala, ampak nič ni zastonj. Prej ko so bili nelegalni, so morda bili zastonj, sedaj pa to več ne bo tako.

V Društvu vrtičkarjev Ljubljana namreč ocenjujejo to ceno kot previsoko, tam recimo menijo, da bi bila primerna cena 50 evrov za 200 kvadratov. Kaj menite o tem?

Verjamem, da se jim zdi predrago, ampak nič ni zastonj, kot sem rekla. Upoštevati je treba, da bo določen standard teh lokacij: uredil se bo odvoz smeti, lope, kjer bodo pač mogoče, voda, tudi otroško igrišče, če bo mogoče. To ne bo kar tako in zato je tudi cena višja.

Odlok pa upošteva tudi določeno socialno kategorijo, torej socialni status v oddajanju v zakup. Po vašem mnenju torej to sovпада s ceno?

Ja, seveda, socialni status. Ampak meni se to ne zdi drago, pač je treba plačati za neke stvari, če jih želiš imeti. To je ena vrsta rekreacije in če jo primerjaš recimo z eno karto za fitnes, ki je tudi rekreacija, se meni to ne zdi drago.